

ISSN 2075-4205

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

STUDIA
GERMANICA ET ROMANICA

ІНОЗЕМНІ МОВИ
ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА
МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ

Том 6 Номер 2 (17) 2009

ДОНЕЦЬК

Studia Germanica et Romanica: Іноземні мови. Зарубіжна література.
Методика викладання: [науковий журнал / голов. ред. В.Д. Каліущенко]. –
Донецьк: ДонНУ, 2009. – Т. 6. – № 2 (17). – 177 с.

*Друкується за ухвалою вченої ради
Донецького національного університету
Протокол № 8 від 25 вересня 2009 року*

У журналі висвітлюються актуальні проблеми германістики та романістики, загальної теорії мови, широке коло питань типологічної та зіставної лінгвістики, теорії перекладу, історії зарубіжної літератури, методики викладання іноземних мов у вищій школі.

Рекомендований для наукових працівників, викладачів, аспірантів, студентів-філологів вищих навчальних закладів.

Журнал засновано й зареєстровано в Державному комітеті телебачення і радіомовлення України (серія КВ № 8618 від 06 квітня 2004 р.).

Засновник і видавець Донецький національний університет.

Журнал входить до переліку видань ВАК України. Постанова президії ВАК України № 2-05/5 від 08 червня 2005 року.

*Адреса редколегії: 83001 Донецьк, вул. Університетська, 24
тел./факс: (062) 335-03-98
e-mail: frgf@dongu.donetsk.ua*

ISSN 2075-4205

**ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНИХ МОВ**

***STUDIA GERMANICA ET ROMANICA:*
ІНОЗЕМНІ МОВИ. ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА.
МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ**

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

Виходить тричі на рік

Том 6 № 2 (17) 2009

Редакційна колегія

Доктор філол. наук, проф. В.Д. Каліущенко (головний ред.);
д-р філол. наук, проф. О.Л. Бессонова (заст. головного ред.);
д-р пед. наук, проф. В.М. Алфімов; д-р філол. наук, проф. Ш.Р. Басиров;
д-р філол. наук, проф. М.М. Гіршман; д-р філол. наук, проф. А.П. Загнітко;
д-р філол. наук, проф. Ю.А. Зацний; д-р філол. наук, проф. В.І. Карабан;
д-р пед. наук, проф. О.Г. Кучерявий; д-р філол. наук, проф. Л.А. Мироненко;
д-р філол. наук, проф. О.Д. Огуй; д-р пед. наук, проф. Т.О. Пахомова;
д-р філол. наук, проф. О.Д. Петренко; д-р пед. наук, проф. П.В. Плотніков;
д-р філол. наук, проф. Р.С. Помірко; д-р філол. наук, проф. В.А. Просалова;
д-р філол. наук, проф. М.Г. Сенів; д-р філол. наук, проф. Н.М. Торкут;
д-р пед. наук, проф. Л.М. Черноватий; д-р філол. наук, проф. В.В. Федоров;
д-р філол. наук, проф. Л.М. Ягупова

Донецьк ДонНУ 2009

DONETSK NATIONAL UNIVERSITY
FACULTY OF FOREIGN LANGUAGES

STUDIA GERMANICA ET ROMANICA:
FOREIGN LANGUAGES. WORLD LITERATURE.
METHODS OF TEACHING

LINGUISTIC JOURNAL

Published 3 times a year

Volume 6 No 2 (17) 2009

Editorial Board

Doctor of Philology, Prof. V.D. Kaliuščenko (editor-in-chief);

Doctor of Philology, Prof. O.L. Bessonova (vice-editor-in-chief);

Doctor of Pedagogics, Prof. V.M. Alfimov; Doctor of Philology, Prof. Sh.R. Basyrov;

Doctor of Philology, Prof. M.M. Girshman; Doctor of Philology, Prof. A.P. Zagnitko;

Doctor of Philology, Prof. Yu.A. Zatsnyi; Doctor of Philology, Prof. V.I. Karaban;

Doctor of Pedagogics, Prof. O.G.Kucheravyi; Doctor of Philology, Prof. L.A. Myronenko;

Doctor of Philology, Prof. O.D. Oguy, Doctor of Pedagogics, Prof. T.O. Pakhomova;

Doctor of Philology, Prof. O.D. Petrenko; Doctor of Pedagogics, Prof. P.V. Plotnikov;

Doctor of Philology, Prof. R.S. Pomirko; Doctor of Philology, Prof. V.A. Prosalova;

Doctor of Philology, Prof. M.G. Seniv; Doctor of Philology, Prof. N.M. Torkut;

Doctor of Pedagogics, Prof. L.M. Chernovaty; Doctor of Philology, Prof. V.V. Fedorov;

Doctor of Philology, Prof. L.M. Yagupova

Donetsk DonNU 2009

З М І С Т

Том 6, № 2 (17), 2009

Германські мови

<i>Кокоза Г.А.</i> Мовні одиниці на позначення одягу як засіб реалізації соціального статусу суб'єкта в англomовному публіцистичному дискурсі.....	5
<i>Курдина Е.С.</i> Антропоними в жанре сатирического романа.....	16
<i>Материнська О.В.</i> Полісемія меронімів на позначення поняття „частина” в німецькій та англійській мовах.....	27
<i>Мележик К.А.</i> Реаліти шоу – новий жанр телевізійної комунікації.....	36
<i>Олійник С.В.</i> Особливості вербалізації оцінних концептів засобами англійської фразеології.....	46
<i>Пономарьова Г.В.</i> Особливості мовної ситуації в Рурській області.....	57
<i>Потапенко С.И.</i> Когнітивно-риторическая методика выявления речевых эффектов: “медовый месяц” Барака Обамы.....	67

Типологічні та зіставні дослідження

<i>Замощина-Шеріф Н.О.</i> Семантика похідних іменників із локативним значенням у німецькій і російській мовах.....	79
<i>Квіренко Л.О.</i> Зіставний аналіз основних форм дієслова в шведській та німецькій мовах.....	90
<i>Мирончук М.В.</i> Особливості семантики дієслів приєднання або включення в англійській, німецькій та українській мовах.....	100
<i>Панасенко Н.И.</i> Категория как познавательная форма мышления человека и ее отражение в фитонимической лексике.....	107
<i>Ригованова В.А.</i> Ад'єктивний засіб лінгвістичної об'єктивації простору в українській та англійській мовах.....	121

Зарубіжна література

<i>Теличко Т.Г.</i> Роль "языка" Петербурга в диалоге Англии и России (роман Хью Уолпола "Таинственный город").....	130
---	-----

Методика викладання іноземних мов

<i>Rapourgia E., Zafiri M., Perdiki F., Gogou M.</i> Teaching Technical and Academic Writing in an ESP Course: Why and How.....	141
<i>Пахомова Т.О., Гльоза А.М.</i> Самостійна діяльність читача в процесі вивчення художнього твору.....	150

Критика і бібліографія

<i>Бессонова О.Л.</i> Рецензія на підручник А.Е. Левицького “Порівняльна граматики англійської та української мов”. – Київ, 2008. – 264 с.....	165
--	-----

Наукове життя

<i>Альошина І.Г.</i> VIII Міжнародний лінгвістичний семінар “Компаративістика і типологія в сучасній лінгвістичній науці: досягнення і проблеми” (Донецьк-Мелекіно, 11-14 червня 2009 р.).....	168
--	-----

Нові підручники, навчальні посібники, монографії

<i>Таранець В.Г.</i> Арії. Слов'яни. Руси: Походження назв Україна і Русь / Монографія. – Одеса, 2009. – 296 с.....	170
---	-----

Наші автори	171
--------------------------	-----

CONTENTS

Volume 6, No 2 (17), 2009

Studies in Germanic Languages

<i>Kokoza G.A.</i> Nominations of Clothes as a Means of Rendering the Social Status of the Subject-Agent in English Publicistic Discourse.....	5
<i>Kurdina Ye.S.</i> Anthroponyms in the Genre of Satiric Novel.....	16
<i>Materynska O.V.</i> Polysemy of Meronyms Denoting the Concept of 'Part' in the German and English Languages.....	27
<i>Melezhik K.A.</i> Reality Show as a New Genre of Television Communication.....	36
<i>Oleynik S.V.</i> Verbalization of Evaluative Concepts by Means of Phraseological Units in English.....	46
<i>Ponomaryova G.V.</i> Peculiarities of Linguistic Situation in Ruhr Area.....	57
<i>Potapenko S.I.</i> Cognitive-Rhetoric Procedure of Revealing Speech Effects: Barack Obama's "Honeymoon".....	67

Typological and Contrastive Studies

<i>Zamoshyna-Cherif N.O.</i> Semantics of Derived Locative Nouns in German and Russian.....	79
<i>Kvirenko L.O.</i> Comparative Analysis of Basic Verb Forms in Swedish and German.....	90
<i>Myronchuk M.V.</i> Semantic Peculiarities of Verbs with the Meaning of Addition or Inclusion in English, German and Ukrainian.....	100
<i>Panasenko N.I.</i> Category as a Human Cognitive Means of Thought and its Reflection in Phytonymics.....	107
<i>Rygovanova V.A.</i> Adjectival Way of Language Mapping of Space in Ukrainian and English	121

World Literature

<i>Telichko T.H.</i> Petersburg "Language" in the England – Russia Dialogue (H. Walpole "The Secret City").....	130
---	-----

Methods of Language Teaching

<i>Panourgia E., Zafiri M., Perdiki F., Gogou M.</i> Teaching Technical and Academic Writing in an ESP Course: Why and How.....	141
<i>Pakhomova T.O., Gl'ozza A.M.</i> Reader's Independent Activity in the Process of Learning of Works of Fiction.....	150

Criticism and Bibliography

<i>Bessonova O.L.</i> Review of the Textbook by A.E. Levytskyi "Contrastive Grammar of English and Ukrainian". – Kyiv, 2008. – 264 p.....	165
---	-----

Academic Proceedings

<i>Alioshina I.G.</i> The VIIIth International Linguistic Seminar "Comparative and Typological Studies in Modern Linguistics: Achievements and Challenges" (Donetsk-Melekino, 11-14 June, 2005).....	168
--	-----

New Textbooks, Teaching Aids, Monographs

Taranets V.G. <i>Aria. Slavs. Ruses: the Origin of Nominations 'Ukraine' and 'Russia': Monograph.</i> – Odessa: Favorit Publishing House, 2009. – 296 p.....	170
--	-----

Contributing Authors	173
-----------------------------------	-----

ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

© 2009 Г.А. Кокоза
(м. Київ)

МОВНІ ОДИНИЦІ НА ПОЗНАЧЕННЯ ОДЯГУ ЯК ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО СТАТУСУ СУБ'ЄКТА В АНГЛОМОВНОМУ ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

КОКОЗА Г.А. МОВНІ ОДИНИЦІ НА ПОЗНАЧЕННЯ ОДЯГУ ЯК ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО СТАТУСУ СУБ'ЄКТА В АНГЛОМОВНОМУ ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

У центрі уваги статті – проблема вираження соціального статусу суб'єкта засобами мовних одиниць на позначення одягу. В англомовному публіцистичному дискурсі дані мовні одиниці представлені фразеологізмами, псевдокомполітними номінаціями, алюзивними власними іменами. У межах дискурсу вони виступають носіями соціо-дейктичної інформації про суб'єкт повідомлення, а саме: вік, професія, національна приналежність. Особливу увагу зосереджено на тих мовних одиницях, що виражають високий соціальний статус суб'єкта.

КОКОЗА А.А. ЯЗЫКОВЫЕ ЕДИНИЦЫ, ОБОЗНАЧАЮЩИЕ ОДЕЖДУ, КАК СРЕДСТВО ВЫРАЖЕНИЯ СОЦИАЛЬНОГО СТАТУСА СУБЪЕКТА В АНГЛОЯЗЫЧНОМ ПУБЛИЦИСТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ

В центре внимания статьи – проблема выражения социального статуса субъекта посредством языковых единиц обозначающих одежду. В англоязычном публицистическом дискурсе данные языковые единицы представлены фразеологизмами, псевдокомполітными номінаціями, алюзивными собственными именами. В дискурсе они выступают носителями соціо-дейктической информации о субъекте, а именно: возраст, профессия, национальность. Особое внимание сосредоточено на тех языковых единицах, которые выражают высокий социальный статус субъекта.

KOKOZA G.A. NOMINATIONS OF CLOTHES AS A MEANS OF RENDERING THE SOCIAL STATUS OF THE SUBJECT-AGENT IN ENGLISH PUBLICISTIC DISCOURSE

Personalization has become a prominent feature of English publicistic discourse, which means that personalized news stories attract the audience more than the portrayal of generalized concepts or processes. Personalization contributes to the inclusive cooperation between the addresser (the newspaper) and its recipient (the general audience), which works to promote straightforward feelings of identification, empathy, disapproval. Personalization also implies eliteness, which means that the news actors are elite group of people, who, more often than not, demonstrate the potential to become news actors usually viewed as the ones belonging to the upper class. Thus, it becomes important to investigate the language way the social status of news actors is rendered. A number of linguists attempted to show the interaction between language and social status via phonetical application of sounds, manner of speech, syntactical contraction, however the issue remains unsettled, as the previous research concentrated mainly on analysis of the discourse, speech acts of certain individuals and their language competence, not their portrayal in the discourse. Our objective is to investigate nominations of clothes and the way they render the social status of news actor within the framework of the publicist discourse.

The choice of nominations of clothes as the ground material for this research rests on the ideas of prominent linguists R. Barthes, A. Belova, M. Barnard, who recognize the semiotic nature of clothes and their potential to perform the functions of social deixes in the discourse.

Our analysis has shown that the nominations of clothes with the status component in their semantics fall into three types: idioms, pseudo-composite nominations and personal names of symbolic nature. In the framework of the publicistic discourse they render the inbred social status of the subject – agent, i.e. – age, nationality, aristocratic ties, as well as the ascribed social status, i.e. profession, income.

Their extensive use is predetermined by the basic pragmatic principles of the publicist discourse – political correctness, novelty, creativity, universalization.

Ключові слова: персоналізація, соціальний статус, соціальний індекс, лінгвокультурема, фразеологізм, псевдокомполітні номінації, алюзивні власні імена

Визначною рисою сучасного англомовного публіцистичного дискурсу є його

персоналізованість, яка передбачає, що комунікативним конструктом будь-якого новинного повідомлення виступає антропоцентр: людина або група людей, переважно високого соціального статусу [13, с. 13]. Персоналізовані новинні повідомлення привертають значно більшу аудиторію читачів внаслідок їхньої здатності викликати почуття солідарності, емпатії, або навпаки, незгоди, засудження. Вони сприяють встановленню інклюзивних відносин між адресантом та адресатом, у межах яких останні, нібито запрошуються до активного діалогу з адресантом [16, с. 15]. Антропоцентр не є пасивним суб'єктом, а виступає активним конструктом соціальної дійсності, яка набуває висвітлення в публіцистичному дискурсі. Внаслідок тенденції персоналізації актуальним стає дослідження мовних засобів реалізації соціального статусу суб'єкта в англomовному публіцистичному дискурсі.

Соціальний статус визначається як становище людини або групи людей у структурі суспільства. Виокремлюють вроджені та набуті соціальні статуси. До перших належать статуси, що надає людині суспільство незалежно від її здібностей, як-то: вік, стать, раса, національність, приналежність до аристократії, членство в королівській родині. Набуті соціальні статуси – це такі, які людина отримує внаслідок своїх власних здібностей та зусиль, як-то: професія, науковий ступінь, шлюб тощо [17, с. 145]. Із соціальним статусом тісно пов'язана ідея соціальної стратифікації суспільства – вертикальної шкали виміру соціального статусу ВИЩЕ – НИЖЧЕ за трьома основними критеріями: приватна власність, престиж, влада. Соціальний статус є іманентною характеристикою людини, а будь-яка її діяльність містить статусний компонент [9, с. 17]. Людина, як правило, маніфестує свій соціальний статус засобами соціального символізму, до яких відносять одяг, коштовності, машини, приватну власність тощо.

Мова має широкий спектр мовних одиниць, які здатні як засобами первинної, так і вторинної номінації позначати соціальний статус, про що переконливо свідчать праці В.І. Карасика, Л.П. Крисіна, О.А. Свідченко, Е.Ф. Тарасова, S.H. Miller, P.W. Porter, D.I. Slobin, W.P. Robinson. У нашому дослідженні ми ставимо собі за мету простежити, які саме мовні одиниці на позначення одягу і як передають соціальний статус суб'єкта в англomовному публіцистичному дискурсі.

Здатність одягу нести соціокультурну інформацію не раз підкреслювалася дослідниками [1, 2, 6, 7, 12, 14, 15, 18 та інші], які акцентують увагу на існування певної знакової системи одягу та зовнішніх атрибутів, що здатні нести соціо-дейктичну інформацію та сприяють створенню певного соціального стереотипу: стійкої системи асоціацій, уявлень, очікувань від певної групи людей. Наприклад: *“This is not the first time*

that the subject of Vogue's traditional First Lady interview has made the magazine's prestigious cover. Hillary Clinton donned a regal-looking black Oscar de la Renta gown on the front of the December 1998 issue" [The Times 12. 02. 2009]. *Oscar de la Renta gown* – вечірня сукня відомого американського дизайнера Оскара де ла Ренти. Від Хіларі Клінтон, як людини, яка належить до політичної еліти країни, очікують використання тих зовнішніх атрибутів, які підкреслюють її високий соціальний статус. У даному контексті таким соціальним індексом виступає лексико-синтаксична одиниця на позначення одягу.

Мовні одиниці на позначення одягу також здатні виступати індикаторами професії, віку, національної приналежності суб'єкта: "For four years he was operations director of the Mersey Docks and Harbour Company, his appointment meeting some resistance from militants: "What the hell can a brass hat know about lumping cargo?" But he soon gained the respect of the workforce" [The Times 16.06.2005]. *A brass hat* – морський офіцер, який обіймає важливу посаду. Автор коментарю презирливо ставиться до суб'єкта, натякаючи, що морський офіцер навряд чи знається на деталях транспортування вантажу літаками.

Індикатором віку суб'єкта виступають словосполучення, у яких лексична одиниця на позначення одягу перебуває в комплементарних відношеннях із субстантивованим атрибутом родинної семантики, які зберігають вікові розбіжності. Наприклад: "Anyone see Alan Dukes, the former Fine Gael leader, on Vincent Browne's TV3 show last Wednesday sporting a leather waistcoat and grandfather shirt? You could blame a mid-life crisis, except "the Duke" is 64. Perhaps the director of Anglo Irish Bank sees himself as something of a sheriff these days – his outfit only lacked a star. "He's on the board of a bank?" quipped Damien Mulley on the Maman Poulet blog. "He looks like he just came off the mountain after rounding up the goats to make cheese"" [The Sunday Times 01.03.2009]. У наведеному прикладі *grandfather shirt* становить асоціативний тип номінації, адже містить натяк не лише на людину похилого віку, але й, як засвідчує подальше розгортання дискурсу – на людину, яка відійшла від справ і займається переважно сільським господарством, не переймається проблемами фінансів та політики, такого собі милого дідуса – образ, який зовсім не личить Алону Дюку, директору солідного англо-ірландського банку. Таким чином, лексико-синтаксична одиниця на позначення одягу виступає не лише індикатором віку, а й виконує текстоутворюючу функцію.

Національна приналежність суб'єкта в англomовному публіцистичному дискурсі представлена лінгвокультурами на позначення одягу: *sari, shalwar kaamez, kilt, tartan, turban, etc.* Лінгвокультурами визначаються як комплексні двосторонні мовні одиниці, які, крім лінгвістичного значення, мають національно-культурну маркованість. Під

культурним компонентом семантики такої мовної одиниці розуміють ту частину її значення, яка відображає зв'язок знака та культури [4, с. 7]. Розглянемо приклад: “*Whirling through the RSA in a scarlet sequined shalwar kameez was 34-year-old Jobeda Ali, founder of Fair Knowledge, a media company devoted to channelling marginal voices into the mainstream media*” [The Times 01.05. 2009]. *Shalwar kameez* – традиційне вбрання пакистанських жінок, виступає маркером національної ідентичності суб'єкта повідомлення – Джобедо Алі, яка виступає за рівноправне представлення в медійному просторі маргінальних груп населення. У даному контексті *shalwar kameez* стає комунікативним сигніфікатом – тематичним ядром повідомлення.

Мовні одиниці на позначення одягу як засіб реалізації соціального статусу суб'єкта представлені в англomовному публіцистичному дискурсі: а) фразеологізмами; б) псевдо-комполітними номінаціями; в) символічними власними іменами.

До першої групи належать такі фразеологізми на позначення одягу як: *a silk stocking, Joseph's hat, old-school-tie, wear the collar, a red coat, brass hat, white-tie/black tie (event), hard hat, to wear the robe, black coat etc.*, які позначають той чи інший соціальний статус. Наприклад: “*And yet, Wolfe isn't exactly a redneck living in a trailer on the outskirts of some shotgun shack village in Flatfoot, Mississippi. Au contraire, Pierre – he's the Dude in the White Suit; an unapologetic dandy who dwells in that bastion of silk-stocking privilege, the Upper East Side of Manhattan*” [The Times 13.11.2004]. *Silk-stocking privilege* – соціальні привілеї, які людина отримує від народження, внаслідок приналежності до класу «обраних», так званих *old families*, «старих сімей» північного узбережжя США, які заробили свій капітал у банківській справі в середині XIX століття. Незважаючи на те, як старанно сенатор П'єр Вольф намагається представити себе пересічним американцем, який стикається з щоденними проблемами більшості громадян США, автор зауважує, що він все ж таки залишається успішним денді в білому костюмі, який насолоджується всіма вродженими привілеями.

Використання фразеологізмів у дискурсі взагалі, і в публіцистичному зокрема, продиктовано тим, що вони виконують експресивну та інформаційну функції, оскільки покликані пожвавити викладення змістовно-фактуальної інформації, зацікавити адресата, надати емоційного заряду матеріалу, уникнути некоректного з точки зору практики публіцистики коментарю. Проілюструємо це на прикладі: *Despite his quiet, self-effacing style, Pell proved unbeatable, winning the vote for the Democrats six times in Rhode Island – a mainly Catholic, blue-collar state. Five of his relatives were elected to either the House or Senate including his father, a congressman elected to represent Manhattan's old Silk Stocking*

District [The Times 20. 01.2009]. Комунікативним конструктом повідомлення виступає сенатор Пелл, його політична кар'єра вражає: шість разів він отримував перемогу від демократів у штаті *Rhode Island*, незважаючи на те, що його батько та родичі були обрані в сенат від таких привілейованих виборчих округів, як *Manhattan's District*. Цікавою видається соціально-економічна характеристика виборчих округів засобами фразеологізмів на позначення одягу. Так, Манхеттен, постулюється виключно як *Silk Stocking District*, район людей високого соціального статусу, привілейованих професій, у той же час, *Rhode Island* зображується як *blue-collar state*, «робітничий» штат, переважна більшість людей зайнята фізичною працею, мінімум інтелектуальних здібностей, низький / середній дохід. Використання фразеологізмів дозволяє автору в лаконічній та політкоректній формі надати соціально-економічну інформацію щодо зазначених населених пунктів.

Мова публіцистики найбільш жваво реагує на суспільні зміни та фіксує їх у собі. Британське суспільство традиційно вважається консервативним, розподіленим на класи, де приналежність до еліти та високий соціальний статус є запорукою успіху. На думку антропологів Адоніса та Полларда, соціальні класи більше не відіграють істотної ролі в британському суспільстві, яке прагне до демократизації стосунків та рівних прав для всіх верств населення. Учені використовують термін *meritocracy* – організація суспільства, при якій розподіл суспільних благ та привілеїв відбувається залежно від здібностей, зусиль, талантів його членів – для позначення сучасного стану британського суспільства [11, с. 126-139]. У світлі меритократичної тенденції переосмислення та додаткових конотацій у публіцистичному дискурсі набувають фразеологізми на позначення соціального статусу. Розглянемо приклад: “*According to conventional wisdom, David Cameron's old school tie should have strangled his chances from the outset. Yet Cameron won the Conservative leadership in spite of, and not because of, his privileged education. His new job is a sign, not that Old Etonianism matters, but that it does not. Most grassroots Conservatives, it seems, simply did not set much stock by where he went to school. That is surely proof that the old class divisions are slowly becoming irrelevant*” [The Times 01.03.2005]. *Old school tie* – вельмишановна асоціація/партнерські зв'язки між випускниками привілейованих шкіл на кшталт Ітона, Херроу, Вінчестера, які зараховують себе до класу обраних та сприяють просуванню кар'єрними сходами своїх членів, які обіймають важливі урядові посади. У наведеному прикладі *old school tie* набуває негативної конотації організації, що узурпує рівноправні можливості людей на кар'єрний ріст. Автор коментарю зауважує, що асоціація з *old school tie* могла б завдати неабиякої шкоди Девіду Кемерону – лідеру

консерваторів на парламентських виборах, оскільки істотно змінився час та суспільні цінності, і якщо раніше підтримка *old school tie* забезпечила б йому високу урядову посаду, то в реаліях сьогодення – це скоріше негативний фактор, який би назавжди закрит перед ним двері парламенту.

До другої виокремленої нами групи мовних одиниць на позначення одягу, які містять статусний компонент, ми відносимо псевдокомполитні номінації: *white-collar*, *pink-collar*, *green-collar*, *gold-collar (jobs)*, *grey-collar (workers)*, *scarlet-collar*, *black-collar*, *yellow-collar*, *silver –collar*, *navy blue collar*, *light blue collar*, *brown- collar*, *frayed-collar*, etc. Останні визначаються як номінації, утворені за зразком компонента, який вбирає в себе семантику всієї вихідної моделі композити, що свідчить про метафоричне асоціювання, яке лежить в основі номінації [5, с. 12]. *White-collar employees* – офісні працівники, які обіймають переважно високу посаду та мають університетський або вищий рівень освіти. Наприклад: *At the same time, temporary pay cuts of 10 per cent will be introduced for US white-collar employees, while other workers at the automaker will see their pay packets shrink by between 3 per cent and 7 per cent* [The Times 10.02.2009]. *White-collar employees* – офісні працівники, які обіймають переважно високу посаду та мають університетський або вищий рівень освіти.

Важливу роль відіграє колоративна псевдокомполити, що утворюється шляхом інтеграції концептуальних структур вихідних колоративних композит. Внаслідок цього концептуальна структура новоутвореної композити відображає часткову проекцію структур увідних просторів вихідних композит та одночасне залучення фонових знань про символічне значення кольору, що зумовлює кінцеве вивершення вихідної структури (emergent structure) та подальше формування ономаціологічної структури колоративної композити [3, с. 8]. Наприклад: *“Lambert's interest in pink-collar workers arises from research she did for a recent presentation she gave on the progress of women over the past 50 years at the annual meeting of the Chicago Council on Urban Affairs”* [USA Today 04.05.2003]. *Pink-collar workers* – працівники зі сфери обслуговування: клерки, бейбісітери, слуги, секретарки, мінімум освіти та інтелектуальних здібностей, низька плата. Оскільки *pink-collar* позначає роботу, яку переважно виконують жінки, то вибір кольорової композити видається виправданим: рожевий колір асоціюють з молодістю, не досить розумною дівчиною без претензії на освіту та кар'єрний ріст. Представники феміністської течії вважають таку номінацію неполіткоректною, одним із проявів сексизму та упередженості. Як реакцію на нього було запропоновано інший неологізм *pink ghetto*, який феміністи застосовують на позначення *pink-collar workers*, але з надзвичайно

негативною, навіть образливою конотацією. Наприклад: “*And because pink-collar workers are employed in jobs traditionally dominated by women, there's another name to describe this category: The pink ghetto. 'The term 'pink ghetto' was coined in 1983 in a study of women, children and poverty in America and was used to describe the limits on women's career advancement in these traditional, often low-paying jobs*” [USA Today 04. 05. 2003].

Розглянемо іншу псевдокомпонентну номінацію – *grey-collar worker*, яка позначає робітника середнього достатку з рівнем університетської освіти, який працює переважно в технологічній сфері (наприклад, комп’ютерні технології, інженерне проектування). Цікава деталь полягає в тому, що ці робітники «непомітні», переважна їх частина взагалі може працювати вдома, про що також свідчить і вибір кольору для номінації: сірий колір – невизначний, непомітний, нудний. У Британії *grey-collar worker* отримує ще й додаткове значення людини, яка продовжує працювати, незважаючи на пенсійний вік. Наприклад: “*Twenty-five occupations with 15,000 job positions – such as digital-controlled machine operator and fashion designer - are included in the first batch of "gray collars," mainly in the digital manufacturing industry, the Shanghai Labor and Social Security Bureau announced yesterday*”. *Unlike either white collars like management professionals or blue-collar operation workers, gray collar is a new class of workers with a high educational background and strong practicing ability, officials said* [China Daily 19.11.2003].

Потік іммігрантів в англомовні країни та мультинаціональність суспільства сприяли появі нового класу робітників *gold-collar workers*. Слід зазначити, що номінація *gold-collar workers* уперше була зареєстрована в 1985 році й використовувалася для позначення людей елітних професій: адвокати, судді, доктори високої кваліфікації, але в дискурсі сучасної публіцистики набула переосмислення і тепер позначає переважно афроамериканців та вихідців з Південної Америки, які переїхали до англомовних країн у пошуках кращої долі та швидких грошей, але невідповідність рівня освіти, недостатнє знання англійської мови та інші причини не дозволяють їм отримати роботу з високою платнею і вони переважно працюють у сфері обслуговування. Номінація *gold-collar worker* є певною мірою алюзією на *gold hunter*, іноземців, які приїжджали до США на початку XX століття в пошуках золота та легких грошей. “*...gold collar" workers mean marketers need to rethink their target audience, says David Morrison of the Philadelphia-based consulting and research firm Twenty something* [USA Today 08.06.2005]. Часто *gold-collar workers* використовується з певною іронією та виступає в англомовному публіцистичному дискурсі контерфактом. Наприклад: *New 'gold-collar' young workers gain clout. Marketers are beginning to take notice of 18- to 25-year-olds in a new working class with money to burn* [USA Today 08.06.2005].

Номінація *green-collar jobs* хоча й утворена за аналогією до попередніх прикладів, але істотно відрізняється від них тим, що не є індикатором певного соціального класу за шкалою вище-нижче, а використовується на позначення працівників екологічної сфери. Останнім часом у дискурсі англійської публіцистики *green-collar jobs* набуває додаткові конотації толерантності, невимушеності, благодійної справи внаслідок широковідомого нового економічного плану американського лідера Барака Обама. Пріоритетним завданням президента Обама є збільшення кількості *green-collar jobs* як професії майбутнього, яка не тільки істотно вплине на економічний ріст країни, але й буде сприяти створенню більш толерантного, рівноправного суспільства: “*Obama promises to spend \$150 billion over 10 years to create 5 million new green-collar jobs* [The Time 26.05.2008]. “*Green-collar jobs are good jobs. Like blue-collar jobs, green-collar jobs pay family wages and provide opportunities for advancement along a career track of increasing skills and wages. A job that does something for the planet and little to nothing for the people or the economy is not a green-collar job. The green economy cannot be built with solar sweat shops and Wal-Mart wind farms*” [Huffington Post 23.01.2008].

Якщо застосувати трьохярусну модель соціальної стратифікації суспільства Л. Уоррена для проєкції «статусної» складової значення вищезазначених номінативних одиниць, то ми отримуємо таку схему :

Високий соціальний статус	<i>White-collar worker</i>
Середній соціальний статус	<i>Gray-collar worker</i> <i>Blue-collar worker</i>
Низький соціальний статус	<i>Pink-collar worker</i> <i>Gold-collar worker</i> <i>Black-collar worker</i> <i>Scarlet-collar worker</i>

Мовні одиниці на позначення одягу як засіб реалізації соціального статусу суб'єкта в англomовному публіцистичному дискурсі представлені також символічними власними іменами. Останні визначаються як окремий клас власних імен, які крім культурологічної інформації, передають також додаткову інформацію через асоціації, пов'язані із вживанням останніх, і як наслідок, мають культурно-асоціативний компонент значення. Виокремлюють антономастичні та алюзивні символічні власні імена. До перших належать ті, які здатні вживатися як загальна назва замість власної та навпаки. Визначною рисою алюзивних символічних власних імен є те, що ім'я ототожнюється з особливостями його носія або з певною ситуацією, викликає цілий ланцюг асоціацій, основною відправною точкою яких є початковий образ [8, с. 5-7]. В англomовному публіцистичному дискурсі для реалізації соціального статусу засобами мовних одиниць на позначення одягу

використовуються алюзивні символічні власні імена: а) антропоніми: *Versace, Ferragamo, Chanel, Vivienne Westwood, Hooray Henry's, Cheap John etc.*; б) топоніми *Sloane (Ranger), Manhattan, Eton, 5th Avenue, Savile Row*. Наприклад: *"The film's star Emily Blunt wowed the crowds in a regal Vivienne Westwood gown"* [The Sun 04.03.2009]. *Vivienne Westwood gown* – сукня видатного британського дизайнера Вівієн Вествуд. Наведений приклад ілюструє один із випадків конфронтації форми та змісту компонентів словосполучення. Із формально-граматичної точки зору ядром словосполучення виступає іменник *gown*, але відсутність формального маркера посесивності між власним іменем дизайнера в препозиції та лексичної одиниці на позначення одягу зосереджує увагу на кваліфікаційній, дескриптивній природі мовної одиниці на позначення одягу. Таким чином, актуалізованості в комунікативно-прагматичному плані набуває саме власне ім'я, яке виступає сигніфікативним конструктом повідомлення в цілому як індикатор високого соціального статусу.

У словосполученнях з лексичними одиницями на позначення одягу власні назви займають препозицію та виконують роль комплексного атрибута. Саме атрибути виконують у межах словосполучення/речення модифікуючу функцію, надають субстантивним та несубстантивним сутностям різноманітні якості, виражають оцінку [10, с. 198]. Функцію соціального орієнтиру в препозиції здатні виконувати топоніми, коли вони передають соціально-закріплену оцінку якого-небудь об'єкта або особи, що використовується з метою характеристики: *"Zac Goldsmith strides across the mud, very tall and angular in a slightly tatty Savile Row suit, like a politician from an age when young men strived to look old. The land becomes him. It befits his graceful manners and aristocratic bearing, his bespoke blend of environmentalism and Conservative politics which – although he'd loathe me saying this – is a modern take on noblesse oblige"* [The Times 16.06. 2005]. *Savile Row* – центральна вулиця лондонського району Мейфер, де розташовані майстерні елітних дизайнерів чоловічого одягу; серед відомих покупців були Вінстон Черчилль, Наполеон III, лорд Нелсон, принц Чарльз та інші. *Savile Row* є не лише індикатором високого соціального статусу, але й символом британського аристократизму, консерватизму, так званого *noblesse oblige*-привілейованого становища в суспільстві, яке неможливо купити за гроші.

Таким чином, мовні одиниці на позначення одягу як засіб реалізації соціального статусу суб'єкта в англomовному публіцистичному дискурсі є переважно вторинними номінативними утвореннями (за виключенням антропонімів-імен дизайнерів) і представлені фразеологізмами, псевдокомполітними номінаціями, символічними власними іменами. Дослідження мовних одиниць на позначення одягу як засобу реалізації

соціального статусу є не тільки теоретично, але й практично значущим, оскільки володіння лінгвокультурологічним потенціалом даних мовних одиниць є необхідним компонентом фахової підготовки перекладачів для відповідного відтворення реалій англomовного публіцистичного дискурсу в процесі міжкультурної комунікації.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Барт Р.* Система моди: Статті по семиотике культуры / Ролан Барт; [пер. с фр. С.Н. Земина]. – М.: Издательство им. Сабашниковых, 2003. – 512 с.
2. *Белова А.Д.* Лингвистические аспекты аргументации (на материале современного английского языка): дис. на соискание учен. степени д-ра филол. наук: спец. 10.02.04 "Германские языки" / Алла Дмитриевна Белова. – К., 1998. – 443 с.
3. *Деменчук О.В.* Колоративна композита в англійській мові: когнітивно-ономасіологічний аспект: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 "Германські мови" / О.В. Деменчук. – К., 2003. – 19 с.
4. *Ермоленко Г.М.* Лингвокультуремы тематической группы "одежда" (сопоставительный анализ на материале английского и русского языков): автореф. дис. на соискание учен. степени канд. філол. наук: спец. 10.02.20 "Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание" / Г.М. Ермоленко. – Пятигорск, 2009. – 20 с.
5. *Зацний Ю.А.* Розвиток словникового складу англійської мови в 80-ті-90-ті роки ХХ століття: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук: спец. 10.02.04 "Германські мови" / Ю.М. Зацний. – К., 1999. – 32 с.
6. *Карасик В.И.* Язык социального статуса / В.И. Карасик. – М.: ИТДГК "Гнозис", 2002. – 333 с.
7. *Коваленко Г.М.* Англійська лексика моди ХХ-ХХІ ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 "Германські мови" / Г.М. Коваленко. – К., 2005. – 19 с.
8. *Олійник Т.С.* Семантичні та функціональні характеристики символічних власних імен у сучасній англійській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 "Германські мови" / Т.С. Олійник. – К., 2001. – 21 с.
9. *Скидченко О.А.* Языковые средства выражения социального статуса в современном английском языке: дис. на соискание учен. степени канд. філол. наук: 10.02.04 "Германские языки" / Светлана Анатольевна Скидченко. – К., 1997. – 214 с.
10. *Уфимцева А.А.* Лексическое значение слова. Принципы семиологического описания лексики / А.А. Уфимцева. – М.: Наука, 1986. – 240 с.

11. *Adonis A., Pollard S.* A Class Act: The myth of Britain's classless society / A. Adonis, S. Pollard. – L.: Penguin Books: New Ed., 1998. – 336 p.
12. *Barnard M.* Fashion as Communication / M. Barnard. – L.: Routledge; 2nd edition, 2002. – 224 p.
13. *Bednarek M.* Evaluation in Media Discourse: Analysis of the Newspaper Corpus / M. Bednarek. – L.: Continuum International Publishing Group, 2006. – 253 p.
14. *Crane D.* Fashion and its Social Agendas: Class, Gender and Identity in Clothing / D. Crane. – Chicago: University of Chicago Press, 2001. – 304 p.
15. *Davis F.* Fashion, Culture and Identity / F. Davis. – Chicago: University of Chicago Press, 1994. – 233 p.
16. *Fowler R.* Language in the News: Discourse Analysis and Ideology in the Press / R. Fowler. – L.: Routledge, 1991. – 272 p.
17. *Grusky D.* Social Stratification: Class, Race and Gender in Sociological Perspective / D. Grusky. – Philadelphia: Westview Press, 2008. – 1104 p.
18. *Lurie A.* The Language of Clothes / A. Lurie. – N.Y.: Random House, 1981. – 288 p.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. China Daily 19.11.2003
2. Huffington Post 23.01. 2008
3. The Sun 04. 03. 2009
4. The Sunday Times 01.03. 2009
5. The Times: 12.02.2009, 16.06.2005, 01.05.2009, 13.11.2004, 20.01.2009, 01.03.2005, 10.02.2009, 16.06.2005.
6. The Time Magazine 26.05.2008
7. USA Today 04.05.2003, 08.06.2005

Надійшла до редакції 14.05.09

АНТРОПОНИМЫ В ЖАНРЕ САТИРИЧЕСКОГО РОМАНА

КУРДИНА Е.С. АНТРОПОНИМИ В ЖАНРЕ САТИРИЧНОГО РОМАНА

У статті розглядаються структурно-семантичні характеристики антропонімів у романі В. Теккерея «Ярмарок марнославства», функціонально-стилістичний потенціал літературного антропоніма як прояв індивідуальності стилю письменника. Пропонується огляд низки концепцій та поглядів на питання про статус власного імені та функцій літературного антропоніма в художньому творі. Наводяться результати структурного аналізу, який дозволяє виявити основні антропонімічні формули іменування персонажів у романі Теккерея «Ярмарок марнославства». Результати аналізу морфологічних особливостей літературних антропонімів дають змогу дослідити найпродуктивніші словотвірні моделі антропонімів.

КУРДИНА Е.С. АНТРОПОНИМЫ В ЖАНРЕ САТИРИЧЕСКОГО РОМАНА

В статье рассматриваются структурно-семантические характеристики антропонимов в романе У. Теккерея «Ярмарка тщеславия», функционально-стилистический потенциал литературного антропонима как проявление особенностей идиостиля автора. Предлагается обзор ряда концепций и взглядов на статус имени собственного и функции литературного антропонима в художественном произведении. Приводятся результаты структурного анализа, который позволяет выявить основные антропонимические формулы именованья персонажей в романе Теккерея «Ярмарка тщеславия». Анализ морфологических особенностей литературных антропонимов позволил определить самые продуктивные словообразовательные модели антропонимов.

KURDINA YE.S. ANTHROPONYMS IN THE GENRE OF SATIRIC NOVEL

The article deals with the structural and semantic characteristics of anthroponyms in the novel "Vanity Fair" by W.M. Thackeray. It also considers the functional and stylistic potential of the literary anthroponym as manifestation of the writer's idiosyncrasy.

This paper presents a short survey of a number of concepts and approaches to the status of the proper name and the functions of literary anthroponyms within a piece of writing.

The studies discussed in the paper indicate that proper names are peculiar language signs building up a different sound system for the things from the real world denoted also with common language signs created for them, i.e. common nouns. The connection between these signs and notions derived from their appellatives tends to zero, the connection with the notions of the objects designated is indirectly mediated through the thing. These signs are more justifiably related to the things than common signs.

Literature onomastics is regarded as a part of the notion "artistic integrity", a means of the writer's aesthetic world-view manifested through the nomination as an indispensable condition for artistic merit, magnificence and splendor of a literary work. The subject of investigation in literature onomastics is a literature anthroponym, i.e. a name within a literary work. Literature onomastics aims at analyzing the poetics of proper names, to be more precise, at carrying out a research to answer the following questions: 1) which proper names are used in a literary writing (the literary genre and the author's intention are to be considered); 2) in what context literary anthroponyms appear in the text; 3) how literary anthroponyms are used (i.e. linguistic environment of the use); 4) what effect literary anthroponyms create in the text. A more detailed consideration of these questions can contribute to the deeper analysis of the writer's individual style and add to understanding the author's artistic message.

The paper highlights the results of the structural analysis of the literary anthroponyms of the novel "Vanity Fair" which enables us to distinguish the anthroponymic formulae of personages' nomination. Among the so-called "speaking" names the use of the anthroponymic formula "first name + surname" prevails.

The morphological peculiarities of the literary anthroponyms under study have also been described.

Another important point for discussion is the lexico-semantic potential of the "speaking" names, which alongside the author's other stylistic preferences add up to the personages' characteristics.

Ключевые слова: литературная ономастика, литературный антропоним, антропонимическая номинация, ономастическое пространство, внутренняя форма имени, мотивирующее слово, апеллятив.

1. Вводные замечания. Функционирование антропонимов в художественном тексте является объектом многочисленных исследований, проведенных на материале

английского языка (Мезенин, 1975; Милашевич, 2003; Гнаповская, 1999; Кресан, 2001; Леонович, 2002, Gardiner, 1940; Searle, 1991; Srensen, 1996, Utley, 1993).

Во многих работах рассматривается влияние особенностей жанра исторического романа на антропонимикон произведений У. Теккерея (Милашевич, 2003). Однако, антропонимия романов Теккерея-сатирика, ее значимость в образной системе теккереевских произведений до настоящего времени остается малоизученной. Таким образом, актуальность избранной темы определяется общей направленностью современных лингвистических исследований на изучение имен собственных употребляющихся в художественных произведениях, а также антропонимии как системы; текстуальной ориентацией когнитивной парадигмы в языкознании и возможностью применения процедуры текстового анализа к исследованию природы функциональной определенности литературных антропонимов; существующей тенденцией преимущественного анализа произведений писателя с сугубо литературоведческой и лингвистической описательной точек зрения.

Целью настоящей статьи является описание структурно-семантических особенностей имен в романе Теккерея «Ярмарка тщеславия», а также анализ функционально-стилистического потенциала литературного антропонима как проявления индивидуальных особенностей стиля писателя, творческого освоения романистом реальной, исторически конкретной антропонимии Англии XIX века.

1.1. Особое положение имен собственных в языке и их отличие от нарицательных было и остается предметом пристального внимания исследователей-лингвистов. Следует отметить, что попытки теоретически обосновать эти различия проводились неоднократно, вопрос до сих пор остается спорным. В своей монографии «Общая теория имен собственных» (Суперанская, 1986) А.В. Суперанская проводит детальный анализ различных точек зрения относительно специфики имен собственных, начиная с античности и заканчивая современным периодом. Отсутствие единой концепции по этому вопросу объясняется различием исходных положений и способов их создания, а также тем, что иногда исследования велись в диаметрально противоположных направлениях. Однако следует признать, что каждая из теорий может быть справедлива в определенных условиях.

Изучив существующие концепции и взгляды на вопрос статуса имени собственного (Болотов, 1972; Никонов, 1970), можно сделать вывод, что имена собственные – это индивидуальные обозначения, данные объектам, имеющие, кроме того, общие (родовые, видовые, а иногда и сортовые) наименования. Имена собственные – это особые языковые знаки, образующие иную звуковую систему тех же предметов из реального мира вещей,

для которых создаются обычные языковые знаки – имена нарицательные (Автеньева, Бакастова, 1988). Связь этих особых знаков с понятиями породивших их апеллятивов, стремится к нулю, а с понятием именуемых объектов – опосредована через предмет. Связь же их с самими предметами значительно сильнее, чем у знаков обычных.

2. Функции литературных антропонимов, их специфика. Литературная ономастика – часть понятия «художественное целое», способ художественного отражения мира посредством именованья, одна из составляющих проблем художественности, ее магии и секретов. Предметом исследования литературной ономастики является литературный антропоним, под которым понимают имя в литературном произведении. Что касается объекта ее исследования, им является анализ поэтики имен собственных, а точнее такое исследование, которое в полной мере могло бы дать ответы на следующие вопросы: 1) какие имена собственные использованы в литературном произведении (здесь необходимо учитывать жанр произведения, авторскую интенцию); 2) в каких условиях, в каком контексте используются литературные антропонимы; 3) как используются литературные антропонимы (лингвистическая обстановка употребления); 4) с каким эффектом и для достижения какой цели используются литературные антропонимы [7].

Литературный антропоним – это имя в художественном тексте. Как правило, оно относится к категории вымышленных имен, но часто писателем используется реально существующие имена или комбинации тех и других [3, с. 45-50]. Некоторые ученые (Н.П. Привалова, А.А. Реформаторский) считают литературными антропонимами лишь имена-характеристики. Другие же (В.Н. Михайлов, Н.Ю. Тодорова) к литературным антропонимам относят личные имена, включая также имена исторических лиц и мифологических героев. Мы придерживаемся точки зрения, согласно которой, любой антропоним, используемый в художественном произведении, является литературным антропонимом. Тем не менее, принимая во внимание жанровые особенности романа У. Теккерея "Ярмарка тщеславия", следует отметить, что многие имена принадлежат к группе внесюжетных персонажей, являясь антропонимами второго плана, например, исторические или мифологические имена. Следовательно, в настоящей статье целесообразным представляется выполнить детальный структурно-семантический анализ вымышленных антропонимов и антропонимов, принадлежащих общенародному именнику, поскольку именами этих групп наделены главные персонажи романа.

2.1. Одно из существенных отличий литературных антропонимов от антропонимов общенародных заключается в том, что первые имеют практически неограниченный выбор образующих основ, тогда как у последних такой выбор очень ограничен и строго регламентирован. Именно поэтому семантическая группировка литературных

антропонимов по етимологічному значенню виявляється малоефективною [9].
Общезыковой (общенародный) антропоним, виступаючи як соціальний знак, крім номінативної функції виконує ідентифікуючу і диференціальну. Літературний ж антропоним виражає ідею, що лежить в основі авторського задуму. Будучи неотъемлемою частиною художнього тексту, він, крім функцій, характерних для загальноупотребительного антропонима, виконує ряд інших, обумовлених його специфікою. Дослідники виділяють наступні функції літературних антропонимів в художньому творі:

1. Номінативну;
2. Характерологічну (В.Н. Михайлов, Л.Н. Андреева) – кореляція імені і якостей персонажів (I. Sarnowska-Giefing);
3. Локалізаторську (В.Н. Михайлов, Л.Н. Андреева) – кореляція імені і місця дії (I. Rudnickuj, I. Gerus-Tarnawesky, К.Б. Зайцева);
4. Ідеологічну (В.Н. Михайлов) або аллюзивну і соціологічну (I. Sarnowska-Giefing);
5. Експресивну (Л.Н. Андреева, I. Gerus-Tarnawesky, I. Sarnowska-Giefing);
6. Оцінну (Л.Н. Андреева).

Крім вищевказаних функцій, виходячи з типології контекстів, дослідники виділяють також структурно-композиційну функцію [14], сатиричну, юмористичну і комічну функцію відповідно до певним художньо-стилістическим способом зображення дійсності [2]. Всередині стилістическої функції літературних антропонимів також виділяється інформаційно-стилістическа і емоційно-стилістическа функція, що відповідає природі утворення і закріплення різних функцій у імен власних в контексті художнього твору.

2.2. Жанрова залежність стилістических функцій літературних антропонимів виявляється дуже суттєвою як в художньому тексті для реалізації авторського задуму, так і для передачі імен власних на інші мови, оскільки при виборі іноязычних відповідностей визначаючу роль грають не тільки самі функції, але і їх співвідношення, перш за все – домінуюча функція для кожного конкретного жанру. При передачі імен власних особливо важливим залишається збереження функціонально-стильових характеристик значимого імені власного, для чого необхідно визначити, які імена, з якими провідними стилістическими функціями характерні для певних груп жанрів. Наприклад, в художніх

текстах психологических жанров уменьшается количество вымышленных имен собственных с явным нарицательным смыслом. Наибольшая функциональная нагрузка ложится на литературные антропонимы, чьи ассоциативные связи раскрываются только на фоне широко контекста. Ведущей функцией литературных антропонимов является функция психологической характеристики персонажей. В произведения научной фантастики доминирует креативная функция литературных антропонимов: они участвуют в создании образов фантастического, сказочного, вымышленного мира. Функция литературных антропонимов изменяется также и в зависимости от вида литературы. Так, например, в лирических произведениях на первый план выдвигается функция воздействия на читателя, в основном эмоционально-эстетического. Большое значение в таких произведениях уделяется звуковой форме имен.

3. Количественное и качественное описание антропонимов. «Ярмарка тщеславия» – произведение XIX века, написанное в 1847-1848 гг. Антропонимия романа являет собой пример многообразного по содержанию и по способам выражения творческого освоения возможностей общенародной антропонимии.

В исследуемом романе было выявлено 858 различных антропонимов, которые представляется возможным разделить на следующие группы (см. табл. 1):

Таблица 1. Функционально-стилистические группы антропонимов

№	Группы антропонимов		Количество	%	Примеры	
1.	исторические	общей известности	великие люди античности	92	11	<i>Platus, Cicero, Terence, Virgil,</i>
			писатели и художники	88	10	<i>Defoe, Voltaire, Hogarth</i>
			знаменитые люди в различных сферах деятельности	81	9	<i>Christopher Columbus, Alfred the Great, William Pitt, Mozart, Cleopatra</i>
	известные преимущественно в Англии		54	6	<i>Mr. Kean, Sarah Siddons, Addington, Napier, Gray</i>	
2.	вымышленные	измененные имена	197	22	<i>Spooney>Spoooner, Mango>Mangold, Bowl>Bowles</i>	
		созданные автором имена	116	13	<i>Fuddlestone, Wapshot, Gulp, Raggles, Saltire</i>	
		прозвища	52	6	<i>Figs, Longtail, Major Sugarplums (Dobbin), Don Govanny(Osborne)</i>	

Продовження табл. 1

3.	реминисцентные	из английской литературы	41	4	<i>Brain de bois, Lord Orville, Norwal, Eothen</i>
		из французской литературы	19	2	<i>Sister Anne, Telemaque</i>
		из арабской литературы (сказка «Тысяча и одна ночь»)	37	4	<i>Sindbad the Sailor, Prince Ahmed, Roc</i>
		из античной литературы	31	3	<i>Iphigenia, Cassandra, Corydon</i>
4.		мифологические	32	3,7	<i>Apollo, Vesta, Venus, Morpheus, Momus, Medusa the Gorgon, Sybel, Achilles, Noah</i>
5.		библейские	27	3,3	<i>Solomon, Adam, Abel, Saint Peter, Matthew, Saint John</i>
Всего			858	100	

Из таблицы 1 видно, что антропонимическое пространство исследуемого романа включает следующие группы литературных антропонимов: исторические, вымышленные, реминисцентные, мифологические и библейские.

3.1. Имена исторических лиц различных времен и народов, которые представлены в романе 315 антропонимами.

Исторические антропонимы можно условно разделить на:

– имена общей известности. Внутри этой группы обращают на себя внимание имена людей, известных всему миру: *Bonaparte, Christopher Columbus, Voltaire, Rousseau, Mozart, Cleopatra, Homer*;

– имена людей, известных главным образом в стране языка произведения: *Mr. Kean* – знаменитый английский актер, прославившийся исполнением ролей шекспировских героев; *Napier* – английский историк, автор «Истории войн на Пиренейском полуострове и на юге Франции с 1807 по 1814 год»; *Sarah Siddons* – английская актриса, исполнительница трагических ролей; *Dr. Lamprier* – английский писатель, автор словаря античности; *Gray* – английский поэт; *Jack Sheppard* – известный разбойник, герой многих баллад и романов;

– имена лиц, известных в определенное время и только жителям данной страны, города, территории: *Simpson* – известный в то время устроитель увеселения в Воксхолле; *Molyneux* – известный в то время боксер; *Dundas, Addington* – популярные государственные деятели Англии начала XIX века; *Mrs. Somerville* – женщина-математик,

популяризатор естественных наук.

В контексте художественного произведения имена исторических лиц могут принадлежать как сюжетным, так и внесюжетным персонажам.

Чаще всего в «Ярмарке тщеславия» Теккерей использует имена исторических лиц в сравнительных конструкциях: *“To those great geniuses now in petticoats, who shall write novels for the beloved reader’s children, these men and things will be as much legend and history as Nineveh, or Couer de Lion, or Jack Sheppard. For them stage coaches will have become romances – a team of four boys as fabulous as Bucephalus or Black Bess”* [19, с. 83]. ‘Для тех великих гениев, что сейчас еще ковыляют в детских платьицах, а когда-нибудь будут писать романы, обращаясь к милым потомкам нынешнего читателя, эти люди и предметы станут такой же легендой и историей, как Ниневия, Ричард Львиное Сердце или Джек Шеппард. Пассажирские кареты будут представляться им романтической небывальщиной, а четверка гнедых уподобится таким баснословным созданиям, как Буцефал или Черная Бесс’ [18, с. 96].

Имена исторических лиц романа употребляются автором и переносно для выражения логического сравнения персонажа с реальным лицом. Исследователь К.Б. Зайцева утверждает, что имя исторического лица может переносно, метонимически называть персонаж, но сохранять проекцию на подлинного носителя [6, с. 41]. *“Have you completed all the necessary preparations incident to Miss Sedley’s departure?” – asked Miss Pinkerton Herself, that majestic lady, the Semiramis of Hammersmith, Doctor Samuel Johnson’s friend”* [19, с. 15]. “Вы закончили все приготовления к отъезду мисс Сэдли?” – спросила мисс Пинкертон, величественная дама – хеммерсмитская Семирамида, друг доктора Джонсона’ [18, с. 23].

Семирамида – легендарная царица Ассирии, которой предания приписывают необыкновенный ум и энергию. Доктор Самюэл Джонсон – поэт и историк литературы, был неприкасаемым авторитетом в области литературных вкусов.

Иногда прослеживается метонимический перенос в употреблении имен собственных: *“She and Miss Rose thus read together many delightful French and English works among which may be mentioned those of the learned Dr. Smollet, of the ingenious Mr. Henry Fielding, of the graceful and fantastic Monsieur Crebillon the younger, whom our immortal poet Gray so much admired, and of the universal Monsieur de Voltaire”* [19, с. 102]. ‘Они с мисс Розой прочли много восхитительных французских и английских книг, среди которых следует упомянуть сочинения ученого доктора Смоллета, остроумного мистера Генри Филдинга, изящного и прихотливого Monsieur Кребициона-младшего, необузданной фантазией которого так восхищался наш бессмертный поэт Грэй, и, наконец,

всеобъемлющего мосье Вольтера'[18, с. 116].

Чаще всего Уильям Теккерей использует имена для создания реальной атмосферы происходящего: *"The family tree furthermore mentions Charles Stuart, afterward called Barebones Crawley, son of the Crawley of James the First's time and finally, Queen Elizabeth's Crawley, who is represented as the foreground of the picture, in his folked beard and armor..."* [19, с. 78]. 'Родословное древо упоминает далее Чарльза Стюарта, позднее прозванного Бэйрбоуном Кроули, сына Кроули – современника Иакова I, и, наконец, того самого Кроули времен королевы Елизаветы, изображенного на переднем плане картины, с раздвоенной бородой и в латах' [18, с. 89].

В романе «Ярмарка тщеславия» семья Кроули («пресмыкающихся») – представители британской аристократии. Их парламентская карьера заканчивается реформой 1832 года.

Все имена предков сэра Питта исторические. Среди них Чарльз Стюарт, Джон Черчилль, Уолпол. Питы, отец и сын, названы в честь «великого Коммонера» и его сына Пита – младшего, врага Наполеона. И это неслучайное совпадение имени персонажа и исторического лица. Э.Б. Магазанник назвал такие имена «протонимами», и именно они у Теккерея-сатирика становятся действенным средством сатиры (Магазанник 1964).

Такие имена выполняют свою основную номинативную функцию, кроме этого, в силу своих суггестивных свойств получают дополнительные стилистические оттенки – знаменитое имя еще сильнее подчеркивает незначительность персонажа.

Антропонимия почтенного семейства демонстрирует преданность тори и вигам, всем правительственным группировкам. Их традиция – изменять и предавать, когда это выгодно.

Таким образом, собственные имена исторических лиц романа У.Теккерея «Ярмарка тщеславия», который построен в известном смысле как исторический, выступают в качестве способа характеристики достоверности описания, служат как прямой, так и косвенной характеристикой художественного образа. В исследуемом романе такая характеристика выражена непосредственно в случае «протонима», действительного средства сатиры и осмеяния.

3.2. 204 антропонима романа «Ярмарка тщеславия» являются именами, заимствованными из других языков: французского (*Madame du Barri, Mademoiselle Fefine, M. du Macaba*); немецкого (*Schwendler, Doctor von Glauber, Madam Lederlung, Burst, Strumpff*); турецкого (*H.E. Papoosh Pasha, Zuleikah, Mahometan*); арабского (*Hon. Sands Bedwin, Mesrou, Yassan, Doddachy Bahawder*); итальянского (*Caeadori, Ronzi, Taglioni*).

3.3. Вымышленные имена составляют значительную часть антропонимикона автора, они представлены в романе 365 антропонимами. Это:

1) видоизмененные формы реально существующих имен:

Фамилии персонажей романа	Реально существующие фамилии
<i>Spooney</i>	<i>Spooner</i>
<i>Mango</i>	<i>Mangold</i>
<i>Bowls</i>	<i>Bowles</i>
<i>Sedley</i>	<i>Sedgley</i>
<i>Toffy</i>	<i>Toff</i>

2) созданные автором фамилии: *Fuddlestone, Wapshot, Gulp, Raggles, Saltire, Chippenham, Squeams, Vestris, Bruin, Wagg*

3) прозвища, оставляющие особую категорию вымышленных имен: *Figs, Longtail, Major Sugarplums (Dobbin), Don Giovanni (George Osborn)*.

3.4. Группу реминисцентных упоминаемых или цитируемых литературных имен персонажей других писателей, представленную антропонимами, составляют имена из английской (*Brain de Bois, Lord Orville*), французской (*Sister Anne, Telemachus*), арабской (*Sindbad the Sailor, Roc*) и античной литературы (*Iphigenia, Cassandra*).

3.5. Конспиративные имена (криптонимы) в романе «Ярмарка тщеславия» составляют 6 именовании. Такие имена выражаются при помощи буквенных сокращений (*Miss O.; Mrs. R.; Captain M.; Captain O.*) и популярных реальных имен и фамилий (*John, Smith*).

3.6. Антропонимы, принадлежащие общенародному именнику (*Sedley, Osborne, Crawley, Firkin, Thompson, Smith, Debrett, Burke, Johnson, Orville, Hopkins*) и иллюстрирующие все многообразие реальных формул именования (см. табл. 2).

Таблица 2. Антропонимические формулы именования персонажей

Модели	Кол-во	%	Примеры
1. Личное имя	180	26	<i>Rawdon, Rebecca, Amelia, Gregory, Pitt, Maria, Rosa</i>
2. Фамилия	127	18	<i>Osborne, Dobbin, Kirsch, Walker, Brent, Stubble, Wirt</i>
3. Личное имя + фамилия	126	15	<i>Jack Spot, Barbara Pinkerton, Laura Martin, Sophy Cutler</i>
4. Титульное слово + личное имя + фамилия	100	19	<i>Lady Jane Crawley, Lady F. Macadam, Lady Grizzel Macbeth</i>
5. Титульное слово + фамилия	89	13	<i>the Marquis of Steyne, Earl Southdown. Lord Steyne</i>
6. Личное имя + среднее имя + фамилия	64	9	<i>Mr. John Paul Jefferson Jones, Frederick-Augustus Howard Stanley Pevereux Bullock</i>
Всего	682	100	

Как показывают данные таблицы 2, наиболее часто автор прибегает к употреблению антропонимической формулы «личное имя». Такая антропонимическая формула помогает автору быть ближе к своим персонажам, создает эффект полной осведомленности автора в

жизни героев романа. Самую немногочисленную группу ономастического пространства романа составляют антропонимы формулы «личное имя + среднее имя + фамилия», что объясняется общеязыковой тенденцией к экономии языковых средств. Однако, именованья героев, ставших объектом уничижительной авторской сатиры, как правило, включают в себя такие компоненты, как титульное имя, личное имя, среднее имя, фамилия. Здесь Теккерей актуализирует один из своих основных приемов достижения сатирического эффекта – витиеватое и громоздкое имя еще сильнее подчеркивает незначительность персонажа.

4. Выводы. Качественный анализ антропонимикона романа У. Теккерей «Ярмарка тщеславия» позволяет сделать вывод, что исследуемый роман являет собой пример многообразного по содержанию и по способам выражения творческого освоения возможностей общенародной антропонимии. Автор использует как реально существующие, так и вымышленные имена. Писатель выбирает имена, соотносясь с двумя требованиями: во-первых, имя должно подходить, соответствовать персонажу; во-вторых, оно должно соответствовать закономерностям национальной ономастики. Многие действующие лица носят фамилии, представляющие собой видоизменения реально существующих.

Функционально-семантическая значимость, «вес» внутренней формы имени особенно велик в сатирических произведениях, где каждое слово представляет собой концентрацию семантических ассоциаций и смысловых перекрещиваний. У. Теккерей уделял большое внимание семантическому наполнению слова в сатирическом тексте и это, в частности, проявляется в его отношении к именам собственным.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. *Автеньева Л.А.* Корреляция предметно-логического и назывного значения антономасии в оригинале и переводе / Л.А. Автеньева, Т.В. Бакастова // Актуальные вопросы русской ономастики. – Киев: УМК ВО, 1988. – С. 162-168.
2. *Андриенко Е.Ю.* Коммуникативно-прагматический потенциал собственных имен в научно-фантастическом тексте: автореф. дис. на соиск. научн. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / Е.Ю. Андриенко. – Одесса, 1992. – 17 с.
3. *Блисковский З.Д.* Муки заголовка / З.Д. Блисковский. – М.: Книга, 1972. – 137 с.
4. *Болотов В.И.* К вопросу о значении имен собственных / И.В. Болотов // Восточно-славянская ономастика. – М.: Наука, 1972. – С. 336-346.
5. *Гнаповская Л.В.* Лингвокогнитивные и лингвокультурологические характеристики английских антропонимов германского происхождения: автореф. дис. на соиск. научн. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / Л.В. Гнаповская. – К., 1999. – 20 с.

6. *Зайцева К.Б.* Английская стилистическая ономастика. Тексты лекций / К.Б. Зайцева. – Одесса, 1973. – 67 с.

7. *Калинкин В.М.* Поэтика онома / В.М. Калинкин. – Донецк: Юго-Восток, 1999. – 408 с.

8. *Карпенко Ю.А.* Семантическая группировка литературных антропонимов // Актуальные проблемы лексикологии / Ю.А. Карпенко. – Минск, БГУ. – 1970. – 274 с.

9. *Карпенко Ю.А.* Имя собственное в художественной литературе / Ю.А. Карпенко // Филологические науки: Высшая школа, 1986. – №4. – С. 34-40.

10. *Кресан О.Я.* Функції композитної ономастичної структури в англійській художній прозі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / О.Я. Кресан. – Одеса, 2001. – 19 с.

11. *Леонович О.А.* В мире английских имен / О.А. Леонович. – М.: АСТ, Астрель, 2002. – 160 с.

12. *Магазанник Э.Б.* О прототипах и протонимах / Э.Б. Магазанник // Труды Самаркандского государственного университета. – Самарканд: Изд-во Самарканд. ун-та, 1964. – С. 49-53.

13. *Милашевич О.А.* Текстоброзрающая функция вариативных способов именованія персонажей (на материале произведений У.М. Теккерей) / О.А. Милашевич // Вісник Донецького університету, Сер. Б: Гуманітарні науки. – Донецьк, 2003.– Вип. 1. – С. 76-81.

14. *Михайлов В.Н.* Специфика собственного имени в художественном тексте / В.Н. Михайлов // Научные доклады высшей школы. – Филологические науки. – 1987. – № 6. – С. 78-82

15. *Мезенин С.М.* Стилистическая функция личных имен в драматических произведениях В. Шекспира / С.М. Мезенин // Вопросы теории английского языка. – М., 1975. – Вып. 2. – С. 39-52

16. *Никонов В.А.* Задачи и методы антропонимики / В.А. Никонов // Личные имена в прошлом, настоящем и будущем. – М., 1970. – 75 с.

17. *Суперанская А.В.* Общая теория имени собственного / А.В. Суперанская. – М.: Наука, 1986. – 366 с.

СПИСОК ИСТОЧНИКОВ ИЛЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРИАЛА

18. *Теккерей У.* Ярмарка тщеславия: роман без героя / Пер. М. Дьяконов; Под ред. М. Лорие; Вст. Ст. Е. Клименко; Прим. М. Лорие, М. Черневич / У. Теккерей. – М.: Художественная литература, 1968. – 815 с.

19. *Thackeray W.* Vanity Fair / W. Thackeray. – Oxford: University Press, 1994. – 768 p.

Надійшла до редакції 15.06.09

© 2009 О.В. Материнська
(м. Донецьк)

ПОЛІСЕМІЯ МЕРОНІМІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ "ЧАСТИНА" В НІМЕЦЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

МАТЕРИНСЬКА О.В. ПОЛІСЕМІЯ МЕРОНІМІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ "ЧАСТИНА" В НІМЕЦЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

Пропонована стаття присвячена дослідженню явища меронімії в німецькій та англійській мовах, основну увагу сконцентровано на загальних позначеннях поняття 'частина'. У розвідці класифіковано основні моделі метафоричних та метонімічних переносів у процесі розвитку полісемії меронімів на позначення поняття „частина”, встановлено їх продуктивність, виявлено відмінності в семантиці досліджуваних одиниць у німецькій та англійській мовах.

МАТЕРИНСКАЯ Е.В. ПОЛИСЕМІЯ МЕРОНИМОВ, ОБОЗНАЧАЮЩИХ ПОНЯТИЕ "ЧАСТЬ" В НЕМЕЦКОМ И АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ

Представленная статья посвящена изучению явления меронимии в немецком и английском языках, основное внимание сконцентрировано на общих обозначениях понятия 'часть'. В исследовании разработана классификация моделей метафорических и метонимических переносов в процессе развития полисемии меронимов, обозначающих понятие «часть», установлена их продуктивность, определены отличия в семантике исследуемых единиц в немецком и английском языках.

MATERYNSKA O.V. POLYSEMY OF MERONYMS DENOTING THE CONCEPT OF 'PART' IN THE GERMAN AND ENGLISH LANGUAGES

This paper is devoted to the research of meronyms polysemy in the German and English languages and deals primarily with the nominations which express the notion of the 'part of'. The article highlights the part-whole relationships focusing on the difficulties in revealing the elements of the meronymy system.

The research resulted in estimating the semantic capacity and semantic potential of meronyms denoting the part something. The lexical units under analysis are polysemous, they develop their polysemy mainly with the help of the metonymic transfer, thus different models of the polysemy development of the meronyms under consideration have been pointed out and described in the paper.

A complex investigation of the meronymic system implies a study of the semantic relations of different types. The semantic regularities which are traced in this paper are to be analysed within the framework of polysemous relations between individual groups of meronyms.

Thorough examination of the semantic structure of meronyms is viewed as one of the topical problems of modern semantic studies.

Ключові слова: мероніми, гіперо-гіпонімічні відношення, полісемія, метафора, метонімія, тематична група, лексема, лексико-семантичний варіант, семантичні закономірності.

1. Семантичні відношення між частиною та цілим є невід'ємними складовими свідомості людини, багатосхідчаста ієрархія різноманітних семантичних зв'язків, які базуються на логічних зв'язках предметного світу, пов'язує поняття цілого та частини в єдину систему [5, с. 302]. На жаль, системне вивчення цих відношень, особливо з точки зору вивчення їх прояву в лексичній системі мови, не були предметом окремих лінгвістичних розвідок.

Серед факторів, які обумовлюють відсутність таких досліджень, найважливішими на думку Е. Сепіра, є такі: поняття цілісності є первісним підсвідомим поняттям, глибоко закоріненим у психічній організації людини, воно будується за даними

емпіричної дійсності й зведення його до більш простих складових є складним завданням; множинність об'єктів, які пов'язані відношенням частини до цілого та навпаки, є великою й здається людині неосяжною; нарешті людина відчуває себе нездатною розділити усі об'єкти на менші складові у своїй свідомості. Втім шкала взаємозв'язків між частиною та цілим виходить із загальної побудови мови, де відношення типу *pars pro toto*, з одного боку, та *totum pro parte*, з іншого боку, і так само *genus pro species / species pro individuo* являють собою фундаментальні механізми, властиві мовній структурі [3, с. 387]. Дослідження системи меронімів у цьому сенсі є важливим для створення моделі вивчення певної ділянки лексичного фонду мови. Меронімія є одним із видів таксономічних відношень у лексичній системі мови, який відображає відношення між частиною та цілим [10, с. 102, 6, с. 31; 17, с. 231-233]. Узагальнено це можна подати у вигляді семантичної формули: поняття X є частиною поняття Y, де X – це частина, а Y ціле [2, с.25]. Певною мірою класифікація меронімічної лексики представлена в роботах Р. Чаффіна [7], Е. Ляйзі [14-16], А. Тафреші [18], проблема розмежування гіпо-гіперонімічних відношень та відношень меронімії розв'язується в розвідці Е. Горської [9]. Перспективи вивчення проблеми співвідношення частини та цілого окреслені в статті Р. Якобсона „Частина та ціле в мові”, де наголошується на тому, що сітка семантичних відношень меронімії є недостатньо вивченою з точки зору семантики [5, с. 302-305].

Серед складнощів вивчення семантики меронімів – питання їх визначення та виявлення. До меронімів можна віднести, наприклад, деталь предмета *стілець*: його *ніжку*, і сам *стілець*, так само як *стіл* можна віднести до деталей *меблевого гарнітуру*. Е. Сепір вирішує це питання таким чином: він стверджує, що деталі є лише складовими, які не мають власного змісту та обмежені у своїх функціях, вони становлять лише частини певного об'єкта, які наша свідомість об'єднує в цілісну структуру, на той час, як *стілець*, або ж *стіл*, наприклад, є самостійними сутностями, які наповнені змістом та можуть бути виокремлені як частини гарнітуру лише у ментальному світі людини завдяки цілісному змісту, яким наповнюється поняття *меблевий гарнітур* [3, с. 388]. Тобто, йдеться про те, що до системи меронімів належать, перш за все, ті лексеми, які сприймаються як *частини*, несамотійні сутності поза контекстом, відношення ж частини до цілого в ширшому розумінні можуть стати основою логічного зв'язку для будь-яких предметів або ж абстрактних сутностей.

2. Полісемія є однією з основних характеристик семантичної структури меронімів,

одним із параметрів їх системної організації. Семантичний обсяг меронімів збільшується за рахунок метафоричних та метонімічних переносів. Метафора базується на використанні слова по відношенню до нового позамовного об'єкта, подібного до первинного денотата [11, с. 156], у той час як метонімія зоснована на використанні слова по відношенню до нового позамовного об'єкта, суміжного зі старим денотатом у часі та просторі або ж залученого з ним в одну ситуацію [11, с. 156; 12, с. 169]. Метонімія являє собою семантичний процес переносу форми мовної одиниці з одного референта на інший на підставі суміжності, збігу у свідомості мовця ознаки та її носія, причини та наслідку тощо [4, с. 9; 8, с. 55]. Таким чином, метафора базується на відношеннях подібності та аналогії, метонімія – на відношеннях суміжності [13, с. 259]. «Метонімія звертає увагу на індивідуалізуючу рису, дозволяючи адресату мовлення ідентифікувати об'єкт, виокремити його з області спостереження, відрізнити від інших існуючих поряд із ним предметів, метафора дає сутнісну характеристику об'єкту» [1, с. 31].

2.1. Мета статті – простежити розвиток полісемії меронімів на позначення поняття *частина* (МПЧ) у німецькій та англійській мовах (наприклад, нім. *Stück*, англ. *piece* 'шматок', нім. *Teil*, англ. *part* 'частина'), визначити моделі метафоричних та метонімічних переносів, за якими розвиваються їх нові значення. Матеріал дослідження склали 60 основних позначень поняття частини в німецькій мові та 71 – у англійській, відібрані за допомогою словника Ф. Дорнзайфа „Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen“ [20], німецько-англійського тематичного словника [26], тлумачних словників німецької та англійської мов [21; 22; 25; 27-29], німецько-англійського та англо-німецького перекладного словника [23], а також за допомогою інших двомовних перекладних словників [19; 24].

Різниця в кількості досліджуваних одиниць обумовлена більшою варіативністю загальних позначень частини в англійській мові. В залежності від значення нім. *Stück* 'шматок' може перекладатися як *piece* 'шматок', *bit* 'невеликий шматок, невелика кількість', *item* 'окрема частина, окремий елемент', *part* 'частина', нім. *Scherbe* 'уламок скла або ж порцеляни' відповідає англ. *sliver of glass* 'уламок (зі скла)' та англ. *chip of china* 'уламок (порцеляни)'.

У німецькій мові великою продуктивністю характеризується утворення позначень 'частини' за допомогою композиції, приєднання компонента з узагальнюючим значенням 'шматок, частина' до коренів різних іменників надає можливість утворення найменувань частин різних предметів та явищ (наприклад, нім. *Zuckerwürfel* 'шматок, кубик цукру', *Eisbrocken* 'шматок льоду', *Käsehappen* 'шматок сиру'), в англійській

мові таким номінаціям відповідає сполучення іменника та прийменника *of* (англ. *hunk of cheese* 'шматок сиру', *lump of butter* 'шматок цукру'). При утворенні таких композитів велику роль відіграє форма, субстанція, функції цілого, що обумовлює диференційовані позначення частини різних предметів.

2.2. Рівень полісемії досліджуваних меронімів є вищим в англійській мові, 71 позначення *частини* виражає 250 значень (179 переносних та 71 пряме), 60 лексем на позначення *частини* в німецькій мові мають 131 значення (71 переносне та 60 прямих значень). Кількісну характеристику розвитку полісемії меронімів на позначення частини узагальнено в таблиці 1.

Отримані дані свідчать про домінування метонімічних моделей переносу в процесі утворення переносних значень лексем на позначення поняття частини в німецькій та англійській мовах.

Метафоричні моделі переносу є нечисельними, зафіксовано 2 моделі: перенос з МПЧ на позначення предмета, який за своїми якостями (формою, субстанцією) схожий на МПЧ, наприклад, нім. *Lappen* (букв. 'клапоть') 'права водія', англ. *lump* (букв. 'грудка, великий шматок без визначеної форми') 'утворення на шкірі людини, яке за своєю формою нагадує твердий комок, опух, гуля' та перенос із МПЧ на позначення людини, яка подібна за своїм розміром, властивостями до МПЧ, наприклад, нім. нім. *Brocken* (букв. 'уламок неправильної форми') 'кремезна людина', нім. *Krümel* (букв. 'крихта, дрібка') 'крихітка, маленьке дитя', англ. *clod* (букв. 'грудка, брила') 'телепень, йолоп, дурень', *hunk* (букв. 'великий кусок, шмат') 'привабливий сильний чоловік'. Серед основних позначень *частини* кількість таких прикладів метафори є незначною.

2.3. Метонімічні переноси в процесі утворення переносних значень МПЧ є продуктивними. У англійській мові зафіксовано 2 моделі, які не представлені в німецькій мові: перенос із МПЧ на назву інструмента (англ. *slice* (букв. 'скибочка, шматочок; тонкий шар') 'широкий ніж') та перенос із МПЧ на інший МПЧ (англ. *bit* (букв. 'маленький кусок, шматок') має також значення *part, piece* 'частина чогось більшого').

В англійській мові серед досліджуваних МПЧ не зафіксовано метонімічну модель переносу на позначення незакінченого без МПЧ цілого (нім. *Bruchstück* (букв. 'уламок') 'незавершений твір мистецтва') та з МПЧ на найменування їжі, страви (нім. *Schnitzel* (букв. 'шматочок') 'шнітцель').

Таблиця 1. Кількісна характеристика продуктивності метафоричних та метонімічних переносів у процесі розвитку полісемії МПЧ у німецькій та англійській мовах

Модель переносу	Кількість переносних значень	
	нім.	англ.
Метафоричні переноси		
1. МПЧ → предмет, що за своїми якостями (формою, субстанцією) схожий на МПЧ	1	7
2. МПЧ → людина, що подібна за своїм розміром, властивостями до МПЧ	3	5
Разом: метафоричних переносів:	4	12
Метонімічні переноси		
1. МПЧ → квантитативний меронім	9	31
2. МПЧ → конкретний предмет як ціле	8	25
3. МПЧ → абстрактне поняття	7	30
4. МПЧ → частина конкретного предмета	6	11
5. МПЧ → математична, фізична, хімічна термінологія	6	10
6. МПЧ → окрема людина або група людей як частина певного цілого	4	10
7. МПЧ → дія	4	4
8. МПЧ → частина органів тварин, людини	4	3
9. МПЧ → частина тексту (мовознавча термінологія)	3	5
10. МПЧ → частина території	3	13
11. МПЧ → незакінчене без цього МПЧ ціле	3	-
12. МПЧ → напій, рідкі ліки	3	1
13. МПЧ → музична, мистецтвознавча термінологія	2	5
14. МПЧ → гроші	2	2
15. МПЧ → спортивна термінологія, термінологія в іграх	1	8
16. МПЧ → темпоральний меронім	1	2
17. МПЧ → їжа, страва	1	-
18. МПЧ → інструмент	-	3
19. МПЧ → інший МПЧ	-	4
Разом: метонімічних переносів:	67	167

Найбільш продуктивними метонімічними моделями утворення нових значень МПЧ у німецькій та англійській мовах є переноси з МПЧ на позначення квантитативного мероніма (нім. *Stück* (букв. 'шматок') 'окремий предмет при зчисленні', англ. *part* (букв. 'частина; частка') 'частина в пропорції до чогось, наприклад, при приготуванні страви'); на позначення конкретного предмета як цілого (нім. *Schnitte* (букв. відрізаний шматок) 'бутерброд, канапка', англ. *lump* (букв. 'брила, грудка, великий шматок' 'колотий (пиляний) цукор'); на позначення абстрактного поняття (нім. *Anteil* (букв. частка) 'інтерес до справи', англ. *flap* (букв. 'частина тканини, паперу, шкіри, що тримається тільки з одного боку, пола') 'ситуація, у якій людина почувається схвильованою, розлюченою').

В англійській мові до продуктивних моделей належить модель метонімічного переносу з МПЧ на позначення певної частини території, у німецькій мові ця модель не є продуктивною: (англ. *part* (букв. 'частина; частка') 'край, місцевість', англ. *patch* (букв. 'клаптик') 'невелика ділянка землі', нім. *Abschnitt* (букв. відрізок, частина) 'частина краю, регіону').

Меншою продуктивністю в німецькій та англійській мовах характеризуються переноси з МПЧ на позначення частини конкретного предмета: нім. *Abschnitt* (букв. 'відрізок, частина') 'відривна частина квитка', англ. *stub* (букв. 'уламок') 'корінець (квитанції)'; позначення математичної, фізичної, хімічної та іншої термінології: нім. *Sektor* 'сектор кола, кулі', англ. *element* (букв. 'елемент; складова частина') 'хімічний елемент (складається з атомів тільки одного виду)'; на найменування окремої людини або групи людей як частини певного цілого: нім. *Element* (букв. деталь, елемент) 'людина як соціальний елемент суспільства (кримінальний елемент)', англ. *element* (букв. 'елемент; складова частина') 'військовий підрозділ, група людей, що знаходиться в опозиції в межах певної партії, угруповання'. В англійській мові продуктивною є також модель метонімічного переносу з МПЧ на позначення спортивної термінології, термінології в іграх (англ. *slice* (букв. 'скибочка, скибка, шматочок; тонкий шар (чогось)') 'неправильний удар (у гольфі)'), яка є малопродуктивною в німецькій мові (нім. *Partie* (букв. 'частина') 'хід, партія').

Низькою продуктивністю в німецькій та англійській мовах характеризуються переноси:

– із МПЧ на позначення певної дії: нім. *Stück* (букв. 'шматок') 'певна дія, вибрик', англ. *wreckage* (букв. 'уламки') 'руйнування чіхось надій, планів';

– із МПЧ на позначення частин органів тварин, людини: нім. *Lappen* (букв. 'клапот') 'пласка частина органа', англ. *part* (букв. 'частина') 'частка частина тіла, член, орган';

– із МПЧ на позначення частини тексту (мовознавчої термінології): нім. *Abschnitt* (букв. ‘відрізок’) ‘розділ тексту’, англ. *piece* (букв. ‘шматок, кусок, частина’) ‘стаття в газеті, літературний твір’;

– із МПЧ на позначення напою, рідких ліків: нім. *Tropfen* (букв. ‘крапля’) ‘гарне вино, ліки в краплях’, англ. *drop* (букв. ‘крапля’) ‘ліки в краплях’;

– із МПЧ на позначення музичної, мистецтвознавчої термінології: нім. *Stück* (букв. шматок) ‘п’єса’, англ. *piece* (букв. ‘шматок, кусок, частина’) ‘картина; п’єса; (музичний) твір’;

– із МПЧ на позначення грошових одиниць: *Flocke* (букв. ‘пластівці’) ‘швейц. грошова одиниця – рапен (швейц. сантим), 10 сантимів’, англ. *piece* (букв. ‘шматок, кусок, частина’) ‘дрібна монета’;

– із МПЧ на позначення темпорального мероніма: нім. *Abschnitt* (букв. ‘відрізок, частина’) ‘період, певний проміжок часу’, англ. *patch* (букв. ‘клаптик, латка’) ‘важкий період’.

Розширення матеріалу дослідження сприятиме виявленню інших моделей розвитку полісемії НЧТ.

3. Результати, отримані, в процесі семантичного аналізу основних позначень поняття „частина” у німецькій та англійській мовах, дозволяють сформулювати такі узагальнення:

– полісемічні відношення є визначальними для ієрархічної організації системи меронімів у німецькій та англійській мовах, більшість досліджуваних меронімів на позначення поняття *частина* в німецькій мові є моносемантичними, а в англійській мові полісемічними;

– рівень полісемії меронімів на позначення *частини* вищий в англійській мові;

– у процесі розвитку полісемії МПЧ у німецькій та англійській мовах домінують метонімічні моделі переносу, а саме переноси з МПЧ на позначення квантитативних меронімів, конкретного предмета як цілого, на найменування абстрактних понять;

– певні моделі переносу серед основних позначень поняття „частина” зафіксовано лише в одній із досліджуваних мов, що пояснюється відмінностями в семантичній організації МПЧ німецької та англійської мов, обумовленими різними культурними та географічними ареалами;

– МПЧ пов’язані за своєю полісемічною структурою із квантитативними, темпоральними, соматичними, локативними меронімами, що дозволяє говорити про можливість виведення закономірностей семантичного розвитку меронімічної лексики як системи;

– диференційоване позначення частин різних предметів та явищ у залежності від їх форми, субстанції, якісних ознак є характерним для обох досліджуваних мов.

У перспективі проведення комплексного аналізу системи меронімів у німецькій та англійській мовах, виявлення закономірностей їх семантичного розвитку, вивчення складу меронімічної лексики за семантичними групами.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Арутюнова Н.Д.* Метафора и дискурс / Н.Д. Арутюнова // Теория метафоры: сб. – М.: Прогресс, 1990. – С. 5-32.
2. *Материнська О.В.* Меронімія як логіко-класифікаційний засіб організації лексичного фонду / О.В. Материнська // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету. Серія: Філологічні науки (Мовознавство): у 4 ч. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2009. – Вип. 81 (1). – С. 24-27.
3. *Сепир Э.* Избранные труды по языкознанию и культурологии / Общ. ред. и вступ. ст. А.Е. Кибрика. – М.: Издательская группа «Прогресс», «Универс», 1993. – 656 с.
4. *Тараненко А.А.* Языковая семантика в ее динамических аспектах / АН УССР. Ин-т языковедения им. А.А. Потебни; Отв. ред. Л.С. Паламарчук. – К.: Наук. думка, 1989. – 256 с.
5. *Якобсон Р.* Избранные работы / Общ. ред. В.А. Звягинцева, вступ. ст. В.В. Иванова. – М.: Издательская группа «Прогресс», 1985. – 455 с.
6. *Blank A.* Einführung in die leksikalische Semantik für Romanisten. –Tübingen: Niemeyer, 2001. – 154 S.
7. *Chaffin R.* The concept of a semantic relation // Frames, fields and contrasts: new essays in semantic and lexical organization. – Hillsdale, New Jersey, Hove, London: Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 1992. – 464 p.
8. *Driven R., Pörings R.* Metaphor and metonymy in comparison and contrast. – Berlin, New-York: Mouton de Gruyter. – 2003. – 605 p.
9. *Górska E.* On partonomy and taxonomy // Studia Anglica Posnaniensia. – 2003. – V. 39. – P. 103-111.
10. *Jackson H., Amvela Zé E.* Words, Meaning and Vocabulary: an introduction to modern English lexicology. – London, New-York: Cassel, 2000. – 216 p.
11. *Kortmann B.* Linguistik: Essententials Anglistik/Amerikanistik. – Berlin: Cornlesen Verlag, 1999. – 280 S.
12. *Papafragou A.* On metonymy // Lingua. – 1996. – Vol. 99. – P. 169-195.
13. *Ullmann St.* Historical semantics and the structure of the vocabulary // A Andre Martinet «Estructuralismo e historia». – Canarias: Universidad de la Laguna, 1957. – S. 289-303.
14. *Leisi E.* Der Wortinhalt. Seine Struktur im Deutschen und Englischen. – Heidelberg: Winter, 1961. – 135 S.

15. *Leisi E, Mair C.* Das heutige Englisch: Wesenzüge und Probleme. – Heidelberg: Winter, 1999. – 236 S.

16. *Leisi E.* Praxis der englischen Semantik, 2. Aufl. – Heidelberg: Winter, 1985. – 287 S.

17. *Murphy M. Lynne* Semantic relations and the lexicon: antonymy, synonymy and other paradigms. – Cambridge: Cambridge University Press, 2003. – 293 p.

18. *Tafreschi A.* Zur Benennung und Kategorisierung alltäglicher Gegenstände: Onomasiologie, Srmasiologie und kognitive Semantik – Kassel: Kassel university press GmbH, 2006. – 143 S.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

19. *Новый большой англо-русский словарь*: в 3 т. / [Ю.Д. Апресян, Э.М. Медникова, А.В. Петрова и др. / Под общ. ред. Ю.Д. Апресяна]: 8-е изд., стереотип. – М.: Рус. яз., 2003. – 2496 с.

20. *Dornseiff F.* Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen. – Berlin, New-York: Walter de Gruyter, 2004. – 933 S.

21. *Duden* “Das große Wörterbuch der deutschen Sprache” in 6 Bd. / hrsg. u. bearb. vom Wissenschaftlichen Rat u. d. Dudenred. unter der Leit. von Günther Drosdowski. – Mannheim, Wien, Zürich: Bibliographische Institut, 1970 – 1980. – Bd. 1 – 464 S.; Bd. 2 – 928 S.; Bd. 3 – 1408 S.; Bd. 4 – 1904 S.; Bd. 5 – 2432 S; Bd. 6 – 2992 S.

22. *Duden* Deutsches Universal Wörterbuch: Dudenverlag. – Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich, 2001. – 1892 S.

23. *Großwörterbuch für Experten und Universität Englisch – Deutsch, Deutsch – Englisch* – Barcelona, Budapest, London, Posen, Sofia, Stuttgart: Ernst Klett Sprachen, 2002. – 929 S.

24. *Langenscheidts Großwörterbuch Deutsch-Russisch* in 2 Bänden, Langenscheidt, 2001. – Bd. 1. – 1076 s., Bd. 2. – 1177 s.

25. *The New Shorter Oxford English Dictionary on Historical Principles* / edit. Lesley Brown. – Oxford: Clarendon Press, 1993. – Volume 1, 2. – 3802 p.

26. *The Oxford-Duden Pictorial German and English Dictionary*, 2-edition; Duden redaction-Oxford University Press Dictionary Department, Clarendon Press- Oxford. – 1994. – 677 p.

27. *The Oxford Advanced Learner's Dictionary*. – Oxford: Oxford University Press, 2000. – 1600 p.

28. *Wahrig G.* Deutsches Wörterbuch. – München: Mosaik Verlag, 1989. – 1493 S.

29. *Webster's Encyclopedic Unabridged Dictionary of the English Language*. – New-York: Gramercy books, 1996. – 2230 p.

Надійшла до редакції 15.09.09

©2009 К.А. Мележик
(г. Симферополь)

РЕАЛИТИ ШОУ – НОВЫЙ ЖАНР ТЕЛЕВИЗИОННОЙ КОММУНИКАЦИИ

МЕЛЕЖИК К.О. РЕАЛІТІ ШОУ – НОВИЙ ЖАНР ТЕЛЕВІЗІЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

У статті розглядається розвиток жанру комерційного документального телебачення у форматі реаліті шоу, наводяться передумови виникнення феномена "Великого брата". Подається огляд нових способів залучення телеаудиторії, які ознаменували перехід від односторонньої телекомунікації до інтерактивної, у якій глядацька аудиторія стає активним учасником створення шоу. Характеризуються основні особливості комунікації учасників реаліті шоу „Великий брат”

МЕЛЕЖИК К.А. РЕАЛИТИ ШОУ – НОВЫЙ ЖАНР ТЕЛЕВИЗИОННОЙ КОММУНИКАЦИИ

В статье рассматривается развитие жанра коммерческого документального телевидения в формате реалити шоу, приводятся предпосылки возникновения феномена "Большого брата". Подается обзор новых способов вовлечения телеаудитории, ознаменовавших переход от односторонней телекоммуникации к интерактивной, при которой зрительская аудитория становится активным участником создания шоу. Характеризуются основные особенности коммуникации участников реалити шоу «Большой брат».

MELEZHNIK K.A. REALITY SHOW AS A NEW GENRE OF TELEVISION COMMUNICATION

The article presents an overview of development of a new genre of television communication, i.e. commercial documentary, in its most popular form – the reality show

Television communication plays a particularly important role in modern world and greatly influences development of social, economic, ethnic, and cultural attitudes of the population of any country and the civilized world community. A study of methods of influencing the spectator audience employed in television broadcasts is one of basic directions in the study of this type of communication, since its role in society is determined as realization of basic influencing function.

The commercial documentary genre is defined by various researchers as docusoap, docugame, docudrama and gamedoc. This genre serves the primary purpose of television communication, the purpose of the maximal inclusion of broad audience in the sphere of its influence. It is greatly appealing to the audience as it documents not some outstanding events but daily life routines of ordinary people.

There are several characteristic features of the Big Brother that make it different from its predecessors:

- the audience can choose the participants virtually from among themselves*
- the show is built on the “participatory democracy” principle*

– the format of the show has shifted from one-way broadcasting to interactive TV owing to the emergence of SMS-television and Internet voting

A brief overview of major features of the participants’ communication provides a succinct illustration of the reality show discourse.

Ключевые слова: реалити шоу, телевизионная коммуникация, жанр телевидения, "Большой Брат", нестандартные морфосинтаксические формы, нестандартные лексико-семантические единицы.

Телевизионная коммуникация занимает одно из самых важных мест в современном мире и имеет большое значение для развития социальных, экономических, этнических, культурных взаимоотношений населения как отдельно взятой страны, так и всего цивилизованного сообщества. Вполне закономерно, что такой значимый аспект жизни современного мира привлекает науку и ученых из разных областей знания, становится крайне актуальным для всевозможных исследований. Изучение способов воздействия на зрительскую аудиторию, используемых в телевизионных программах, является одним из направлений исследования данного вида коммуникации, поскольку именно ее роль в

обществе определяется как осуществление основной воздействующей функции [1, с. 14].

Телеканалы попадают в жесткие условия конкуренции, когда победа в конкурентной борьбе за телепотребителя зависит от умения привлечь к своим программам массовую аудиторию посредством вовлечения ее в телевизионное действие, что в конечном итоге обеспечивает успех, популярность и поступления от рекламодателей. Основной цели телевизионной коммуникации, цели максимального включения массового телезрителя в сферу своего влияния, отвечают новые формы и жанры, возникающие в этой области.

Телевизионная программа «Большой Брат» (the Big Brother) считается первым проектом реалити шоу, который появился на небольшом телеканале Veronica, принадлежавшем голландской телевизионной компании Endemol Entertainment Holding NV, 16 сентября 1999 года и через неделю побил все рекорды популярности. Финал «Большого Брата» смотрел уже каждый второй житель страны. Формат «Большого Брата» придумал продюсер Джон де Мол, решивший воплотить в реальность идею выживания в замкнутом мире (по мотивам оруэлловского романа антиутопии «1984»). Шоу без сценариев и особой режиссуры вызвало к жизни термин «реалити» – и бум нового формата стартовал. Согласно условиям шоу добровольцев заселяют в большой дом, за которым наблюдает камера – «Большой Брат» и видит жизнь его обитателей во всех подробностях. Каждую неделю зрители голосуют, и по итогам голосования одного из участников выселяют с территории «Большого брата».

Джон де Мол попытался воссоздать на телеэкране жизнь под непрерывным контролем «Большого Брата» в условиях тоталитарного режима, который в романе Оруэлла существовал под лозунгами: «Война – это мир! Свобода – это рабство! Незнание – сила!». Человек вынужден ежедневно выживать в изолированном от остального мира пространстве под недремлющим оком «Большого брата». Программа, в течение нескольких месяцев завоевавшая телеэкраны четвертого канала БиБиСи в Англии и каналов многих других стран, представляла собой регулярное видеонаблюдение за группой людей, живущих в одном доме, в течение трех месяцев. Значение этого шоу состояло в том, что оно превратило частную жизнь обычных, внешне ничем не примечательных людей в захватывающий ежедневный спектакль [11, с. 543].

Единство времени, места и действия в этом спектакле имеет ярко выраженную специфику. С того момента, когда десять и более участников входят в дом Большого Брата и остаются под наблюдением 26 скрытых камер, до последнего часа, три месяца спустя, когда последний выходит победителем, неослабевающий интерес зрительской аудитории поддерживается возложенной на нее критической ролью судьбы, еженедельно

выбирающего тех, кто покидает программу, и тех, кто остается до конца. Для участников программы утрачивается ориентация действия во времени, исчезает способность различать время суток, т.к. личные часы у них отбирают, а электролампы горят постоянно везде, за исключением двух спален, где жильцам разрешено их отключать по желанию. Отсутствие временной структурированности ведет к нарушению циклов сна, непредсказуемым поступкам, и основным занятием становится речевое общение.

«Актеры» этого спектакля сознают, что они по своей воле и по своему желанию находятся в добровольном заточении, чтобы за ними постоянно наблюдала телевизионная аудитория. Лозунг «Каждый может стать звездой в РШ» изменил представление публики о телегероях и телезнаменитостях: на место «раскрученных» телезвезд, зарабатывающих миллионные гонорары, пришли низкооплачиваемые или вообще не оплачиваемые конкурсанты, стремящиеся попасть в телешоу в условиях жесткой конкуренции [8, с. 285].

Но самое главное – реалити шоу рассказывает человеку о том, как все непросто и в нем самом, и в том мире, в котором он живет, в его социальном пространстве, причем, феномен своеобразного социального инсайта присутствует однозначно. Все шоу строится на реальных ситуациях, на реальных отношениях людей, на известной групповой динамике. Конечно, герои этих реалити шоу находятся в особенных условиях – днем и ночью их контролируют десятки камер, их держат в закрытых помещениях, они решают какую-то задачу (выигрывают приз!) и т.п. Понятно, что это ситуация стресса, не свойственная обыденной жизни, но в остальном – все настоящее, т.е. отношения между людьми, и в этом, собственно, заключается весь интерес, привлекающий миллионы телезрителей во всем мире.

Жанр коммерческого документального телевидения называют «документальным мылом» (docusoap), документальной игрой (gamedoc или docugame), документальной драмой (docudrama) [8; 11; 12; 15]. А.Хилл описывает «Большого Брата» как “gamedoc”, своего рода гибридную комбинацию жанров, изобретенную с целью максимального увеличения зрительской аудитории [12, с. 231], а Дж. Корнер считает его продолжением «натуралистической» традиции телевидения, старающегося создать реальную действительность в искусственных условиях [7, с. 256].

Исследователи нового жанра отмечали, что феномен «Большого Брата» возник не на пустом месте: идея вовлеченности реальных людей в теледействие воплощалась и раньше в Телевидении Реальности (Reality television). Прародителями реального шоу американский журнал Reality TV считает программы «Хотелось бы увидеть», ставшую популярной в 1948 г. на канале NBC, и «Вы спрашивали» — хит начала 1950-х. В первой исполнялись заявки телезрителей: если зритель писал, что хочет видеть столкновение

двух поездов, то телевизионщики носились по стране в поисках катастрофы. Во второй показывали города и веси США, куда добраться среднему американцу было еще не по карману. Когда путешествия подешевели, передача утратила смысл, чтобы через полвека возродиться в десятках реалити-шоу [11, с. 544, 545].

В начале 1960-х в США на канале ABC появилась игра «Любовь с первого взгляда». Ее автор и ведущий Чарльз Бэррис первым реализовал потребность зрителя наблюдать за себе подобными в замочную скважину телекамеры. Его «Гонг-шоу» было весьма востребовано в 1970-е. Пресса того времени окрестила шоу «психушкой без смиренных рубашек». Сегодня Бэрриса называют основоположником того направления в реалити-ТВ, где телекамера манипулирует человеческими страстями.

Современные интеллектуальные телеигры, основоположником которых считается американский музыкант и продюсер Мерв Гриффин, долгое время лидировали в рейтингах игрового телевидения и с большим или меньшим успехом продолжают удерживать былые позиции [3, с. 252]. Показательный пример – феномен советской игры «Что? Где? Когда?», превратившейся из простого теледолгожителя в народную игру и весьма прибыльный бизнес для собственников компании «Игра». Смесь из азарта, спорта и интеллекта тоже оказалась весьма удачным форматом: право на трансляцию французского ноу-хау «Ключи от форта Буайяр» продается по сей день. Многочисленные телевикторины, телеконкурсы, телесериалы использовали или имитировали съемку скрытой камерой, как, например вечерняя программа «Реальная жизнь» или сериалы «Копы», «911», «Больница» из экстремальной практики полицейских, пожарников, врачей скорой помощи [13, с. 185]. Другими разновидностями реального телевидения были распространившиеся в 1980-ых – 1990-ых годах программы, которые инициировали активное участие зрительской аудитории, например, ток шоу Фила Донахью и Опры Уинфри или «Самые смешные домашние видео Америки» и «Самые смешные животные Америки».

В 1992 г. БиБиСи снял документальный сериал «Воды Сильвании» (Sylvania Waters) о жизни рядовой австралийской семьи Донаер в их доме. В середине 1990-ых американский канал MTV в течение нескольких месяцев выпускал сериал «Реальный мир», показывавший ежедневную получасовую съемку из жизни семи молодых людей, поселившихся в одном доме. Всеобщую популярность завоевали и другие программы: «Правила дорожного движения» (Road Rules), где фиксировались дорожные приключения группы людей, переезжавших из города в город в своем автофургоне; «Звезды Голливуда», приглашавшие телезрителей за кулисы съемочной площадки и раскрывавшие технологию кинопроизводства [3, с. 252].

Еще один формат реального телевидения, ставший популярным в конце прошлого - начале нынешнего столетия – это «телевидение перемен» (makeover reality TV), которое в неолиберальном контексте культуры, экономики, филантропии, здорового образа жизни пропагандирует идеи личного участия и личной ответственности в решении серьезных социальных проблем – в широкого диапазоне телепрограмм: от изменения внешности путем пластической хирургии, до постройки дома своими руками и спасения исчезающих популяций животных.

Ни один из традиционных или новых жанров реального телевидения не смог сколь-нибудь значительно потеснить Большого Брата, национальные варианты которого были поставлены на телевидении более чем 20 европейских стран и более чем 70 стран на других континентах. Их смотрят, в общей сложности, более двух миллиардов телезрителей во всем мире. Всеобщая популярность реального телевидения привлекла внимание как публики, так и исследователей – социологов, психологов, обществоведов, изучающих различные аспекты феномена «Большого Брата». Признавая глобальный эффект реального телевидения, участники научных дискуссий зачастую выделяют национальные особенности, проявляющиеся в локальных вариациях реального формата, которые в немалой степени способствуют укреплению национальной идентичности и определяют роль национального телевидения во всемирной системе масс медиа [4, с. 50; 15, с. 271].

Для российского и украинского телевидения жанр «реального шоу» является новым: в качестве примеров можно привести сериал «Откройте, милиция!», созданный по аналогии с американским телесериалом «Cops» (РТР), два проекта в жанре «реального шоу» – «Фабрика звезд» (ОРТ) и «Стань звездой» (РТР). Наиболее громкими проектами последних лет стали программы «За стеклом», «Последний герой», «Дом», «Дом-2». Российские телеканалы, принявшие за освоение «реального пространства», взяли за основу два самых популярных в мире формата: игры «Большой Брат» и «Выживший» (Survivor) – с опорой на общие принципы и мировой опыт «реального жанра» [2, с. 37].

Специалисты, изучающие новый тележанр, отмечают ряд принципиальных отличий «Большого брата» от его предшественников. Во-первых, его создатели используют новые формы вовлечения телеаудитории в построение сюжетных коллизий реалити шоу и новые технические возможности скрытой фиксации жизни реальных людей. Продюсер и аудитория поменялись местами: аудитория имеет возможность отбирать из своей среды и регламентировать состав участников шоу, т.е. образуется сообщество, которое большинством голосов как бы диктует продюсеру перспективу развития сюжета, а в результате возникает чувство единения создателей и аудитории телешоу [5, с. 113-114].

Во-вторых, поскольку телеканалы активно поощряют вовлеченность телезрителей, их

програми отражають змінення в соціальної стратифікації общества: на смену традиційним представленням о соціально-имущественном, образовательном, расовом разделении общества в реалити шоу приходять т.н. демократія участія (participatory democasy). В отличие от телепрограмм 1980-ых, где герои принадлежали либо к рабочему классу, либо к белому англофонному среднему классу, либо к етнічеським меншинствам, в современных реалити шоу участіники могут представлять різнообразіе соціального, етнічеського, образовательного спектра в одном серіалі [16, с. 156-157; 17, с. 377].

В-третьих, в течение последних 10 лет ведутся интенсивные исследования в области объединения возможностей Интернета и телевидения для расширения участия телезрителей в интерактивных форматах [10, с. 282], в результате чего фактически совершился переход от односторонней телекоммуникации к действительно интерактивной, благодаря тому, что появилось т.н. СМС-телевидение. Если еще сравнительно недавно у телевидения была единственная возможность наладить интерактивный контакт со зрительской аудиторией, подключив ее к эфиру или просто поставив перед камерой, то сегодня с помощью СМС-технологии телевидение старается создать (используя компьютерную терминологию) интерактивный интерфейс своих пользователей (interactive user interfaces) [6, с. 232]. СМС-телевидение возникло в результате того, что зрительская аудитория перестала быть только получателем информации и активно включилась в процесс ее создания.

Именно тот факт, что эта передача была основана не на документировании каких-либо выдающихся событий, а на наблюдении за ритмом реальных будней обычных людей, сделал «Большого Брата» (далее ББ) и подобные ему программы новым телевизионным жанром – жанром ТВ реалити шоу. Формат реалити шоу – это социально-психологическая программа о людях, о поведении людей, о том, что такое личность человека и как она проявляется в экстремальных обстоятельствах. В этой связи Большой Брат вызвал многочисленные дебаты как относительно права организаторов шоу манипулировать людьми и ответственности за их эмоционально-психическое состояние, так и относительно способности участников шоу психологически адаптироваться к экстремальной ситуации [14, с. 295]. Продюсеры реалити шоу, по сути, создают ситуацию реактивного заострения личностных черт, и зритель видит на экране своего телевизора не участника шоу, не героя программы, а самого себя – свои плюсы и достоинства, свои слабости и недостатки, поэтому создателей реалити шоу часто упрекают за то, что их участіники выходят за рамки приличий и нарушают общепринятые в данном социуме нормы поведения [9, с. 70]. Так, своеобразной «визитной картой» любого прямого

вещания из «Дома Большого Брата» стало предупреждение участников ведущей Давиной Мак-Кол с просьбой не использовать нецензурную лексику в прямом эфире: «you are now live on Channel 4. Please, do not swear».

В коммуникативном поведении участников ББ реализуются определенные коммуникативные стратегии, ключевым компонентом которых являются интенции, в целом, регулируемые механизмом ценностной ориентации. Участники живут в специфическом, искусственно созданном материальном мире, где продолжительность их выживания и, следовательно, вероятность конечного успеха непосредственно зависят от двух факторов: насколько их ценностная ориентация соответствует ценностной ориентации голосующей телеаудитории, и насколько модели их коммуникативного поведения соответствуют представлениям большинства телезрителей. Поскольку индивидуальное коммуникативное поведение в каждой лингвокультурной общности выстраивается на основе принятых в ней правил и традиций общения.

Социолингвистическая роль ББ заключается в том, что он является одним из факторов формирования и телезрителя и участника как языковой личности, т.е. устойчивой системы социально-значимых языковых черт, характеризующих индивида как члена определенного социально-культурного и языкового сообщества, использующего в своем дискурсе набор социолингвистических переменных – идентификационных формул и социолектных языковых единиц.

Социолектная языковая личность в реалити шоу ББ представляет собой не только узнаваемый образ представителя определенной субкультуры, но и узнаваемый образ носителя социолекта, который отличается включением многочисленных нестандартных форм и элементов сленга, присущих молодежной коммуникации, морфосинтаксическими и лексико-семантическими особенностями.

Нестандартные морфосинтаксические формы используются большинством участников ББ наряду со стандартными эквивалентами, т.е. не по незнанию, а по выбору говорящих.

Вариативность нестандартных лексико-семантических единиц (далее НЛСЕ) обнаруживается в устойчивых моделях социально приемлемого коммуникативного поведения участников реалити шоу ББ, которое регулируется механизмом ценностной ориентации. Замкнутость материального мира ББ предопределяет диапазон демонстрации ценностных интересов участников, охватывающий три основных сферы: эмоционально-оценочный аспект гендерных отношений, ситуативно-негативное восприятие партнеров коммуникации, эмотивно-экспрессивные параметры бытовых межличностных отношений.

Лексико-семантическое поле эмоционально-поведенческих проявлений гендерных отношений представлено пятью лексико-семантическими группами единиц сленга.

Гендерное закрепление эмоционально-оценочного аспекта четко прослеживается в дискурсе участников ББ, причем, женская номинационная активность носит более творческий характер *He's a free agent at the end of the day* – о мужчине, который никак не может определиться в выборе подруги. К примеру, НЛСЕ со значением «влюбиться», «иметь романтическую связь»: а) «закрепленные» за женщинами: *to give the affair a big stir* – «подогреть» роман; *to fall in with smb* – «запасть» на кого-то, *to have a crush on smb*, *to get a little crush on smb* – влюбиться, *to play footsie with* – заигрывать, *to be into each other* – понравиться друг другу; *to fancy smb*, *to have smb in one's crosshairs* – поймать на мушку, «подцепить», *to bond with someone*, *to have a relationship with* – встречаться, *to save oneself for smb* – отказываться от связи с другими ради постоянного партнера; б) «закрепленные» за мужчинами: *to nail a fanny* – (вульг.) «подцепить» девушку, *to be gob smacked at the relationships with women* – увлекаться женщинами; *to be floozie-ing around* – флиртовать (о женщине, предлагающей короткий роман), *to start a quick thingy*, *to have a sort of thing with a woman* – завести короткий роман, *to go down in a blaze* – влюбиться, *to get hitched* – жениться, *to quiff* – флиртовать, *to have a flirtation attraction thing with one*, *to have a thing for women (in business suits)* – увлекаться женщинами (в деловых костюмах); *to get on with a girl*, *to have a rugged appeal for women* – нравиться благодаря своей мужественной внешности.

Вторая по количеству установленных единиц сфера использования НЛСЕ – выражение негативной эмоциональной реакции на поведение, действие или высказывание партнеров коммуникации. Отмеченные в этом поле эксплетивно-инвективные НЛСЕ представляют собой вульгаризмы и отличаются табуированностью в сферах неформального речевого общения. Они не направлены на оскорбление партнеров коммуникации и представляют собой более «мягкие», традиционные английские выражения.

Эксплетивно-вокативные НЛСЕ являются общими сленгизмами, т.е. стилистически маркированными лексемами, отличающимися своеобразной этико-стилистической сниженностью. Точно также как более «крепкие» выражения, такие высказывания либо являются автоинвективой, либо свидетельствуют о недовольстве сложившейся ситуацией.

НЛСЕ актуализации эмотивно-экспрессивных параметров бытовых межличностных отношений распределяются по шести группам. Основное отличие эксплетивно-экспрессивных НЛСЕ от эксплетивно-вокативных НЛСЕ заключается в том, что они не содержат концепт деятельности, а передают эмотивно-экспрессивную оценку ситуации. НЛСЕ актуализации эмотивно-экспрессивных параметров бытовых межличностных отношений в материальной сфере представляют, прежде всего, культурно- и лишь потом социально-обусловленный феномен. Социальные ценностные доминанты,

демонстрируемые в коллективе ББ, сглаживаются в силу материально ограниченных условий существования и заменяются культурными доминантами, более стабильными в социолекте ББ.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. *Блох М.Я. Резникова Н.А.* Средства эмоционального воздействия политических выступлений / М.Я. Блох, Н.А. Резникова // Вестник ТГПУ. – Выпуск 9 (60). – Серия: Гуманитарные науки (Филология). – Томск: Томский гос. пед. ун-т, 2006. – С. 14-19.
2. *Иванова Е.А.* Влияние федерального телевидения на региональные телевизионные каналы (на примере Ростовской области): дис. на соиск. учен. степени канд. филол. наук: спец. 10.01.10. / Е.А. Иванова. – Ростов-на-Дону: РГУ, 2003. – 159 с.
3. *Andrejevic M.* The Kinder, Gentler Gaze of Big Brother [Электронный ресурс] / Andrejevic M. // *New Media and Society*, 2002. – № 4 (2). – P. 251-270. – <http://mcs.sagepub.com>
4. *Aslama M.* Television Flagging Finnishness: Reproducing National Identity in Reality [Электронный ресурс] / M. Aslama and M. Pantti // *Television & New Media*. – Vol. 8. – No. 1, February 2007 P. 49-67. – <http://mcs.sagepub.com>
5. *Bell P.* Real New Formats of Television: Looking at Big Brother [Электронный ресурс] / P. Bell // *Media International Australia*, 2001. – № 100. – P. 105–114. – <http://mcs.sagepub.com>
6. *Beyer Y.* Small Talk Makes a Big Difference. Recent Developments in Interactive, SMS-Based Television [Электронный ресурс] / Y. Beyer, G.S. Enli, A.J. Maasø, E. Ytreberg // *Television & New Media*, 2007. – Vol. 8, No. 3. – P. 213-234. – <http://tvn.sagepub.com>
7. *Corner J.* Performing The Real Television in a Post Documentary Culture [Электронный ресурс] / J. Corner // *Television and New Media*, 2002. – Vol. 3 (3). – P. 255-269. – <http://mcs.sagepub.com>
8. *Couldry N.* Playing for Celebrity: Big Brother as Ritual Event. [Электронный ресурс] / N. Couldry // *Television & New Media*, 2002. – Vol. 3 (3). – P. 283-293. – <http://mcs.sagepub.com>
9. *Ekström M.* Talk scandals / M. Ekström, B. Johansson // *Media, Culture & Society*. – SAGE Publications: Los Angeles, London, New Delhi and Singapore, 2008. – Vol. 30 (1) – P. 61-79.
10. *Flew T.* The Social Contract and Beyond in Broadcast Media Policy [Электронный ресурс] / T. Flew // *Television & New Media*, 2006. – Vol. 7, No. 3. – P. 282-305. – <http://mcs.sagepub.com>
11. *Griffen-Foley B.* From Tit-Bits to Big Brother: A Century of Audience Participation in the Media / B. Griffen-Foley // *Media, Culture & Society*. – SAGE Publications: London, Thousand Oaks and New Delhi, 2004. – Vol. 26 (4). – P. 533-548.

12. *Hill A.* Big Brother. The Real Audience [Електронний ресурс] // *Television & New Media*, 2002. – Vol. 3, – No. 3, – P. 323-340. – <http://mcs.sagepub.com>

13. *Mhando M.* Big Brother: Conniving Lives as Public Events / M. Mhando // *Australian Screen Education*, 2001. – № 28. – P. 184-187.

14. *Palmer G.* Big Brother. An Experiment in Governance [Електронний ресурс] / G. Palmer // *Television & New Media*, 2002. – Vol. 3. – No. 3, – P. 295-310. – <http://mcs.sagepub.com>

15. *Scannell P.* Big Brother as a Television Event [Електронний ресурс] / P. Scannell // *Television & New Media*, 2002. – Vol. 3. – P. 271-282. – <http://mcs.sagepub.com>

16. *Siapera E.* From couch potatoes to cybernauts? The expanding notion of the audience on TV channels' websites. [Електронний ресурс] / E. Siapera // *New Media & Society*, 2004. – 6 (2). – P. 155-172. – <http://mcs.sagepub.com>

17. *Syvertsen T.* Citizens, audiences, customers and players. – A conceptual discussion of the relationship between broadcasters / T. Syvertsen // *European Journal of Cultural Studies*. – Vol. 7. – No. 3. – SAGE Publications: Los Angeles, London, New Delhi and Singapore. – 2004. – P. 363-380.

Надійшла до редакції 27.08.09

© 2009 С.В. Олійник
(м. Маріуполь)

ОСОБЛИВОСТІ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ОЦІННИХ КОНЦЕПТІВ ЗАСОБАМИ АНГЛІЙСЬКОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ

ОЛІЙНИК С.В. ОСОБЛИВОСТІ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ОЦІННИХ КОНЦЕПТІВ ЗАСОБАМИ АНГЛІЙСЬКОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ

У статті розглядаються особливості вербалізації ціннісних концептів за допомогою фразеологічних одиниць в англійській мові. У процесі вивчення структурно-семантичних особливостей оцінних фразеологічних одиниць, які вербалізують уявлення про цінності, виявлено специфіку аксіологічної концептуалізації значеннєвого простору та його репрезентації за допомогою оцінних субстантивних фразеологізмів. У результаті застосування принципів лінгвокогнітивного моделювання побудовано універсальні фреймові моделі тлумачення значення ОФО, висвітлено принципи семантичної організації фразеологічних одиниць, які об'єктивують ціннісні концепти в сучасній англійській мові. Системний концептуальний опис дозволив визначити етнокультурну та аксіологічну сутність складників відповідного сектору концептуальної картини світу, встановити вербалізовані ОФО етнокультурні доміанти в ціннісній картині світу.

ОЛЕЙНИК С.В. ОСОБЕННОСТИ ВЕРБАЛИЗАЦИИ ОЦЕНОЧНЫХ КОНЦЕПТОВ СРЕДСТВАМИ АНГЛИЙСКОЙ ФРАЗЕОЛОГИИ

В статье рассматриваются особенности вербализации ценностных концептов посредством оценочных фразеологических единиц в английском языке, освещаются вопросы категоризации действительности с помощью оценочных субстантивных фразеологизмов, определяется специфика аксиологической концептуализации смыслового пространства, решается проблема концептуального моделирования оценочного значения. В ходе анализа эмпирического материала выявлены универсальные и специфические черты аксиологической концептуализации смыслового пространства и его репрезентации с помощью оценочных субстантивных фразеологизмов. В результате применения принципов лингвокогнитивного моделирования сформулированы универсальные фреймовые модели толкования значения ОФЕ, уточнены принципы семантической организации ФЕ, объективирующих ценностные концепты в современном английском языке. Системное концептуальное описание позволило определить этнокультурную и аксиологическую сущность составляющих соответствующего сектора концептуальной картины мира, установить вербализованные ОФЕ этнокультурные доминанты ценностной картины мира.

OLEYNIK S.V. VERBALIZATION OF EVALUATIVE CONCEPTS BY MEANS OF PHRASEOLOGICAL UNITS IN ENGLISH

The article deals with English evaluative phraseological units, which are considered in their linguo-cognitive aspect. The emphasis is laid on the semantic and structural peculiarities of the evaluative phraseological units. The above mentioned phraseological units represent evaluative concepts that constitute the English language values system. The conceptual analysis of the evaluative phraseological units presupposes their description as a system of concepts. Accordingly, it brings into the open the principles of the semantic organisation of phraseological units, which verbalize the values of the corresponding language communities. The concept is realised in the phraseological system by means of a frame model. The universal frame models representing the meaning of the language units in question have been worked out on the basis of the linguo-cognitive principles. The research considers the universal character and differences in the value systems as reflected in phraseology of the non-closely cognate languages. The axiological ethnocultural dominants have been singled out and the correlations between the structural, semantic types and type of evaluation have been described.

Ключові слова: оцінна фразеологічна одиниця, ціннісна картина світу, концепт, фрейм, фразеологічна номінація, етнокультурна доміанта.

1. Вступні зауваження

У фразеології зібраний багатий фактичний матеріал, що дозволяє розглядати питання фразеологічної номінації глибше й ґрунтовніше. Однак слід зазначити, що у фразеологічній науці ще не одержали адекватного опису й не знайшли вичерпного пояснення структурно-семантичні особливості цілого ряду одиниць, зокрема, фразеологічних одиниць (далі ФО), значення яких ускладнене оцінним компонентом.

Категорія оцінки функціонує в стійких сполученнях слів, демонструючи експресивність, образність і стилістичну розмаїтість. Проте, незважаючи на інтенсивний розвиток фразеологічних студій, відчувається недостатня кількість робіт, присвячених всебічному дослідженню концептів, що становлять фразеологічну систему мови, з урахуванням не тільки когнітивного, але й лінгвокультурологічного та аксіологічного аспектів досліджуваного явища. Концепти, що розглядаються, є інтегративною основою вивчення способів мовної реалізації фразеологічної картини світу. Саме такий підхід визначає актуальність дослідження. Актуальним є також те, що розвідки семантики слів як одиниць мови, які безпосередньо відображають позамовну дійсність, сприяють розв'язанню таких складних проблем, як з'ясування механізму взаємодії мови й культури, виявлення особливостей вербалізації ціннісної картини світу, оскільки в англійській мові поряд із загальними засобами збагачення мовних картин світу існують і свої специфічні засоби, зумовлені її типологічними і структурними особливостями.

Метою статті є висвітлення специфіки моделювання семантики оцінних фразеологічних одиниць (далі ОФО) в англійській мові, особливостей їхньої структури та вираження культурного компонента в значенні ОФО.

Матеріалом дослідження слугували отримані методом суцільної вибірки 2131 оцінна фразеологічна одиниця з опорним компонентом-іменником. Корпус ОФО дослідження визначався за Англо-російським фразеологічним словником О.В. Куніна (БАРФС) з перевіркою за найбільш авторитетними фразеологічними, тлумачними, лінгвокраїнознавчими, етимологічними й енциклопедичними словниками англійської мови. Вибір оцінних ФО як емпіричного матеріалу пояснюється тим, що ці мовні одиниці містять компоненти значення, які відображають національні особливості сприйняття дійсності. У результаті це сприяє дослідженню етнічного менталітету носіїв певних природних мов як сукупності поведінкових і когнітивних стереотипів та виявленню лінгвоспецифічних характеристик цього менталітету шляхом аналізу його семантичних складників – концептів. Звернення до змістового й формального аспектів фразеологічних висловів, тобто значенневим інваріантам та образним формам їхніх мовних реалізацій може сприяти як виявленню універсальних формально-семантичних рис, так і визначенню культурно маркованих смислів і механізмів їхньої вербалізації. Такого типу аналіз дає цінний матеріал, що дозволяє інтерпретувати національно-культурну специфіку образного світосприйняття мовного співтовариства.

2. Основні результати та спостереження

2.1. Оцінні фразеологічні одиниці беруть активну участь в об'єктивації різних

концептів, які є частиною ціннісної картини світу. Як один зі способів відображення бачення навколишнього світу, оцінні ФО виражають відношення до всіх можливих реалій, так чи інакше пов'язаних із життєдіяльністю людини. За допомогою логіко-семантичного аналізу мовного матеріалу був виявлений набір семантичних параметрів (класифікаторів), які належать до різних рівнів абстракції і містять також субкатегорійні ознаки „особа”, „предмет”, „тварина” тощо. Найчастотнішими класифікаторами є: *особа; дія; предмет, об'єкт; місце; час; стан; почуття; відношення / ставлення, настанова; явище; подія; заклад; речовина, матеріал; тварина; рослина; число, кількість; ступінь, міра; символ, знак; повідомлення, інформація*. Як параметри розглядаються всі позначки, що супроводжують ОФО та їх ЛСВ: стилістичні, діалектні, соціолектні, термінологічні, хронологічні. У нашій роботі засадами для виділення концептів слугували окремі принципи класифікації лексичних одиниць Г.А. Уфімцевої (Г.А. Уфімцева 1986), М.А. Федотової (М.А. Федотова 2006). У результаті аналізу фактичного матеріалу були виділені концептосфери ЛЮДИНА й ОТОЧЕННЯ ЛЮДИНИ (див. табл. 1).

Таблиця 1. Кількісна характеристика концептосфер, що вербалізуються ОФО в англійській мові

Концептосфера	Кіл-ть од.	%	Приклади
ЛЮДИНА	1659	77,8	<i>an ugly duckling</i> ‘гидке каченя’, <i>a fair-weather friend</i> ‘ненадійний друг’, <i>a man of parts</i> ‘здібна, талановита людина’, <i>old bloke</i> ‘розм., зневажл. дідуган, старий хрич’, <i>a dog's breakfast</i> ‘розм., зневажл. 1) халтура, недбайливо зроблена робота; 2) нікчемна людина, мерзенна людина, нікчемність, пусте місце’
ОТОЧЕННЯ ЛЮДИНИ	438	20,6	<i>Tom Tiddler's ground</i> ‘місце легкої наживи, “золоте дно”’, <i>Auld Reekie</i> “стара коптильня” (жартівлива назва м. Единбурга)’, <i>yellow rag</i> ‘бульварна газета’
ІНШІ	35	1,6	
ВСЬОГО:	2131	100	

У структурі концептосфери ЛЮДИНА, яка вербалізується більшістю ОФО, визначені 5 груп концептів, які перебувають в ієрархічних відношеннях і які характеризують людину за різними аспектами, зокрема за біологічним, соціальним, емоційним. В окремі групи виділені концепти сприйняття й суміжні концепти, у яких перетинаються зазначені вище ознаки. Ядерну позицію в англійській мові займають групи концептів Особа соціальна (42%) і група суміжних концептів (25%), периферійну – група

концептів Особа емоційна (6%). Проміжну позицію займають група концептів сприйняття й група біологічних концептів (14% і 13% ОФО зазначеної концептосфери відповідно). Група концептів, яка асоціюється з уявленнями про людину як біологічну особу, містить концепти *ЗОВНІШНІСТЬ, ВІК, НАЦІОНАЛЬНІСТЬ, ЗДІБНОСТІ, ЖИТТЯ, СМЕРТЬ, ХВОРОБА*. Концепти, що характеризують людину як особу соціальну, є такими: *МІЖСОБИСТІСНІ СТОСУНКИ, ПОВЕДІНКА, ХАРАКТЕР, СОЦІАЛЬНИЙ СТАТУС, ПРАЦЯ, ПРОФЕСІЯ / РІД ЗАНЯТЬ, МОРАЛЬНІ ЯКОСТІ, ВЛАДА, ДОСВІД, СВІТОГЛЯД*. Група емоційних концептів вербалізується ОФО, пов'язаними з різними емоціями, наприклад: *УДАЧА / НЕУДАЧА, УСПІХ, НЕБЕЗПЕКА, ЛЮБОВ (КОХАННЯ), ЗДИВУВАННЯ* та ін. Специфічний характер суміжних концептів дозволяє виділити їх в окремий вузол, що складається з таких концептів, як *КІЛЬКІСТЬ, МІСЦЕ, ЧАС, СИМВОЛ* та ін. Група суміжних концептів різнопланова, оскільки поняття, що асоціюються з цими концептами, пронизують різні аспекти, пов'язані з людиною та її діяльністю: *ДІЯ, СТАН, ПОДІЯ* та ін.

Іншою важливою концептосферою є *ОТОЧЕННЯ ЛЮДИНИ*, що репрезентується 20,6% ОФО. До її складу входять концепти на позначення природного (географічного), рукотворного, культурного та суспільного оточення. Група понять, пов'язаних з природним (географічним) оточенням, містить концепти: *ГЕОГРАФІЯ, ЯВИЩА ПРИРОДИ, ПОГОДА, ТВАРИНИ, КОРИСНІ КОПАЛИНИ*. ОФО, які вербалізують концепти *ГРОШІ, ЇЖА, ПРЕДМЕТИ ПОБУТУ, ТРАНСПОРТ, НАРКОТИКИ*, презентують групу концептів рукотворного оточення. Культурно-духовне оточення людини асоціюється з концептами *РЕЛІГІЯ, РОЗВАГИ, ІСТОРІЯ, ЛІТЕРАТУРА, ЗАСОБИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ, ТЕАТР, МУЗИКА, МІФОЛОГІЯ, ТВОРЧІСТЬ, ЗВИЧАЇ*, у вербалізації яких беруть участь ОФО. Група концептів, пов'язаних із суспільним оточенням, подана такими концептами, які об'єктивуються ОФО: *ІНФОРМАЦІЯ, ПОЛІТИКА, ПРАВО, ЕКОНОМІКА, ЗАКЛАДИ*. Усі виділені групи всередині цієї концептосфери об'єктивуються приблизно однаковою кількістю ОФО (30%, 19%, 20% та 31% відповідно).

2.2. У результаті фреймового аналізу виявлено, що найбільш широкий семантичний обсяг характерний для концептів *ЗОВНІШНІСТЬ, ЗДІБНОСТІ, МІЖСОБИСТІСНІ СТОСУНКИ, ПОВЕДІНКА, МІСЦЕ, СТАН*. Найменшою кількістю ознак представлені концепти *ВІК, ЖИТТЯ, СМЕРТЬ, ХАРАКТЕР, РІД ЗАНЯТЬ, МОРАЛЬНІ ЯКОСТІ, ДІЯ, ПОДІЯ, ІНФОРМАЦІЯ, ПРАВО, РЕЛІГІЯ, РОЗВАГИ*. Проміжне положення займають концепти *СОЦІАЛЬНИЙ СТАТУС, СІМ'Я, ГЕОГРАФІЯ, ГРОШІ*. Емотивні концепти

подані незначною кількістю ОФО. Це пов'язано з тим, що емотивний компонент пронизує різні сфери буття й об'єктивує різні концепти, віднесені нами до окремих груп.

Питома вага багатозначних ФО становить близько 14%. Основна причина низького ступеня полісемії пов'язана зі специфікою образу, що ставить основу ФО. Аналіз засвідчив, що семантичний обсяг імені концепту в більшості випадків вужчий за семантичний обсяг концепту. Той факт, що ім'я концепту не є ОФО, свідчить про те, що фразеологічний фонд є частиною лексичного складу мови й тісно взаємодіє з іншими засобами створення оцінного значення. Назва концепту в загальному вигляді здатна відображати зміст усього концепту, ця одиниця виступає його іменем та є архілексею. Концепт закріплює неоднорідність своєї онтологічної сфери через систему слотів своєї фреймової структури. Запропонована концептуальна модель дозволяє відтворити зв'язки та відношення між мовою та дійсністю, що проявляється у внутрішній організації тієї ділянки ціннісної картини світу, яка вербалізується ОФО. Семантика практично всіх концептів перебуває в зоні перетину з іншими концептами за рядом ознак, що свідчить про ієрархічний, „переплетений” характер ціннісної картини світу.

Взаємодія оцінки з іншими компонентами конотації в семантиці ОФО лексикографічно маркована. Позначки емоційного характеру зафіксовані в тлумаченнях ОФО, які вербалізують концепти *ПОВЕДІНКА, ХАРАКТЕР, РІД ЗАНЯТЬ, ЇЖА*. Стилiстично зниженими є ОФО, що об'єктивують концепти *ЗДІБНОСТІ, МІЖСОБИСТІСНІ СТОСУНКИ, ХАРАКТЕР, СОЦІАЛЬНИЙ СТАТУС, МОРАЛЬНІ ЯКОСТІ, ДІЯ, СТАН*, група концептів сприйняття. Варіант мови також накладає обмеження на вживання ОФО. Зокрема, концепт *ПОЛІТИКА* вербалізується ОФО, маркованими позначкою амер. Позначка амер., що вказує на територіальну варіативність, зафіксована також у тлумаченнях ОФО, які репрезентують концепти *СОЦІАЛЬНИЙ СТАТУС, РІД ЗАНЯТЬ, ДІЯ*, позначка шотл. – в ОФО, що об'єктивують концепт *РОЗВАГИ*.

2.3. Загалом у фразеологічній системі англійської мови спостерігається приблизно рівна кількість позитивно й негативно забарвлених ФО. Переважно позитивними ОФО вербалізовані концепти *ЗДІБНОСТІ, ВІК, МОРАЛЬНІ ЯКОСТІ, КІЛЬКІСТЬ, ПОДІЯ, ІСТОРІЯ*. Відзначено перевагу негативно оцінних ФО у вербалізації концептів *ЗОВНІШНІСТЬ, СМЕРТЬ, ПОВЕДІНКА, ХАРАКТЕР, ВЛАДА, МІСЦЕ, ЧАС, ДІЯ, СТАН, ГЕОГРАФІЯ, РЕЛІГІЯ, РОЗВАГА, ГРОШІ*. Група концептів рукотворного оточення є повністю негативно оцінною. Аналізовані ОФО передають найрізноманітніші відтінки від різко негативно оцінності, образи до несхвалення. Перевага негативно конотації пов'язана з певними нормами поведінки людини в суспільстві: позитивні риси – це норма й тому немає необхідності їх виділяти, негативні риси – це відхилення від норми, які

засуджуються суспільством. Оцінка має змішаний характер у концептах *ЖИТТЯ, МІЖСОБИСТІСНІ СТОСУНКИ, СОЦІАЛЬНИЙ СТАТУС, ПРОФЕСІЯ, РІД ЗАНЯТЬ, СІМ'Я, ДОСВІД, ЛІТЕРАТУРА*. Отримані дані характеризують специфіку національного менталітету представників англомовного співтовариства.

2.4. Механізм оцінної фразеологічної номінації ґрунтується на закономірному зв'язку дескриптивної й оцінної семантики у фразеології. Цей зв'язок базується на подібності семантичних перетворень і спирається на такі характеристики ФО, як образність і емотивність. Джерелом оцінної номінації може бути цілісне значення всього прототипу ФО, тобто сполучення слів. Також джерелами узуальної сигніфікативної оцінки є оцінна сема в буквальному значенні одного з компонентів, що поширює оцінне значення на всю ФО. Аксиологічний характер ФО надають: наявність у структурі ФО компонента з параметричною семантикою, слова-символи, конотативне значення яких є оцінно забарвленим, причому символи можуть ґрунтуватися як на оцінці денотата, так і на можливості символу реалізувати потенційну сему оцінки. В основі оцінної номінації може також міститися значення змінного сполучення-прототипу, від якого бере початок ОФО, непереоосмілене значення фразеоматизму, що піддається переосмисленню, значення вихідного ФО-прототипу при третинній номінації, значення запозичення, зміст якого-небудь звичаю, традиції, повір'я, легенди, міфу, казки, контекст літературного твору, Біблії, значення антропоніма або топоніма. У певних випадках оцінна фразеологічна номінація мотивується яким-небудь екстралінгвістичним фактором, при цьому оцінка пов'язана тільки з контекстом свого виникнення. Адекватне сприйняття таких ОФО безпосередньо пов'язане з фоновими знаннями екстралінгвістичної ситуації учасниками процесу комунікації. Загалом, процес оцінної номінації є частиною процесу фразеологічної номінації. Особливістю англійської мови є те, що оцінне фразеологічне значення може формуватися під впливом низки чинників, а також одним фактором, зокрема, експліцитним оцінним значенням якого-небудь компонента ФО, при цьому значеннєве ядро ФО, що є опорним у семантичному й граматичному змісті, може не збігатися з оцінним мотивувальним ядром.

За типом фразеологічної номінації виділяються ОФО, оцінне значення яких виникло в результаті вторинної, третинної, змішаної та одноелементної номінацій. Аналіз мовного матеріалу свідчить, що для англійських ОФО характерні всі зазначені типи номінацій. Основними є вторинна непряма й змішаний тип номінації, причому непрямий тип є найпоширенішим. Засвідчено зв'язок між типом номінації й концептом. Кореляція типів фразеологічної номінації і концептів в англійській мові репрезентована в табл. 2.

Таблиця 2. Кореляція типів фразеологічної номінації і концептів в англійській мові

Тип номінації		Концепт	Приклади
Вторинна непряма	Мотивована компонентно-зумовлена	<i>МІЖСОБИСТІСНІ СТОСУНКИ, ДІЯ, ПОВЕДІНКА, СІМ'Я, РОЗВАГИ, СОЦІАЛЬНИЙ СТАТУС, МОРАЛЬНІ ЯКОСТІ, КІЛЬКІСТЬ, РІД ЗАНЯТЬ</i>	<i>The big bad wolf</i> ‘жарт. “страшний сірий вовк”, небезпечна, страшна особистість’, <i>yellow dog</i> ‘амер. розм. підла людина, страхополох; пройдисвіт’, <i>a publicity hound</i> ‘амер., жарг. аматор самореклами, хвалько’
	Немотивована компонентно-зумовлена	<i>МІСЦЕ, ЧАС, ВЛАДА, СТАН, СІМ'Я</i>	<i>spit and polish</i> ‘спочат. воен. і мор. прост. ідеальна чистота, ідеальний порядок’, <i>a round peg in a square hole</i> ‘людина не на своєму місці, людина, яка не підходить для якоїсь справи’, <i>curtain lecture</i> ‘догана, яку одержує чоловік від дружини наодинці’, <i>зайчики в голові стрибають</i> ‘хто-небудь легковажний, безтурботний або дурний, недоумкуватий’, <i>вовчий білет</i> ‘документ із записом про неблагонадійність його власника’
	Непряма	<i>СОЦІАЛЬНИЙ СТАТУС</i>	<i>lame duck</i> ‘1) невдаха, 2) банкрут, 3) непереобраний член конгресу’, <i>the whole cheese</i> ‘амер. розм. “шишка”, єдина поважна особа’, <i>some rumpkins</i> ‘амер. розм. поважна особа, важливий птах’
Третинна	<i>МІЖСОБИСТІСНІ СТОСУНКИ, ДІЯ, ПОВЕДІНКА, СІМ'Я, РОЗВАГИ, ПОДІЯ, КІЛЬКІСТЬ, ВЛАДА, СИМВОЛ</i>	<i>the dogs of war</i> ‘жахи війни, сили війни’ (частина шекспірівського вислову <i>let slip the dogs of war</i>), <i>milk and honey</i> ‘молочні ріки, киселеві береги, достаток’ (частина біблійного вислову <i>a land flowing with milk and honey</i>), <i>як баран в аптеці</i> ‘ірон., зневажл. уживається для повного заперечення змісту зазначеного слова; зовсім не (розбиратися)’ (частина прислів'я <i>Розбирається, як баран в аптеці</i>).	
Змішана	<i>РІД ЗАНЯТЬ, ПОВЕДІНКА, ВЛАДА, ЧАС, МІСЦЕ, ДІЯ, СТАН, СІМ'Я, ПОЛІТИКА</i>	<i>dollar diplomacy</i> “дипломатія долара”, <i>lunar policy</i> ‘нереалістична, відірвана від життя політика’, <i>whispering campaign</i> ‘амер. політ. наклепницька кампанія’	

Продовження табл. 2

Одноелементна	РІД ЗАНЯТЬ, ПОЛІТИКА, ГЕОГРАФІЯ	<i>the Old Glory</i> ‘прапор США’, <i>a son of Neptune</i> ‘син Нептуна, моряк’, <i>the Mistress of the seas</i> ‘володарка морів’, <i>the Big pond (puddle)</i> ‘жарт. “великий ставок”, “велика калюжа” (прізвисько Атлантичного океану)’, <i>the Big Muddy</i> ““велика брудноводна” (прізвисько ріки Міссурі)’
---------------	---------------------------------------	--

2.5. Аналіз матеріалу дослідження засвідчив, що ОФО, значення яких ускладнене культурною конотацією, становлять значний шар фразеологічного фонду англійської мови. Джерелами національно-культурної інформації є прислів'я, система символів, стереотипів, характерних для певної лінгвокультурологічної спільності, інтелектуальне надбання націй і людства загалом (історія, література, філософія), явно виражені в компонентах ФО. Національну специфіку відбивають англломовні ОФО, до складу яких входять імена вчених, письменників, королів, інших відомих людей, ОФО, пов'язані з віруваннями, традиціями, історією народу, релігією, обрядами, повір'ями, ОФО з анімалістичними компонентами, ОФО, які створюються відомими діячами мистецтва, зокрема, шекспіризми. Необхідно підкреслити, що ОФО-біблеїзми, міфологізми мають інтернаціональний характер, а літературне походження ОФО надає їм національно-специфічного характеру. Етноспецифічними є концепти *ПОВЕДІНКА*, *ХАРАКТЕР* (у них відзначена переважна більшість ОФО з антропонімічним і анімалістичним компонентами, найменувань частин тіла), *РІД ЗАНЯТЬ* (зафіксовані ОФО з антропонімічним компонентом), *ЗОВНІШНІСТЬ* (17% ОФО є національно-забарвленими), *МІСЦЕ* (значна кількість евфемізмів), *ДІЯ* (30% ОФО мають етноспецифічний характер), *СІМ'Я*, *СИМВОЛ*, *ІСТОРІЯ*.

2.6. Попри той факт, що дієслівна фразеологія щодо статистичних даних займає провідне місце, тобто основна маса одиниць фразеології розташовується в семантичному просторі подійності, іменники структурують ядерний шар номінативної системи й презентують категорійно-семантичну універсалью предметності. Субстантивні ОФО характеризуються підрядною й сурядною структурою, причому для компонентів ОФО досліджуваного корпусу характерні різні види сурядного зв'язку, а саме: єднально-сурядний, єднально-протиставний, причиново-наслідковий, єднально-заперечний. Найбільш продуктивними структурними моделями, за якими утворені ОФО, що становлять англійський матеріал дослідження, є Adj+N, N+N і варіанти цієї моделі N+prep+N, NandN, N's+N, like+N. У моделі N+N найширше подана група ОФО з

препозитивними визначеннями за допомогою прийменникового підрядного зв'язку. У моделі N+prep+N найбільш частотними є прийменники of, in, for, on, at, менш частотні прийменники over, to, upon. Менш продуктивні моделі Part.I+N, Part.II+N, Adv+prep+N, prep+Adj+N, Num+N (*chicken feed* 'розм. маленька сума, дріб'язок, жалюгідні крихти', *up to one's eyebrows/ neck* 'видимо-невидимо, по вуха, по горло', *full to the throat* 'переповнений до межі, до відказу', *tooth and nail* 'щосили, всіма силами, не шкодуючи сил', *shoulder to shoulder* 'пліч-о-пліч, у тісному єднанні', *side by side* 'пліч-о-пліч, поруч', *in the dumps* 'розм. у зневірі, у поганому настрої, у пригніченому стані', *in a flat spin* 'у паніці', *apple-pie order* 'зразковий, ідеальний порядок'). Отже, ОФО, які вербалізують ціннісні концепти, загалом структурно відповідають основним характеристикам і тенденціям, що мають місце у фразеологічній системі англійської мови.

3. Висновки

3.1. Кількісна характеристика емпіричного матеріалу свідчить про те, що ОФО презентує в мовній картині світу значний шар одиниць, які вербалізують різні ділянки концептуальної картини світу. Кількісний аналіз мовного матеріалу засвідчив, що найбільш значущими у фразеологічному тезаурусі мовної особистості й англомовній ціннісній картині світу є такі концепти: *ЗОВНІШНІСТЬ*, *ЗДІБНОСТІ* (група концептів Особа біологічна), *МІЖОСОБИСТІСНІ СТОСУНКИ*, *ПОВЕДІНКА*, *ХАРАКТЕР*, *СОЦІАЛЬНИЙ СТАТУС*, *ПРОФЕСІЯ*, *РІД ЗАНЯТЬ* (Особа соціальна), *ЧАС*, *МІСЦЕ* (група концептів Сприйняття), *ДІЯ*, *СТАН* (група Суміжних концептів). У концептосфері *ОТОЧЕННЯ ЛЮДИНИ* в англійській мові найбільш значущими є концепти *ПОЛІТИКА* (група концептів суспільного оточення), *ГЕОГРАФІЯ* (група концептів природного оточення).

3.2. Центральним компонентом значення ФО є конотативний компонент, ядром якого є внутрішня форма ФО, що включає в себе, крім мотивувальних засад, цілий комплекс ситуативно-предметних і власне-мовних асоціацій. Оцінними є ФО, які містять конкретну оцінку якого-небудь об'єкта, факту або явища дійсності, ситуації, стану людини. Здебільшого оцінка відбувається в межах шкали „добре / ий – погано / ий”. Оцінне значення може формуватися за умови наявності у складі ФО слів з негативною або позитивною конотацією, закріпленою в їхніх значеннях. Оцінне значення може виникати завдяки емоційним асоціаціям, які пов'язані або з конкретним компонентом фразеологізму (напр., назви тварин, предметів), або із самою ситуацією, що є в основі ФО. На оцінний характер значення вказують лексикографічні позначки різного характеру. Оцінка може виявлятися в етимологічному значенні слова (напр., власні імена).

3.3. Вивчення ознак, що становлять основу номінації, дозволяє описати особливості фразеологічного значення, його вмотивованість або невмотивованість, внутрішню форму.

Характерною рисою фразеологічної семантики є позначення високого ступеня вияву ознаки. Запропонована концептуальна модель дозволяє відтворити зв'язки й відношення між мовою та дійсністю, що виявляється у внутрішній організації тієї ділянки ціннісної картини світу, яка вербалізується ОФО. У концептах, вербалізованих ОФО, знаходять вираження загальнолюдські й етнокультурні цінності, що визначають особистість людини та природу її вчинків. Ієрархічний, „переплетений” характер ціннісної картини світу є універсальною рисою, що віддзеркалюється у фразеологічній картині світу.

3.4. Важливою рисою фразеологічної семантики є загальна семантична асиметрія фразеологічної системи в бік негативнооцінних значень. Це можна пояснити тим, що негативні риси, постаючи відхиленням від норми, більш інтенсивно впливають на емоції й тому сприймаються гостріше. Антропоцентричність, образність, семантична модельованість і предикативна орієнтація фразеологічних одиниць можуть розглядатися як її універсально-значущі тенденції, які визначають особливості структурно-семантичного ядра фразеологічної системи.

3.5. Аналіз емпіричного матеріалу засвідчив, що культурні компоненти в різних мовах не збігаються або виявляють різну фразеологічну продуктивність, що пояснюється важливою роллю екстралінгвістичних чинників у виникненні національної специфіки ОФО. Було виявлено, що найбільш продуктивними джерелами ФО з культурним компонентом в англійській мові є різні суспільні реалії, вдачі, традиції, звичаї, марновірства, легенди, літературні твори, вислови історичних особистостей. Саме в цих ФО найбільш помітні національно-специфічні моменти відбиття й сприйняття англійцями навколишньої дійсності. Інтернаціональними є ОФО-біблеїзми, ОФО, пов'язані з античною міфологією, історією, літературою.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Уфимцева А.А.* Лексическое значение: принцип семиологического описания / А.А. Уфимцева. – М.: Наука, 1986. – 239 с.
2. *Федотова М.А.* Мовна особистість у чужому лінгвокультурологічному просторі (на матеріалі англійської прози ХХ – ХХІ ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец.10.02.04 "Германські мови" / Одеський національний університет імені І.І. Мечникова. – Одеса, 2006. – 20 с.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

3. *Большой англо-русский фразеологический словарь*: [ок. 20 000 фразеологических единиц / А.В. Кунин]: 5-е изд., исправл. – М.: Живой язык, 1998. – 944 с. [БАРФС]

4. *The American Heritage Dictionary* / Microsoft Bookshelf CD-ROM reference library. – Wearnes, 1993. [AHD]
5. *A Dictionary of American Idioms*: [Ed. by M.T. Boatner and J.E. Gates. Revised Edition Edited by A. Makkai]. – New York, 1975. [DAI]
6. *A Dictionary of British History*: [Ed. by J. Cannon]. – New York: Oxford University Press, 2004. – 709 p. [DBH]
7. *Barnhart R. Dictionary of Etymology. The Origins of American English Words*. – New York: Harper Collins Publishers, 1996. – 916 p. [DE]
8. *Cambridge International Dictionary of Idioms*. – UK, Cambridge, 1999. – 587 p. [CIDI]
9. *English Colloquial Idioms* // Ed. by F.T. Wood. – London, 1970. [ECI]
10. *Longman Dictionary of English Idioms*. – Edinburgh Gate, Harlow: Longman Group UK Limited, 1996. – 387 p. [LDEI]
11. *Longman Dictionary of English Language and Culture*. – Addison Wesley Longman, 1998. – 1568 p. [LDELIC]
12. *The Concise Oxford Dictionary of English Etymology*: [Ed. by T.F. Hoad]. – Oxford University Press, 2003. – 552 p. [CODEE]
13. *Roget's II Electronic Thesaurus* / Microsoft Bookshelf CD-ROM reference library. – Wearnes, 1993. [RET]
14. *Skeat W. Concise Etymological Dictionary of the English Language* / W. Skeat. – New and corrected impression. – Oxford: Clarendon Press, 1984. – 664 p. [CEDEL]
15. *The Penguin Dictionary of English Idioms*. – 2nd Edition. – England: Daphne M. Gulland, 2001. – 378 p. [PDEI]

Надійшла до редакції 10.09.09

© 2009 Г.В. Пономарьова
(м. Сімферополь)

ОСОБЛИВОСТІ МОВНОЇ СИТУАЦІЇ В РУРСЬКІЙ ОБЛАСТІ

ПОНОМАРЬОВА Г.В. ОСОБЛИВОСТІ МОВНОЇ СИТУАЦІЇ В РУРСЬКІЙ ОБЛАСТІ

У цій статті розглядаються актуальні питання мовної ситуації в Рурській області. Обговорюються проблеми наукового визнання та теорії виникнення рурського регіолекту. Визначається вплив екстралінгвістичних факторів на мовну ситуацію в області.

ПОНОМАРЁВА А.В. ОСОБЕННОСТИ ЯЗЫКОВОЙ СИТУАЦИИ В РУРСКОЙ ОБЛАСТИ

В данной статье рассматриваются актуальные вопросы языковой ситуации в Рурской области. Обговариваются проблемы научного признания, а также теории возникновения рурского региолекта. Определяется влияние экстралингвистических факторов на языковую ситуацию в области.

PONOMARYOVA G.V. PECULIARITIES OF LINGUISTIC SITUATION IN RUHR AREA

The article deals with the topical problems of linguistic situation in Ruhr area. The Ruhr area has suffered great economic, structural, social and cultural changes in the period between the year 1870 and World War I. Due to active immigration processes the area became multicultural, which was intensified by the second immigration wave after World War II. People from Italy, Spain, Greece, Yugoslavia, Turkey, Poland, Ukraine, Russia, as well as from the eastern parts of Germany moved to this region in order to work and live here. Till the present day the Ruhr area has no fixed borders. Geographically it is situated in the Low German dialectal area, but its center is crossed by an important dialectal border between the Low Franconian and the Low Saxon dialects.

The Low German dialects tended to lose their popularity at the beginning of the IXth century, while the popularity of the literary German language grew steadily. And it was in this linguistic situation that a specific colloquial language – Ruhrgebietsdeutsch (RGD) appeared as a language of reconciliation.

Until nowadays RGD has hardly had any unified linguistic definition. It has been defined as a new type of dialect, a sociolect, a substandard language variety and even a pidgin, but the most adequate definition, in our opinion, would be the regional language.

The Ruhr area is often considered to be a “melting pot”, in which people of different nationalities and social groups with their own peculiar languages and dialects flock together. The formation of RGD is proved to be a result of the interaction between the following linguistic components: dialects of the local population, dialects of the newcomers from the neighbouring regions of Germany, languages of immigrants from other eastern countries and professional miners’ jargon. The influence of the Polish language, for example, is evident in a number of colloquial words and expressions (which however are coming out of usage) and in the word-formation processes using the suffix -ek.

Language peculiarities of the Ruhr area arouse the linguists’ interest. Among the first questions that the scholars were interested in, was the question of RGD’s origin. In the 80s of the XXth century the main interest was concentrated on the attempts of the description of basic linguistic features peculiar to RGD. Besides, such important problems as social and situative language stratification, were being under consideration.

It has already been shown that the speech of the inhabitants of the eastern and the western parts of the Ruhr area differs noticeably. This fact proves once again that the language in the Ruhr area is not homogeneous.

As any other language variety RGD is continually developing and changing and is in need of thorough investigation and study.

Ключові слова: Рурська область, регіолект, мова примирення.

Мета пропонованої статті полягає у визначенні та описі особливостей мовної ситуації в Рурській області. Задля досягнення цієї мети необхідно вирішити такі завдання:

- визначити вплив різноманітних екстралінгвістичних чинників на мовну ситуацію в області;
- розглянути проблему наукового визнання рурського різновиду німецької мови – *Ruhrgebietsdeutsch*, а також визначити його місце в лінгвістичній термінології;
- зважаючи на теорію мовного змішення, дослідити вплив мови польських іммігрантів на формування регіолекту;
- обґрунтувати перспективність подальшого дослідження мовної ситуації в області.

Рурська область (нім. *Ruhrgebiet*) — це конгломерат міст у федеральній землі Північна Рейн-Вестфалія (Німеччина). Займаючи площу в 4435 км² із населенням близько 5,3 млн. осіб, вона є частиною Рейнсько-рурського регіону й найбільшою міською агломерацією у світі, що включає міста земельного підпорядкування Бохум, Боттроп, Гельзенкірхен, Дортмунд, Дуйсбург, Мюльхайм-на-Рурі, Оберхаузен, Хаген, Хамм, Херне і Ессен, а також округи Везель, Реклінгхаузен, Унна та Еннепе-Рур.

Згідно з Тео Харденом [6], вирішальний розвиток Рурської області припадає на період між 1870-ими роками й Першою світовою війною. У вищезазначений проміжок часу відбулося структурне зрушення, якого не спостерігалось раніше в інших областях Німеччини, села та містечка перетворилися на центри індустрії й великі міста. Наведемо лише один приклад: у місті Оберхаузен протягом 1880-1910 років був зафіксований приріст населення на 500 відсотків та приріст оселого населення з 16.880 до 89.900 осіб [13, с. 26]. Ще в 1880 році кількість корінного населення становила дві третини загальної кількості мешканців, але вже в 1910 році, внаслідок активної імміграції, лише одну третину. Перші переселенці були родом із довколишніх регіонів (Мюнстерланд, Східна Вестфалія, Гессен). Із 1870-х років шахтарські співтовариства й промислові магнати привертали робочу силу з сільськогосподарських районів Східної Пруссії. Також працювали й інші іноземні громадяни зі Словаччини, Хорватії, Італії та інших країн [13]. Друга світова війна радикально змінила зовнішній вигляд Рурської області. Чисельність населення зменшилася на 37 відсотків, хоча незабаром знов зросла завдяки імміграції. Цього разу іммігрували не тільки робітники зі східних областей, але і біженці з окупованої радянськими військами частини Німеччини [4]. У 60-80-ті роки 20-го століття почалася нова хвиля імміграції, пов'язана з нечуваною економічною експансією в регіоні. Цього разу велику частину новоприбулих склали іноземні робочі з країн Східної Європи (Італія, Іспанія, пізніше Греція, Югославія й Туреччина). Е. Фекелер-Лепсі [4] констатує, що в 80-ті роки більша частина переселенців була вже повністю інтегрована в суспільстві. Серед них були вихідці зі східної частини Німеччини, а також Італії та Іспанії.

До сьогодення Рурська область так і не має чітко окреслених меж – ні з погляду політики, ні культурології, ні географії. Географічно вона розташована в області розповсюдження нижньонімецького мовного ареалу, проте центр області (у північно-південному напрямку) перетинає важливий мовний рубіж між нижньосаксонським та нижньофранкським діалектами (нім. *niedersächsisch-niederfränkische Dialektscheide*). На півдні від області, у західно-східному напрямку, розташований інший діалектний рубіж – ‘лінія Бенрата’ (нім. *Benrather Linie*), яка маркує перехід від верхньонімецьких до нижньонімецьких діалектів.

Таким чином, східна частина Рурського регіону належить до вестфальського діалектного ареалу (нім. *Westfälisch*), а західна – до нижньофранкського ареалу (нім. *Niederfränkisch*) (див. рис. 1).

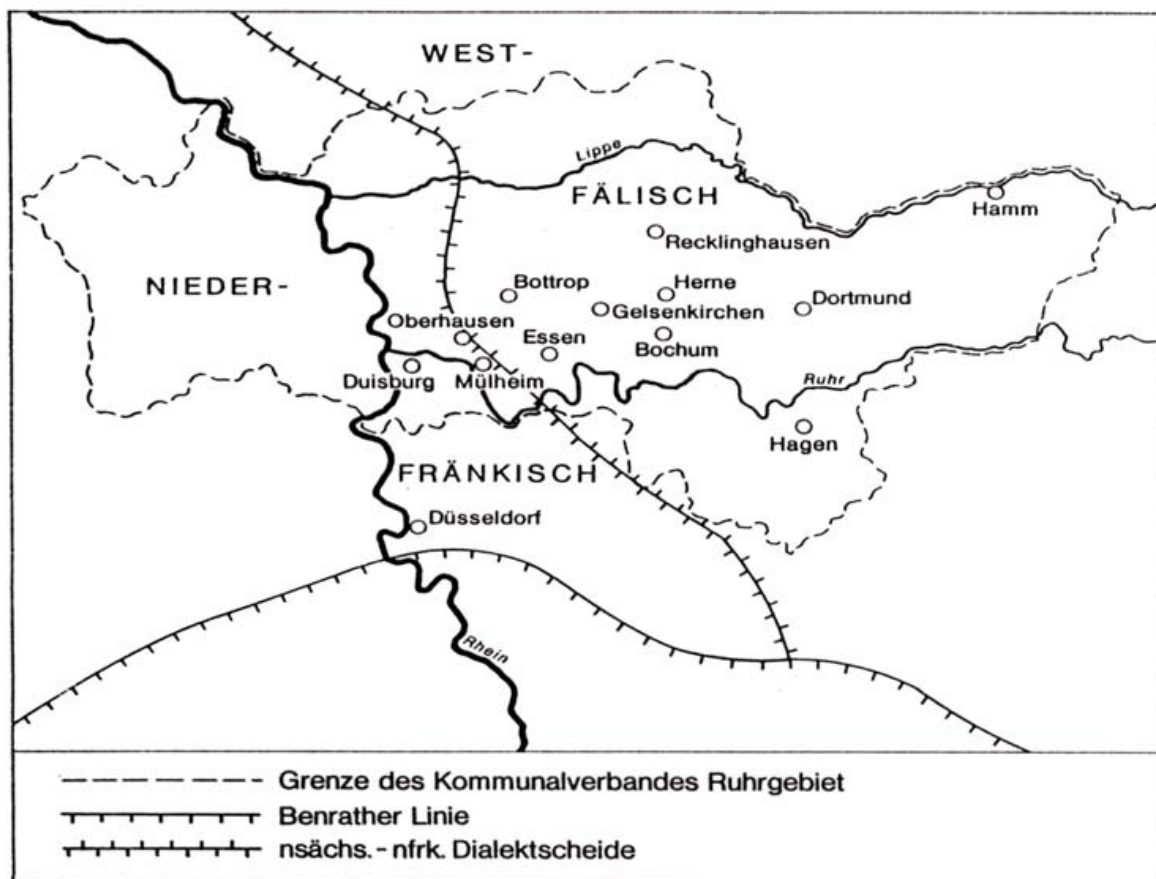

Рис. 1. Діалектне розмежування Рурської області [5]

Приблизно з середини 14-ого століття саме нижньофранкський діалект в Рурській області існував як загальна народна мова в усіх комунікативних ситуаціях. Обмеження області використання діалекту розпочинається в 17-ому сторіччі. Тобто, засобом спілкування в повсякденному мовленні все ще залишається нижньофранкський діалект, проте в офіційних ситуаціях у свої права поступово вступає літературна німецька мова [11].

Саме на прикладі Рурської області виразно простежується, яким чином стрімкі зміни в культурній і економічній сферах життя, тобто екстралінгвістичні фактори, призводять до мовних змін. На мовну ситуацію Рурської області 19-ого сторіччя вплинули такі прямі та непрямі екстралінгвістичні фактори:

1) фактори непрямого впливу (під непрямими факторами маються на увазі економічні й культурні чинники, які впливають на мовну систему):

– у 19-ому сторіччі Рурська область втратила свою здебільшого аграрну орієнтованість та перетворилася на район зосередження промислових підприємств;

– індустріалізація стала причиною активного розростання міст й зменшення кількості сільського населення, що, у свою чергу, спричинило формування нової культури побуту в Рурській області;

– в урбанізованій Рурській області мешкало корінне населення, так само, як і переселенці із сусідніх Вестфалії, Нижньої Франконії й інших областей, а також іммігранти з інших країн, особливо зі Східної Пруссії;

– зростаючі транспортні можливості, разом із розвитком систем експорту та імпорту, обумовили більш швидке й частіше подолання великих відстаней, що, у свою чергу, також мало змогу вплинути на мовний розвиток;

2) фактори прямого впливу (під прямими факторами маються на увазі чинники, які в процесі індустріалізації очевидно призвели до розширення лексичного складу мови). Так, у Рурській області спостерігалось збільшення кількості й розповсюдження професійних термінів і неологізмів, що виникли внаслідок розвитку таких галузей науки, як фізика, хімія, медицина, психологія, політика, економіка, філософія й література; пізніше ці терміни почали використовуватися також і в розмовному мовленні [18, с. 114-115].

Починаючи з 19-ого століття, нижньонімецькі діалекти стрімко втрачають свою престижність, особливо для іммігрантів. Водночас серед усіх верств населення стрімко зростає популярність літературної мови. Саме у вищезмальованій лінгвістичній ситуації й виникає як «мова примирення» (нім. *Ausgleichssprache*), особлива розмовна мова – так званий *Ruhrgebietsdeutsch* (далі скорочен. – RGD), що означає ‘рурський різновид німецької мови’ [5].

До сьогоденного дня виникають складнощі з науковим визнанням RGD і визначенням його місця в лінгвістичній термінології. Перехідний стан даного мовного варіанта однозначно не відображений у традиційних лінгвістичних категоріях, що, зокрема, стосується зазначеного нижче:

– співвідношення RGD і літературної мови: RGD виражається й розуміється як близький до літературної норми, проте його відмінні риси виразно виділяються на всіх мовних рівнях;

– співвідношення RGD і традиційних територіальних мовних варіантів: разом із відсутністю стародавньої історії, RGD не має відносно закритого і однорідного мовного ареалу, а також сталих фонетичних відмінностей від літературної мови, не будучи, таким чином, ні діалектом, ні говором.

Отже, при розгляді потрібної схеми «літературна мова – міжрегіональна розмовна

мова – діалект», RGD співвідноситься з другим компонентом – міжрегіональною розмовною мовою.

Існують також і інші думки щодо статусу RGD. Оскільки «діалектами в Германії вважаються лише регіональні варіанти, що характеризуються достатньо довгою історичною традицією», то Менге і Мім визначають RGD як «новий тип діалекту», відмінний від традиційних [7].

Серед дискусій на тему мовних бар'єрів у сімдесятих роках ХХ століття виникає визначення RGD як соціолекта, тобто мовної форми, яка використовується лише нижчими верствами населення з метою досягнення соціального єднання і взаєморозуміння. Проте, згідно з В. Елмером [3], RGD властивий не тільки нижчим верствам населення, він має значення для всіх прошарків суспільства.

У сучасних лінгвістичних дослідженнях для визначення статусу RGD також нерідко використовується протиставлена літературній мові система – «субстандарт», яка має як особливості розмовної мови, так і діалектні характеристики [6], [18].

За визначенням Т. Хардена, RGD є піджином (від англ. *Pidgin*) – спрощеною мовою, яка виникла в екстремальній ситуації міжетнічних контактів при гострій необхідності досягнення взаєморозуміння [6, с. 103]. Таким чином, *Pidgin-Deutsch* ('піджин-дойч') виникає там, де спілкуються німецькою мовою, наприклад, грек та турок. З елементів цих трьох мов-учасників і формується «мова примирення».

Найбільш коректно, на нашу думку, розглядати RGD як регіональний мовний варіант, тобто регіолект. Даний термін увів у науковий обіг петербурзький дослідник О.С. Герд, розуміючи під регіолектом особливий перехідний мовний тип між діалектом, з одного боку, і просторіччям, жаргоном, з іншого [1, с. 23]. Для позначення RGD цей термін вперше був застосований Х. Баузіngerом [2] в 1975 році, а пізніше також П. фон Поленцом, який зазначав, що «регіолект – це варіант німецької мови, який знаходиться в постійному розвитку та характеризується системою мовних відмінностей, прояв яких не є обов'язковим і може також мати місце за межами позначеного регіону» [14, с. 456].

Рурську область часто сприймали як 'плавильний казан' (нім. *Schmelztiegel*), у якому змішалися разом люди різних національностей з притаманними їм мовами та діалектами. Так, у місцевій газеті нерідко з'являлися такі висловлювання: «Зі всієї Німеччини прямували люди в Ессен. Усі принесли з собою свої діалекти, а поляки – свою рідну мову. Проте в Ессені вже були розвинуті свої власні діалекти. Усе це змішалось в спільному казані і кожен мав можливість обрати для себе будь-які засоби досягнення взаєморозуміння» (*Westdeutsche Allgemeine Zeitung*).

Німецькі дослідники Халленбергер і Фольмерт [5] вважають, що становлення RGD відбулося в результаті взаємодії таких мовних компонентів:

- мови місцевих мешканців;
- діалектів переселенців із сусідніх регіонів Німеччини;
- діалектів іммігрантів зі східної Німеччини та східної Європи, а саме: балтійського, мазурського, литовського і польського, а також діалектів нечисленних груп населення з Силезії, Померанії і Чехії;
- професійного жаргону шахтарів.

Зважаючи на теорію мовного змішання, яка розглядає RGD як результат лінгвістичної взаємодії різних національностей, можна припустити, що мова польських іммігрантів також мала певний вплив на формування регіолекту.

Слов'янські елементи виразно простежуються в лексичному складі RGD, а саме, у таких загальновідомих словах, як: *Mottek* 'шахтарський молоток', *Mattka* 'мати', *Kossa* 'коза', *dobsche* 'вигук схвалення', *galotte* 'сірі шахтарські штани', *Rabotti* 'гроші', *Pinunsen* 'гроші'. Наступні лексеми мають єврейське походження та потрапили в німецьку мову за допомогою польської: *Massel* 'щастя', 'вдача', *Schickse* 'дівчина', 'кряля', *Mischpuche* 'родина', *Ganeff* 'злодій', *malochen* 'працювати', *Tinnef* 'дешевий непотріб'.

Запозичені з польської мови слова здебільшого не були літературними та широко використовувалися в повсякденному розмовному мовленні. До того ж, запозичена з польської мови лексика в Рурській області нерідко набувала нового значення. Так, наприклад, слово *Mattka*, що польською означає 'мати', в Рурській області вживається відносно літньої жінки, здебільшого з негативним відтінком.

Вплив польської мови на формування RGD помітний не тільки в галузі лексики, але й у словотворі. Так, за допомогою польського суфікса *-ek* та німецьких коренів з'явилися наступні слова: *Pastek* 'жартівливо про пастора', *Bischek* 'пройдисвіт', *Eschek* 'негативно про чоловіка' [8, с. 154].

Сьогодні полонізми практично вийшли зі вживання, залишилися в пасивному лексичному запасі й використовуються лише із зневажливим або жартівливим забарвленням у тих ситуаціях, коли йдеться про людей польського походження.

Діалекти іммігрантів з інших європейських країн теж мали вплив на формування RGD, хоча тут мова йде не стільки про лексичні запозичення, скільки про імітацію типового для окремої мови звучання, наприклад:

1. Італійська мова: *pickobello/schickobello* 'бездоганно', 'відмінно', *alles paletti* 'все ясно', 'зрозуміло', *lecko mio* 'вигук здивування', 'приголомшення'.
2. Іспанська мова: *mit Karacho* 'дуже швидко', 'темпераментно'.

3. Голландська мова: *verdorri!* ‘прокляття!’, ‘чорт!’.

4. Турецька мова: *Eschek* ‘телепень’, ‘дурень’, *Aische* ‘молода туркеня’.

Щодо професійного жаргону шахтарів, то він також є невід’ємним компонентом RGD і складається з таких шарів лексики:

– наукова гірська термінологія, частіше застаріла: *Kux* ‘пай в гірничопромисловій компанії’, *Rabusch* ‘бирка’, *Hunte* ‘віз’;

– лексика, запозичена з нижньонімецьких діалектів, наприклад: *Pütt* ‘котлован’, ‘колодязь’ – від лат. *puteus*, *Pinge* ‘воронкоподібні поглиблення для видобутку вугілля’, *Akeldruft* ‘водоносна система’ – від лат. *aquae ductus*, *Bank* ‘вугленосний пласт’, *Sohle* ‘поверх надшахтної будівлі’, *pannen* ‘працювати лопатою’.

– автентична лексика, властива лише шахтарському жаргону рурської області – так званий *Kumpeldeutsch* (*Kumpel* – на шахтарському жаргоні означає ‘друг’), представлений лексемами: *Kohle machen* ‘багато заробляти’, *Schicht machen* ‘працювати позмінно’, *Zeche zahlen* ‘оплачувати рахунок’, *Gezähe* ‘набір інструментів’, *Kaue* ‘приміщення для шахтарів, у якому вони знаходяться перед спуском у шахту’.

Сьогодні лексема *Kumpel* ‘друг’ пристосувалася до нових умов праці, вийшла за рамки жаргонного вживання і в розмовній мові набула значення ‘колега’. Іншим прикладом подібної семантичної трансформації може бути лексема *Schmierprinz*, що спочатку позначала ‘мастильника вагонеток на верхньому приймальному майданчику шахти’, проте зараз часто використовується для позначення дитини, яка забруднила свій одяг.

Наступні жаргонізми, що зберегли своє первинне значення, вживаються в сучасному молодіжному спілкуванні: *sich verdrücken* ‘ховатися’, ‘зникати’, *motzig sein* ‘бути похмурим, незадоволеним, буркотливим’, *motzen* ‘бути в поганому настрої’.

Лінгвістичні особливості Рурської області цікавлять багатьох мовознавців. Спочатку в центрі уваги вчених знаходилося питання походження RGD. У той час, як Х. Глюк підтримував теорію змішання мов і діалектів, Х. Менге та А. Мім вбачали коріння RGD у нижньонімецькому діалекті. Для досліджень 80-х рр. ХХст. були характерними спроби опису лінгвістичних особливостей регіолекту [8], [10], а також вивчення питань соціальної й регіональної диференціації [16].

Із метою дослідження цих проблем у містах Бохум і Дуйсбург було розпочато роботу дослідницьких центрів. Головним завданням наукового центру в Бохумі є теоретико-методологічне дослідження RGD [18], [15], у той час, як у місті Дуйсбург вивчаються проблеми мовної диференціації: соціальної, регіональної, вікової та ситуативної [9], [19]. Під керівництвом А. Міма при університеті в Дуйсбурзі були досліджені й систематизовані

основні морфологічні, фонетичні й синтаксичні особливості RGD [11], [12].

RGD не є «сформованою, замкненою системою», а скоріше «континуумом» між мінімумом і максимумом відмінних рис, не властивих літературній мові. Розташовані в даному «континуумі» лінгвістичні відмінності проявляються в мовленні носіїв RGD в різному об'ємі і частотності [5, с. 93]. Це залежить, як вважає К. Залевський [15], від особливостей ситуації (формальна або неформальна), а також від територіального походження носіїв. Так, мова мешканців західної та східної частин Рурської області відрізняється, що найчастіше пов'язують із тим фактом, що східна частина Рурської області належить до вестфальського діалектного ареалу, а західна – до нижньофранкського. Е. Фекелер-Лепсі [4] також доводить у своїх працях, що мова мешканців таких міст, як Дуйсбург, Дортмунд і Реклінгхаузен відрізняється, що свідчить про те, що RGD не є однорідним.

Таким чином, актуальність статті зумовлена тим, що рурський регіолект, як і будь-яка інша мова, знаходиться в постійному, безперервному процесі розвитку та потребує подальшого дослідження.

Підсумовуючи вищесказане, можна зробити такі висновки:

1. Жоден інший регіон Німеччини не перетерпів за останні 100 років подібного роду стрімких змін, спровокованих індустріалізацією, що мала значний вплив на формування мовної ситуації в області.

2. *Ruhrgebietsdeutsch* виникає в складній мовній ситуації як «мова примирення».

3. RGD – це регіолект, тобто різновид німецької мови, що знаходиться у постійному розвитку та характеризується системою мовних відмінностей, прояв яких не є обов'язковим і може також мати місце за межами позначеного регіону.

4. RGD не є однорідним і однаковим. Навіть порівнюючи мовлення мешканців у сусідніх містах, можна виокремити чіткі відмінності. Подальші розробки в цьому напрямку передбачають виявлення та систематизацію мовних відмінностей мешканців окремих міст Рурської області.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Герд А.С. Введение в этнолингвистику. Курс лекций и хрестоматия / Александр Сергеевич Герд. – СПб.: Изд-во СПбГУ, 2001. – 288 с.
2. Bausinger H. Deutsch für Deutsche / Hermann Bausinger. – Frankfurt, 1975. – 160 S.
3. Ehlich K. Sprache und Literatur an der Ruhr / K. Ehlich, W. Elmer, R. Noltenius–Essen: Klartext-Verlag, 1997. – 275 S.
4. Fekeler-Lepszy E. Gesprochene Sprache im Ruhrgebiet / Elizabeth Fekeler-Lepszy. –

Gelsenkirchen: Farin und Zwingmann, 1983. – 124 S.

5. *Hallenberger D.* „Tuusse ma eem im Kabäusken fitschen...“: Die Sprache im Ruhrgebiet / D. Hallenberger, J. Volmert–Paderborn: Verlag Ferdinand Schöningh, 1990. – 110 S.

6. *Harden T.* Zwischen Wenker und dem Ersten Weltkrieg / Theo Harden // Sprache an Rhein und Ruhr. Dialektologische und soziolinguistische Studien zur sprachlichen Situation im Rhein-Ruhr-Gebiet und ihrer Geschichte. – Stuttgart: Franz Steiner Verlag Wiesbaden GMBH, 1985 – S. 99-106.

7. *Menge H.* Ist unser Ruhrdeutsch ein echter Dialekt? / Heinz H. Menge // Im Anfang war das Wort. – Dortmund, 1982. – 252 S.

8. *Menge H.* War das Ruhrgebiet auch sprachlich ein Schmelztiegel? / Heinz H. Menge // Sprache an Rhein und Ruhr. Dialektologische und soziolinguistische Studien zur sprachlichen Situation im Rhein-Ruhr-Gebiet und ihrer Geschichte. – Stuttgart: Franz Steiner Verlag Wiesbaden GMBH, 1985. – S. 149-162.

9. *Mihm A.* Soziale Sprachvarietäten im Niederrheinischen Industriegebiet / Arend Mihm. – Opladen, 1981. – 214 S.

10. *Mihm A.* Zur Entstehung neuer Sprachvarietäten. Ruhrdeutscher Kasusgebrauch und seine Erklärung / Arend Mihm // Zeitschrift für germanistische Linguistik. – 1982. – № 10. – S. 263-294.

11. *Mihm A.* Dialekte in der Industriezone. Untersuchungen zum Sprachgebrauch im Duisburger Stadtgebiet / Arend Mihm // Duisburg: Gesellschaft der Freunde der Niederrheinischen Universität Duisburg, 1984. – S. 32-50.

12. *Mihm A.* Die Realität des Ruhrdeutschen; soziale Funktion und sozialer Ort einer Gebietsprache / Arend Mihm // Sprache und Literatur an der Ruhr. – Essen: Klartext-Verlag, 1997. – S. 19-39.

13. *Parent T.* Das Ruhrgebiet: vom „goldenen“ Mittelalter zur Industriekultur / Thomas Parent. – Köln: DuMont, 2000. – 351 S.

14. *Von Polenz P.* Deutsche Sprachgeschichte vom Spätmittelalter bis zur Gegenwart / Peter Von Polenz. – Berlin & New York, 1999. – 757 S.

15. *Salewski K.* Zur Homogenität des Substandards älterer Bergleute im Ruhrgebiet / Kerstin Salewski. – Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1998. – 321 S.

16. *Senft G.* Sprachliche Varietät und Variation im Sprachverhalten Kaiserslauterer Metallarbeiter / Günter Senft // Rheinische Vierteljahresblätter. – 1984. – № 48. – S. 342-344.

17. *Thies U.* Sprachvariation im Ruhrgebiet. Ein Beitrag zur Methodologie stadtsprachlicher Forschung / Udo Thies // Mehrsprachigkeit in der Stadtregion. – Düsseldorf, 1982. – S. 108-148.

18. *Thies U.* Die gesprochene Sprache im Ruhrgebiet – eine „Monovarietät?“ / Udo Thies // Sprache an Rhein und Ruhr. Dialektologische und soziolinguistische Studien zur sprachlichen Situation im Rhein-Ruhr-Gebiet und ihrer Geschichte. – Stuttgart: Franz Steiner Verlag Wiesbaden GMBH, 1985. – S. 107-148.

19. *Weigt H.-G.* Dörfer in der Stadt? Lokale Sprachausprägung im Ruhrgebiet / Hans-Georg Weigt // Sprachreport. – 1987. – № 4. – S. 17-18.

Надійшла до редакції 10.03.09

© 2009 С.И. Потапенко
(г. Нежин)

КОГНИТИВНО-РИТОРИЧЕСКАЯ МЕТОДИКА ВЫЯВЛЕНИЯ РЕЧЕВЫХ ЭФФЕКТОВ: “МЕДОВЫЙ МЕСЯЦ” БАРАКА ОБАМЫ

ПОТАПЕНКО С.І. КОГНИТИВНО-РИТОРИЧНА МЕТОДИКА ВИЯВЛЕННЯ МОВЛЕННЄВИХ ЕФЕКТІВ: “МЕДОВИЙ МІСЯЦЬ” БАРАКА ОБАМИ

У статті запропоновано когнітивно-риторичну методику виявлення ефектів, які виникають в аудиторії внаслідок сприйняття мовленнєвих творів. З цією метою залучено концептуальний апарат образ-схем – мінімальних структур свідомості, які відбивають сенсомоторну взаємодію людини з оточенням і використовуються для формування абстрактних ідей, позначених мовними засобами. Розроблена методика передбачає виконання трьох послідовних процедур. Спочатку з опорою на словникові дефініції і за допомогою образ-схем моделюється структура концептів, що репрезентують певні ефекти. На другому етапі в тексті виявляються одиниці на позначення компонентів реконструйованого концепту. На завершальній стадії аналізується текстова взаємодія виокремлених одиниць. Запропоновану методику використано для аналізу заголовків новин про діяльність нового американського президента, поданих на Інтернет-сайті Бі-Бі-Сі.

ПОТАПЕНКО С.И. КОГНИТИВНО-РИТОРИЧЕСКАЯ МЕТОДИКА ВЫЯВЛЕНИЯ РЕЧЕВЫХ ЭФФЕКТОВ: “МЕДОВЫЙ МЕСЯЦ” БАРАКА ОБАМЫ

В статье предложена когнитивно-риторическая методика выявления эффектов, возникающих у аудитории в результате восприятия произведений словесности. С этой целью привлекается концептуальный аппарат образ-схем – минимальных структур сознания, отражающих сенсомоторное взаимодействие человека со средой и определяющих формирование абстрактных идей, обозначаемых языковыми средствами. Разработанная методика предполагает выполнение трех последовательных процедур. Сначала с опорой на словарные дефиниции и с помощью образ-схем моделируется структура концептов, представляющих определенные эффекты. На втором этапе в тексте выделяются единицы, обозначающие составляющие реконструированного концепта. На заключительной стадии анализируется текстовое взаимодействие выделенных единиц. Предложенная методика использована для анализа заголовков новостей о деятельности нового американского президента, опубликованных на Интернет-сайте Би-Би-Си.

POTAPENKO S.I. COGNITIVE-RHETORIC PROCEDURE OF REVEALING SPEECH EFFECTS: BARACK OBAMA'S "HONEYMOON"

The article offers a cognitive-rhetoric procedure of revealing the effects triggered as a result of speech perception. The procedure employs image schemas, i.e. recurring dynamic patterns of our perceptual interactions and motor programs that give coherence and structure to our experience underlying the formation of abstract ideas named by linguistic units. The suggested technique consists of three successive stages. Firstly, the image-schematic analysis of word definitions aims at reconstructing the concept representing the produced speech effect. Secondly, the linguistic units denoting the components of the reconstructed concept are singled out in the text. Thirdly, the textual interaction of the linguistic units is analyzed.

The suggested procedure is applied to the study of the BBC headlines concerning the activity of the new American president during the so-called "honeymoon" period when a new government or a leader has just started and no one criticizes them. The undertaken analysis results in the division of the "honeymoon" period headlines into three groups representing the stages of hyperactivity, initiative, and activity. The headlines of these groups foreground the president's name, position him as the source of actions aimed at the solution of home and foreign problems. The post-honeymoon period is characterized by the criticism of the president reflected in the backgrounding of his name, i.e. its use in the headlines after predicates, in the subsidiary headlines and in texts, as well as his representation as a target of other people's activity.

Ключевые слова: когнитивно-риторическая методика анализа, речевые эффекты, концепт, текст, заголовок.

Развитие гуманитарных наук характеризуется пристальным вниманием исследователей к процессам воздействия на аудиторию [6; 7; 8], включая манипуляцию

адресатом как скрытый процесс управления [2; 10] и создание разнообразных эффектов [3; 9]: первичных и вторичных.

Первичные, или преднамеренные, эффекты воплощаются в образах, соответствующих ожиданиям конкретной аудитории и общества в целом. Так, первые полгода пребывания президента Обамы при власти рассматриваются как «медовый месяц», то есть период, когда политика не критикуют за его действия, что и определяет содержание и языковое оформление материалов в изданиях, считающих себя независимыми. Появление 23 июля 2009 года на сайте Би-Би-Си статьи под заголовком *Is the honeymoon over for Obama?* сигнализировало об окончании «медового месяца» в деятельности президента, что в первую очередь повлекло изменение содержания и структуры заголовков.

Вторичные речевые эффекты возникают в результате такой трактовки отдельными представителями аудитории произведений словесности, которая не была запланирована автором. Так, в одном издании инаугурационное обращение президента Обамы оценивается как трезвое, напр., *a sober speech* (People 2.02.2009, с. 50), а в другом – как приземленное, напр., *The speech that failed to fly* (Times 21.01.2009, 3). Произнесенное месяцем позже выступление перед Конгрессом создало у аудитории совершенно иные эффекты: оно рассматривается как амбициозное, напр., *speech was most ambitious we have heard in this chamber in decade* (CNN, Anderson Cooper, 24.02.2009), а сам президент производит впечатление решительного руководителя, напр., *Determined Obama vows to renew US* (news.bbc.co.uk/ 24.02.2009) [см. 5].

Для выявления механизмов формирования у аудитории первичных и вторичных эффектов обращаемся к когнитивно-риторическому подходу [14, с. 239], направленному на раскрытие взаимосвязи между когнитивной семантикой, изучающей общие принципы осмысления человеком действительности, воображения, мышления, и риторикой, связывающей указанные способности с конкретными ситуациями воздействия [13, с. 445]. Этот подход отграничиваем от когнитивной поэтики, выявляющей лингвокогнитивные основания формирования художественных образов [1, с. 32].

При выявлении словесных эффектов представители когнитивно-риторического подхода опираются на теоретические положения когнитивной лингвистики о перцептивной основе формирования абстрактных структур сознания, отраженных языком. Поэтому образы и впечатления, созданные с помощью языка, реконструируются через сопоставление речевой деятельности с различными аспектами восприятия или с помощью ментальных структур перцептивного происхождения – образ-схем (image

schemas) [14, с. 57], существование которых постулировано М. Джонсоном [11, с. 126]. Эти элементарные структуры определяются как ментальные образования, формирующиеся в результате сенсомоторного взаимодействия человека со средой и предназначенные для создания ментальных образов разной степени сложности [11, с. xix].

На современном этапе развития когнитивно-риторического подхода отсутствует единая методика анализа речевых эффектов, о чем свидетельствует спорадическое использование отдельных образ-схем [14, с. 245]. Поэтому цель статьи состоит в попытке предложить основания целостной методики когнитивно-риторического анализа эффектов, создаваемых произведениями словесности. При ее разработке учитываем последовательность ориентирования человека в окружающей среде, определяющего очередность восприятия и интерпретации получаемой информации. Соответственно, образ-схемы объединяем в четыре блока, структурирующие среду относительно тела человека как точки отсчета, из которой мы воспринимаем мир: соматические, локативные, перцептивные и динамические.

Соматические образ-схемы СПЕРЕДИ – СЗАДИ, СВЕРХУ – СНИЗУ, СЛЕВА – СПРАВА, ЦЕНТР – ПЕРИФЕРИЯ, БЛИЗКО – ДАЛЕКО фиксируют расположение объектов относительно тела человека: первый компонент каждой из названных образ-схем обозначает более заметную позицию, которая способствует выделенности находящегося там объекта. Поэтому статус говорящего повышается при его соотнесении с ЦЕНТРОМ ориентации с помощью антропонимов или местоимений первого лица единственного числа, выбор которых зависит от условий коммуникации.

Образы, формирующиеся в результате приближения человека к совокупности объектов, представлены последовательностью перцептивных схем, которая отражает разную заметность отдельных референтов на фоне совокупности: МАССА – МНОЖЕСТВО – ИСЧИСЛЯЕМОСТЬ – ОБЪЕКТ.

Нахождение референта внутри трехмерного пространства, соотносимого с КОНТЕЙНЕРОМ, или за его пределами фиксируется последовательностью локативных схем, которые отражают степень вовлеченности референт в ситуацию: ПРЕДЕЛ (ПОВЕРХНОСТЬ) – КОНТЕЙНЕР – (ВКЛЮЧЕНИЕ / ИСКЛЮЧЕНИЕ) – СОДЕРЖИМОЕ.

Различные способы взаимодействия референтов воплощены в динамических образ-схемах: ПУТЬ представляет движение, ЦИКЛ – возвращение в исходную точку [11, с. 119], ВЕРТИКАЛЬ – перемещение ВВЕРХ или ВНИЗ, а референты разной мощности соотносятся с источником и целью силовых схем ОБЕСПЕЧЕНИЕ / ЛИШЕНИЕ

ВОЗМОЖНОСТИ, ПРИНУЖДЕНИЕ, ПРИТЯЖЕНИЕ, ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ, ПРЕПЯТСТВИЕ и УСТРАНЕНИЕ ПРЕПЯТСТВИЯ.

Выделенность движущихся референтов зависит от их соотнесенности с различными компонентами образ-схемы ПУТЬ: с перемещающимся объектом, с начальным и конечным пунктами либо с конечно-начальной точки ЦИКЛА. ВЕРТИКАЛЬ выполняет при интерпретации словесных образов целый ряд функций: служит основанием для положительной или отрицательной оценки референтов; отражает статус человека по аналогии с перцептивной доступностью индивида, находящегося над толпой; представляет количественный рост или падение, так как движение вверх ассоциируется с увеличением числа объектов [11, с. xv].

Силовые отношения выделяют референты, соотнося их с источником или целью взаимодействия. Наибольшая заметность референта, состоящая в его готовности к действию, воплощается образ-схемой ОБЕСПЕЧЕНИЕ ВОЗМОЖНОСТИ, представленной потенциальным силовым вектором, который движется вопреки барьерам и противодействиям [11, с. 47], а наименьшая – ЛИШЕНИЕМ ВОЗМОЖНОСТИ, имплицитно обозначающей неспособность субъекта к действию. Два референта одинаковой мощности представлены образ-схемой ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ, имплицитно обозначающей непредсказуемые последствия, а доминирование источника силы, определяющего состояние и реакцию цели деятельности, отражается схемами ПРИТЯЖЕНИЕ, ПРИНУЖДЕНИЕ и ПРЕПЯТСТВИЕ. Возобновление деятельности за счет превращения цели силового действия в движущийся объект имплицитно обозначается образ-схемой УСТРАНЕНИЕ ПРЕПЯТСТВИЯ.

Использование образ-схем для выявления эффектов, создаваемых произведениями словесности, осуществляем в три этапа. Сначала с их помощью анализируем дефиниции слов, обозначающих концепты, представляющие исследуемые эффекты. На втором этапе выделяем языковые средства, именуемые составляющие проанализированного концепта. На третьей стадии рассматриваем текстовое взаимодействие единиц, обозначающих компоненты концепта.

Продемонстрируем возможности этой методики на примере заголовков, которые создают эффект «медового месяца» при сообщении о начальном этапе деятельности Барака Обамы. Они опубликованы на англоязычном сайте Би-Би-Си (news.bbc.co.uk/) с 20 января по 15 сентября 2009 года, то есть в первые восемь месяцев пребывания американского президента при власти.

В соответствии с предложенной методикой вначале устанавливаем структуру

концепта, обозначенного существительным *honeymoon*, которое определяется как период времени, в течение которого новое правительство или политик начинают свою деятельность и находятся вне критики (the period of time when a new government, leader etc has just started and no one criticizes them) [12, с. 781]. Приведенное определение отражает две основные черты нового института власти в период «медового месяца». Во-первых, его заметность вследствие ассоциации с начальным пунктом движения. Во-вторых, отсутствие существенной критики, что позволяет соотнести его с источником силы.

На втором этапе анализа в заголовках выделяем языковые единицы, обозначающие черты, которые характеризуют политика в период «медового месяца». Наиболее распространенным приемом создания эффекта заметности нового американского президента является его соотнесение с ЦЕНТРОМ восприятия и познания. На когнитивную выделенность американского лидера указывает антропоним, отражающий надситутивный статус индивида [4, с. 11], а на визуальную – выдвижение имени собственного в инициальные позиции практически всех заголовков, напр., *Obama to act over car emissions*' (26.01).

Кроме выдвижения антропонима, заметность президента достигается его соотнесением с источником силы, напр., *Obama 'set to close Guantanamo'* (22.01), и движущимся объектом, напр., *Obama arrives in UK ahead of G20* (31.03). В период «медового месяца» лишь один заголовок представляет американского лидера как цель внешнего воздействия – при сообщении об отклонении его кандидатур на министерские посты: *Obama suffers blow over nominees* (3.02).

Как инициатор изменений Барак Обама соотносится в заголовках с источником разных сил. Наибольшая степень его выделенности отражена глаголами *pledge, ponder, set to do smth, promote*, которые представляют его как источник ОБЕСПЕЧЕНИЯ ВОЗМОЖНОСТИ (ENABLEMENT), то есть характеризуют президента как человека, способного преодолеть любые преграды.

Реализация американским лидером новых идей отражена единицами *admits, hints at, outline, unveil*, позиционирующими его как источник УСТРАНЕНИЯ ПРЕПЯТСТВИЯ (RESTRAINT REMOVAL), способствующего разворачиванию деятельности [11, с. 47]. Дополнительные усилия политика, направленные на реализацию задуманного, обозначены предикатами *call for, lobby, slam, urge, set to do, set tight, want, warn*, репрезентирующими его как источник ПРИНУЖДЕНИЯ (COMPULSION), и глаголами *denounce, defend, refuse*, позиционирующими его как источник ПРЕПЯТСТВИЯ (BLOCKAGE), блокирующего нежелательную деятельность [11, с. 47].

Эффект расширения сферы деятельности президента создается глаголами *arrive*, *reach*, *embark*, *visit*, активирующими образ-схему ПУТЬ (PATH), а непоследовательность его действий отражена единицами *reverse*, *reaffirm*, *U-turn*, *revive*, которые обозначают пересмотр ранее принятых решений, апеллируя к образ-схеме ЦИКЛ (CYCLE).

Направленность заголовков периода «медового месяца» на поддержание высокого статуса нового американского лидера проявляется в отсутствии предикатов, соотносящих его с ЛИШЕНИЕМ ВОЗМОЖНОСТИ (DISABLEMENT), имплицитно обозначающим неспособность к действию, ПРОТИВОДЕЙСТВИЕМ (COUNTERFORCE), представляющим референты приблизительно одинаковой мощности и уравнивающим президента с оппонентами, а также ПРИТЯЖЕНИЕМ (ATTRACTION), которое как мягкая сила [6, с. 89] нивелирует эффект решительности.

На третьем этапе анализа устанавливаем взаимодействие номинативных единиц, создающих определенные эффекты в отдельных словесных произведениях, в нашем случае в заголовках сообщений Би-Би-Си. Вербализация роли Барака Обамы как источника сил, направленных на разностатусные цели, позволяет разделить первые восемь месяцев его деятельности на два периода: «медовый» и «пост-медовый». В свою очередь, период «медового месяца» распадается на три этапа, отличающиеся употреблением предикатов и дополнений к ним: гиперактивный, направленный на реализацию предвыборных обещаний; инициативный, характеризующийся многочисленными предложениями и оценками состояния дел; деятельностный, связанный с разрешением текущих проблем и формулированием новых инициатив.

На этапе гиперактивности, длившемся с конца января (21.02) по первую половину февраля (13.02), заголовки отражают разносторонность деятельности президента, соотнося его с источником всех силовых образ-схем. В первые дни после инаугурации Барак Обама выполняет комплексные действия, обозначенные глаголами *act*, *appoint*, напр., *Obama acts on Guantanamo* (21.01), а также позиционируется как источник ОБЕСПЕЧЕНИЯ ВОЗМОЖНОСТИ предикатами *pledge*, напр., *Obama pledges 'era of openness* (21.01), и *set to do*, напр., *Obama set to close Guantanamo* (22.01). Как источник УСТРАНЕНИЯ ПРЕПЯТСТВИЯ президент представлен предикатом *lift* при решении проблемы аборт, напр., *Obama lifts ban on abortion* (24.01), и как пророк при предсказании будущего банков: *Obama predicts more bank failures* (2.02).

В двух заголовках первой недели гиперактивность американского лидера акцентируется взаимодействием единиц, активирующих несколько образ-схем. Так, в заголовке *Obama issues US recovery pledge* (24.01) сказуемое *issue* и дополнение *pledge*

последовательно представляют главу государства как источник УСТРАНЕНИЯ ПРЕПЯТСТВИЯ и ОБЕСПЕЧЕНИЯ ВОЗМОЖНОСТИ, а в заголовке *Obama urges economic action* (27.01) предикат *urge* обозначает ПРИНУЖДЕНИЕ, направленное на реализацию комплекса экономических мер (*action*), то есть отражает бóльшую жесткость политика во второй половине рассматриваемого периода. На этом этапе президент стремится реализовать намеченные планы, а поэтому часто соотносится с источником сил: ПРИНУЖДЕНИЯ, обозначенного предикатами *lobby*, напр., *Obama to lobby for stimulus plan* (27.01), и *urge*, напр., *Obama to urge speed stimulus* (9.02); ПРЕПЯТСТВИЯ, названного единицами *denounce*, напр., *Obama denounces stimulus held up* (6.02), и *defend*, напр., *Obama defends economic stimulus* (8.02), а также ОТКЛОНЕНИЯ ПЕРПЯТСТВИЯ, напр., *Obama wants to avoid 'trade war'* (4.02).

Следующий этап – инициатив – длился со середины февраля (13.02) по начало мая (8.05), когда, с одной стороны, президент обнародовал и отстаивал новые предложения, важность которых дифференцируется его соотношением с источником разных сил, а с другой, сосредоточился на международных проблемах. Соответственно, этот этап подразделяем на две стадии: локальную, отраженную в употреблении синтаксических дополнений, обозначающих национальные проблемы и двухсторонние отношения, и глобальную, когда дополнения именуют мир в целом или его регионы.

На локальной стадии, длившейся до конца марта (30.03), президент как источник ОБЕСПЕЧЕНИЯ ВОЗМОЖНОСТИ и УСТРАНЕНИЯ ПРЕПЯТСТВИЯ решает назревшие проблемы и способствует развитию двухсторонних отношений с другими государствами. Как источник ОБЕСПЕЧЕНИЯ ВОЗМОЖНОСТИ, политик обещает снять жилищную проблему, напр., *Obama housing plan to help 9m families* (18.02), развивает отношения с Канадой, напр., *Obama pledges to work with Canada* (20.02), назначает американского посланника, напр., *Obama appoints overseas envoy* (23.02), и клянется Конгрессу восстановить былую мощь государства, напр., *Determined Obama vows to renew US* (25.02). Эта клятва подкрепляется серией инициатив, отраженных глаголами, представляющими президента как источник УСТРАНЕНИЯ ПРЕПЯТСТВИЯ: он обнародует новый бюджет, напр., *Obama unveils his 3,6bn budget* (26.02), предлагает план вывода войск из Ирака, напр., *Obama outlines Iraq pullout plan* (27.02), намекает на переговоры с террористами, напр., *Obama hints at talks with Taliban* (8.03). На этой же стадии глаголы позиционируют Барака Обаму как источник ПРЕПЯТСТВИЯ, направленного на обеспечение безопасности государства: он предупреждает о нехватке продуктов питания, напр., *Obama warns of US*

food 'hazard' (14.03), ограничивает деятельность отдельных корпораций, напр., *Obama wants to block AIG bonuses* (16.03), и целых отраслей, напр., *Obama sets tight auto aid terms* (30.03).

Отличительным средством вербализации деятельности президента на стадии локальной деятельности является глагол *hail*, представляющий американского лидера как субъекта оценки при высказывании отношения к целому ряду проблем: к закону о выплатах, напр., *Obama hails bailout milestone* (14.02), к снижению налогов, напр., *Obama hails fastest US tax cut* (22.02), к союзам с Японией, напр., *Obama hails US-Japanese alliance* (24.02), и Британией, напр., *Obama hails special relationship* (3.03). Дополнения к предикату *hail* отражают постепенное смещение внимания политика с национальных проблем на межгосударственные отношения, создавая эффект расширения сферы его влияния.

Глобальная стадия этапа инициатив, длившаяся с конца марта (31.03) по начало мая (8.05), связана с решением мировых проблем, что способствовало дальнейшему повышению статуса Барака Обамы. В заголовках этого периода 14 дополнений из 20 обозначают мир в целом (*free world*), его регионы (*Muslim world, Middle East, Middle East leaders*), их население (*Muslims, Iraqis*) и отдельные государства (*UK, Russian / Turkish ties, Cuba travel, Mexico's drug war*). Предикаты представляют президента как субъекта оценки, напр., *Obama hails 'historic' G20 summit* (3.04), источник ОБЕСПЕЧЕНИЯ ВОЗМОЖНОСТИ, напр., *Obama promotes nuclear free world* (5.04), и движущийся объект, напр., *Obama reaches out to Muslim world* (6.04).

Для вербализации деятельности президента на глобальной стадии привлекается новый предикат *call for*, обозначающий призыв к действию [12, с. 209] и соотносящий американского лидера с источником словесного ПРИНУЖДЕНИЯ относительно двадцати ведущих государств мира, что повышает его статус, напр., *Obama calls for G20 global activities* (9.03). Другая отличительная черта риторики, характерная для этой стадии: использование глагола *seek*, обозначающего попытку получить что-либо (try to achieve or to get something) [12, с. 1485], что предполагает взаимодействие ПРИНУЖДЕНИЯ, названного семой 'try', и ОБЕСПЕЧЕНИЯ ВОЗМОЖНОСТИ, отраженного семой 'achieve' и 'get'. Эта единица отражает усложнение деятельности Барака Обамы при поиске путей укрепления морального состояния сотрудников ЦРУ: *Obama seeks to boost CIA moral* (20.04).

Изменение средств вербализации действий президента на третьем этапе – деятельности, длившемся со середины мая (13.05) по конец июня (21.06) – позволяет выделить пять стадий: регрессивную, критическую, рутинно-подготовительную, кульминационную и рутинно-инициативную.

Регрессивная стадия отмечена пересмотром принятых ранее решений относительно закрытия базы в Гуантанамо, где проводились пытки заключенных. Впечатление непоследовательности президента создается единицами, обозначающими движение НАЗАД в пределах ЦИКЛА: *U-turn*, напр., *Obama U-turn on abuse photographs* (13.05), и *revive*, напр., *Obama to revive Guantanamo trials* (15.05), а также предикатами, представляющими лидера государства как источник ПРЕПЯТСТВИЯ, отстаивающего ревизию принятых решений, напр., *Obama defends abuse photo U-turn* (14.05). Завершение этой стадии обозначено предикатом *clear*, соотносящим президента с источником УСТРАНЕНИЯ ПРЕПЯТСТВИЯ по проблемам, связанным с базой в Гуантанамо: *Obama 'to clear' Guantanamo mess* (21.05).

На стадии критики Барак Обама представлен как целью протестов против пересмотра решений по базе в Гуантанамо, напр., *Anger at Obama Guantanamo ruling* (16.05), а рутинно-подготовительная стадия связана с вербализацией повседневных обязанностей президента и подготовки к ближневосточной поездке. Текущая деятельность Барака Обамы отражена дополнениями, которые обозначают: назначение руководителя правительственного агенства, напр., *Obama names US space agency head* (24.05), и члена Верховного Суда, напр., *Obama chooses Supreme Court Judge* (26.05), поддержку компании, напр., *Obama 'helped' Opel rescue deal* (30.05), и выполнение предвыборного обещания о прогулке с женой по Бродвею, напр., *Obama meets pre-election pledge taking Michelle to Broadway* (31.05). Подготовку к ближневосточному визиту характеризуют дополнения, именующие участников планируемых переговоров, напр., *Obama to meet Palestinian leader* (28.05), и надежды на успех предстоящего турне, напр., *Obama hopes for Mid-East progress* (29.05).

Кульминационная стадия этапа деятельности связана с посещением Ближнего Востока и Германии, когда президент соотносится с различными компонентами образ-схемы ПУТЬ: началом, обозначенным глаголами *embark*, *open*, напр., *Obama embarks on Mid-East mission* (3.06), движущимся объектом, напр., *Obama visits Nazi-era camp* (5.06), и конечным пунктом, представленным мусульманским населением, напр., *Obama reaches out to Muslim world* (4.06).

На рутинно-инициативной стадии Барак Обама представлен в двух ракурсах: как руководитель, решающий текущие проблемы, и как защитник реформы здравоохранения, составляющей его главное предвыборное обещание. В последнем случае он соотносится с источником УСТРАНЕНИЯ ПРЕПЯТСТВИЯ, напр., *Obama outlines healthcare savings* (14.06), и ПРИНУЖДЕНИЯ, напр., *Obama lobbies doctors on reform* (15.06). На этой стадии

решение международных проблем, способствующих росту авторитета президента, отражено глаголами *pledge* и *welcome*, представляющими его как источник ОБЕСПЕЧЕНИЯ ВОЗМОЖНОСТИ, напр., *Obama pledges aid for Zimbabwe* (13.06), а также предикатом *refuse*, соотносящим американского лидера с источником ПРЕПЯТСТВИЯ с целью отражения его решительной позиции относительно Ирана, напр., *Obama refuses to meddle in Iran* (17.06).

«Пост-медовый» период деятельности Барака Обамы, начавшийся после публикации 23 июля 2009 года статьи *Is the honeymoon over for Obama?*, характеризуется употреблением речевых средств, понижающих статус нового американского президента, о чем свидетельствует его соотнесение с целью воздействия, а также употребление его имени в позиции дополнения и в подзаголовках.

Хотя в предшествующий период имя президента выдвигалось в начало практически всех названий текстов, из 35 заголовков, посвященных деятельности президента в «пост-медовый» период, только в 20 его имя находим в инициальных позициях при сообщении о наиболее важных событиях, проходящих с участием главы государства. Подобно предшествующему периоду президент представлен как источник различных силовых отношений: ОБЕСПЕЧЕНИЯ ВОЗМОЖНОСТИ, напр., *Obama backs Mexico's war on drugs* (10.08), ПРИТЯЖЕНИЯ, напр., *Obama leads tributes to Kennedy* (26.08), ПРИНУЖДЕНИЯ, напр., *Obama urges action on healthcare* (10.09), а также как субъект оценки, напр., *Obama praises Afghans for voting* (21.08).

Особенность «пост-медового» периода состоит в сочетаемости имени президента, употребленного в инициальных позициях заголовков, с глаголами и существительными, которые позиционируют его как цель воздействия, напр., *Obama to face Congress on healthcare* (9.09), как источник ожесточенной борьбы, напр., *Obama attacks insurance premiums* (16.08), как нерешительного лидера, на что в значении глагола *tackle* указывает сема 'try' [12, с. 1687], *Obama tackles healthcare critics* (11.08), как политика, отступающего от своих обещаний, напр., *Obama may soften healthcare plan* (17.08). Президент как цель ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ представлен употребленными в постпозиции к его имени существительными *dilemma*, напр., *Obama's prisoner dilemma* (25.08), и *opponents*, напр., *Why Obama's opponents are quoting Jefferson* (13.09).

Снижение статуса президента достигается выдвиганием в начало заголовков определений, позиционирующих его как цель силового воздействия, употреблением его имени в функции дополнения, в подзаголовках или в тексте.

Единицы в препозиции к имени президента соотносят его с целью

ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ, обозначенного причастием *embattled*, напр., *Embattled Obama adviser resigned* (6.09), существительными *row*, напр., *Row as Obama school speech looms* (8.09), и *protests*, напр., *Protests over Obama health plan* (13.09).

Употребление имени президента в функции дополнения связано с его представлением как цели ПРИНУЖДЕНИЯ, соотносимого с эмоциями, напр., *Black scholar arrest angers Obama* (23.07), просьбами, напр., *Hacker mother appeals to Obama* (31.07), или вопросами, напр., *How an 11-year-old interviewer tackled President Obama* (14.08).

При идентификации американского лидера в подзаголовках в названиях текстов выносятся цитаты из его высказываний или информация о встречах с лидерами других стран. Так, заголовок *US TV 'focused on health anger'* содержит выдержку из выступления президента, а он сам идентифицирован в подзаголовке *US President Barack Obama has accused the media of focusing on healthcare forums only when 'temper flairs'* (15.08). При сообщении в заголовке *China-US economic summit kicks off* (27.07) о китайско-американской встрече в верхах президент идентифицирован во втором абзаце текста: *President Obama said the relationship between the US and China would shape the 21st century*. Еще более низкий статус американского руководителя создается в сообщении о визите в США египетского президента, обозначенного в заголовке *Mubarak holds White House talks*. В то же время имя американского лидера употреблено в подзаголовке в позиции дополнения: *Egyptian leader Hosni Mubarak has held talks at the White House with President Barack Obama* (19.08).

Таким образом, предложенная в статье методика когнитивно-риторического анализа произведений словесности с привлечением концептуального аппарата образ-схем предполагает выполнение трех последовательных процедур, позволяющих выявить текстовые средства создания у аудитории первичных и вторичных эффектов. Вначале с опорой на словарные дефиниции моделируется структура концептов, представляющих определенные эффекты. На втором этапе выделяются языковые единицы, обозначающие составляющие реконструированного концепта. На третьей стадии анализируется текстовое взаимодействие выделенных единиц. Использование когнитивно-риторической методики позволило проследить эволюцию употребления вербальных средств, описывающих деятельность нового американского лидера на протяжении «медового месяца» и по его окончании. Предложенная методика может быть применена для выявления языковых средств создания впечатлений о деятельности других политиков на материале различных языков.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Воробйова О.П. Евристика модерністського дискурсу у когнітивно-поетологічному висвітленні (на матеріалі оповідань Вірджинії Вульф) / О.П. Воробйова // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія. – 2009. – Т. 12, №1. – С. 31-43.
2. Кара-Мурза С.Г. Манипуляция сознанием / С.Г. Кара-Мурза. – К.: Оріяни, 2003. – 497 с.
3. Назаров М.М. Массовая коммуникация в современном мире: методология анализа и практика исследований / М.М. Назаров. – М.: Едиториал УРСС, 2003. – 240 с.
4. Потапенко С.І. Орієнтаційний простір сучасного англомовного медіа-дискурсу (досвід лінгвокогнітивного аналізу): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / С.І. Потапенко. – К., 2008. – 34 с.
5. Потапенко С.И. Загадочный Обама: когнитивно-риторический анализ выступлений американского президента // Культура народов Причерноморья / С.И. Потапенко. – 2009 (в печати).
6. Почепцов Г.Г. Медиа: теория массовых коммуникаций / Г.Г. Почепцов. – К.: Альтерпрес, 2008. – 403 с.
7. Оптимизация речевого воздействия / [отв. редактор Р. Г. Котов]. – М.: Наука 1990. – 240 с.
8. Речевое воздействие в сфере массовой коммуникации / [отв. редакторы Ф.М. Березин, Е.Ф. Тарасов]. – М.: Наука, 1990. – 135 с.
9. Різун В.В. Теорія масової комунікації / В.В. Різун. – К.: Просвіта, 2008. – 260 с.
10. Dijk T. A. van. Discourse and manipulation / T.A. Dijk van // Discourse and Society. – 2006. – Vol. 17, N.2. – P. 359-383.
11. Johnson M. The Body in the Mind: The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason / M. Johnson. – Chicago: The University of Chicago Press, 1987. – 233 p.
12. Longman Dictionary of Contemporary English: New Edition. – Harlow: Longman, 2003. – 1950 p.
13. Oakley T. Force-dynamic dimensions of rhetorical effect // From Perception to Meaning: Image Schemas in Cognitive Linguistics / T. Oakley. – B., NY: Mouton de Gruyter, 2005. – P. 444-473.
14. Turner M. Reading Minds: The Study of English in the Age of Cognitive Science / M. Turner. – Princeton: Princeton University Press, 1991. – 236 p.

Надійшла до редакції 16.09.09

ТИПОЛОГІЧНІ ТА ЗІСТАВНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

© 2009 Н.О. Замощина-Шеріф
(м. Набеул, Туніс)

СЕМАНТИКА ПОХІДНИХ ІМЕННИКІВ ІЗ ЛОКАТИВНИМ ЗНАЧЕННЯМ У НІМЕЦЬКІЙ І РОСІЙСЬКІЙ МОВАХ

ЗАМОЩИНА-ШЕРИФ Н.О. СЕМАНТИКА ПОХІДНИХ ІМЕННИКІВ ІЗ ЛОКАТИВНИМ ЗНАЧЕННЯМ У НІМЕЦЬКІЙ І РОСІЙСЬКІЙ МОВАХ

Стаття присвячена дослідженню семантики похідних іменників із локативним значенням у німецькій і російській мовах. У роботі запропоновано семантичну класифікацію локативних іменників, у якій виділено 3 семантичних типи, які поділяються на моделі й тематичні групи. У процесі вивчення семантики виявлено спільні та диференційні риси в організації системи похідних іменників із локативним значенням у німецькій і російській мовах.

ЗАМОЩИНА-ШЕРИФ Н.А. СЕМАНТИКА ПРОИЗВОДНЫХ СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ С ЛОКАТИВНЫМ ЗНАЧЕНИЕМ В НЕМЕЦКОМ И РУССКОМ ЯЗЫКАХ

Статья посвящена изучению и сопоставительному анализу производных существительных с локативным значением в немецком и русском языках. В работе представлена семантическая классификация 3 семантических типов локативных дериватов, которые подразделяются на модели и тематические группы. В процессе изучения семантики выявлены общие и дифференциальные черты в организации системы производных существительных с локативным значением в немецком и русском языках.

ZAMOSHYNNA-CHERIF N.O. SEMANTICS OF DERIVED LOCATIVE NOUNS IN GERMAN AND RUSSIAN

The article focuses on the contrastive analysis of derived locative nouns, i.e. nouns, with the meaning of locality in two Indo-European languages - German and Russian. The description of the semantic types is based on the onomasiological approach. The semantic classification of the units under analysis comprises subjective, objective, relative, attributive and some mixed types which have been stratified into different semantic models and thematic groups. During the analysis sets of common and special qualitative characteristics, typical of each group have been determined. The semantics of the subjective type is represented by 11 groups, of the objective type – by 5 groups, of the attributive – by 2 groups and of the mixed type – by 1 group correspondingly. The base of motivation can be expressed by substantives, verbs, adjectives, participles and prepositions.

The main features differentiating the two languages is high productivity of objective derivatives in German, and subjective derivatives in Russian. It can be explained by high productivity of verbs as a basis of derivation in German and substantives in Russian.

The systemic analysis of the units in question has made it possible to establish a certain interdependence of their semantics and their productivity and frequency of occurrence in the languages of comparison.

Ключові слова: похідні іменники з локативним значенням, семантична структура, семантична сполучуваність.

1. Вступні зауваження

1.1. У даній статті досліджується семантика локативних субстантивних дериватів (далі ЛД), тобто іменників на кшталт: нім. *der Bäcker* ‘пекар’ → *die Bäckerei* ‘пекарня’, *fern* ‘далекий’ → *die Ferne* ‘далеч’, рос. *гончар* → *гончарня* ‘місце, де працює гончар’, *высокий* → *высь* ‘високе місце’.

Семантичні групи встановлюються шляхом визначення характеру мотиваційних відношень у “формулі тлумачення” (ФТ) [23, с. 19-21]. Таким чином, перифраза ЛД

здійснюється за допомогою “семантично рівнозначної конструкції” [1, с. 42]. Семантика локативного деривата *die Bäckerei* ‘пекарня’ розкривається у формулі тлумачення “L – місце, де працює X”, де X – особа, позначена мотивуючим іменником, – *der Bäcker* ‘пекар’.

1.2. Більшість робіт, присвячених іменному словотвору німецької та російської мов, не містить вичерпної інформації про семантику локативних дериватів, принципи їх класифікації та кількісної характеристики. У дослідженнях з іменного словотвору німецької мови були представлені класифікації локативних дериватів за семантичним принципом, де семантика певного словотвірного афікса описується через зазначення смислових типів ЛД, утворених за допомогою даного афікса [18, 21, 26], у російській лінгвістиці класифікація *Nomina Locī* представлена в роботах Р. Беленчикова (Беленчиков 1999), Г.В. Белякової (Белякова 2007), О.Я. Іванової (Іванова 2004).

1.3. Основна мета дослідження – описати семантичну класифікацію ЛД, виділити основні семантичні типи й смислові групи ЛД у німецькій і російській мовах, а також встановити семантичні функції слів, які їх мотивують. У даній статті семантика ЛД описується на основі ономасіологічного принципу. Доцільність використання ономасіологічного підходу в порівняльних дослідженнях відзначають М. Докуліл [20], В.Д. Каліущенко [7, с. 39], Косеріу [19, с. 11], О.С. Кубрякова [10, с. 21], В.В. Лопатин [12, с. 47], Р.С. Манучарян [13, с. 54], В. Матезіус [14], Ф. Травнічек [16, с. 152] та інші вчені.

1.4. Матеріалом для порівняльного аналізу семантики ЛД стала суцільна вибірка похідних іменників із локативним значенням, утворених від слів різних частин мови. Основним джерелом отримання матеріалу були словники німецької та російської мов, а також граматики та спеціальні мовознавчі розвідки. У німецькій мові вибірка становить 624, а в російській – 968 локативних дериватів.

2. Семантична класифікація ЛД

Основною семантичною ознакою локативних дериватів постає предметність. Їх характеризує фіксованість у просторі, нерухомість відносно інших об’єктів. Семантична класифікація ЛД ґрунтується на їхній семантичній функції у формулі тлумачення певного деривата. У результаті аналізу було виділено п’ять основних типів ЛД: 1) суб’єктивні ЛД (їх мотивуюча основа (далі МО) позначає “суб’єкт”), 2) об’єктні ЛД (МО – “об’єкт”), 3) відносні (МО позначає “просторові відношення до іншого місця”), 4) атрибутивні (МО – “ознака”); 5) ЛД залишкового типу (які не увійшли до складу жодного попереднього типу й характеризуються унікальним семантичним зв’язком із МО)

3. Суб’єктні ЛД

Їхня мотивуюча основа позначає у формулі тлумачення суб’єкт дії, який може бути:

1) особою, 2) твариною, 3) рослиною, 4) предметом. У семантиці суб'єктних локативних дериватів відтворюється опозиція за ознакою приналежності до істот/ неістот суб'єкта ситуації. У цьому типі виокремлюються 11 груп.

3.1. “Місце L, у якому працює X”, де X – суб'єкт ситуації, позначений мотивуючим іменником, що позначає особу певної професії, L – місце роботи суб'єкта: нім. *der Bäcker* ‘пекар’ → *die Bäckerei* ‘пекарня’, *der Gerber* ‘чинбар’ → *die Gerberei* ‘чинбарня’, рос. *конюх* → *конюшня* ‘місце роботи конюха’, *гончар* → *гончарня* ‘місце роботи гончара’.

Х. Вельман говорить про подвійну мотивацію таких утворень і вважає, що в 39 подібних прикладах постає можливою віддієслівна інтерпретація. Так, у локативному іменнику *die Bäckerei* ‘пекарня’, на його думку, можлива подвійна мотивація: 1) *der Bäcker* ‘пекар’ → *die Bäckerei* ‘пекарня’ – ‘місце, де працює пекар’, 2) *backen* ‘піч’ → *die Bäckerei* ‘пекарня’ – ‘місце, де печуть’ [26, с. 451].

Х. Брінкман вважає, що такі утворення походять від *Nomina agentis*, тобто в данному випадку ЛД *die Bäckerei* мотивований іменником *der Bäcker* [18, с. 31]. За К.А. Левковською [11, с. 26], відмінність між визначенням процесу діяльності та місця може бути виявленою через умлаут, а саме: *der Bäcker* ‘пекар’ → *die Bäckerei* ‘пекарня’; *backen* ‘піч’ → *die Bäckerei* ‘випічка хліба’. Але не завжди умлаут має місце в дериваційному процесі. Так, утворення ЛД *die Stanzerei* відбувається без умлаута. У цьому випадку можна говорити про омонімію суфікса. Від іменника *der Stanzer* ‘штампувальник’ утворюється локативний дериват *die Stanzerei* ‘штампувальний цех’, а від дієслова *stanzen* ‘штампувати’ → абстрактний іменник *die Stanzerei* ‘штамповка’. Л. Вайсгербер зазначає, що слова з формально та семантично тотожними афіксами, мотивовані різними частинами мови, можна розглядати як одну з одиниць класифікації. Він називає таку одиницю “словниковою нішею” [25, с. 216-217].

І.С. Улуханов вважає, що “основи слів *конюшня*, *свинарня*... є формально ближчими до іменників *конюх*, *свинар*, ніж до семантично мотивуючих *кінь*, *свиня*” [17, с. 42]. Тобто, вторинне утворення *конюх* постає важливішим за семантично мотивуюче *кінь* для утворення локативного деривата *конюшня*. Таким чином, локативні деривати типу *die Bäckerei* ‘пекарня’, *die Gerberei* ‘чинбарня’ можна з більшою вірогідністю вважати мотивованими іменниками *der Bäcker* ‘пекар’, *der Gerber* ‘чинбар’, ніж дієслова *backen* ‘пекти’, *gerben* ‘чинити’.

3.2. “Місце L, у якому діє / керує X”, де X – суб'єкт ситуації, виражений мотивуючим іменником, що позначає особу певного статусу, яка має певну власність, L – місце діяльності суб'єкта: нім. *der Graf* ‘граф’ → *die Grafschaft* ‘графство’, *der Sultan*

‘султан’ → *das Sultanat* ‘султанат’, *der Abt* ‘єпископ’ → *die Abtei* ‘єпископство’, рос. *герцог* → *герцогство* ‘область володіння герцога’, *эмир* → *эмират* ‘область, підпорядкована емірові’, *мэр* → *мэрия* ‘установа, підпорядкована мерові’.

3.3. “Місце L, у якому X перебуває в стані”, де X – суб’єкт ситуації, виражений мотивуючим іменником, L – місце ситуації. У ЛД цієї групи мотивуюча основа позначає у формулі тлумачення дієслово стану й положення в просторі. Тут було виділено ЛД, утворені від неперехідних дієслів на кшталт нім. *schlafen* ‘спати’ → *die Schläfe* ‘місце, на якому сплять’, *liegen* ‘лежати’ → *die Liege* ‘лежанка, місце, на якому лежать’, рос. *зимовать* → *зимовье* ‘місце, де зимують’, *гнездиться* → *гнездилище* ‘місце, де гніздяться’. У російській мові ЛД цієї групи утворюються від дієслів недоконаного виду.

3.4. “Місце L, у якому X випробовує/ навчає У”, де X суб’єкт дії, виражений мотивуючим іменником, У – об’єкт дії, L – місце випробовування: нім. *der Motor* ‘мотор’ → *der Motodrom* ‘мотодром’, рос. *космос* → *космодром* ‘полігон для запуску космічних апаратів’, *вода* → *вододром* ‘водоймище для навчання танкістів способом подолання водних перепон і проведення бою на плаву’, *скала* → *скалодром* ‘місце, що використовується для тренувань і змагань зі скалолазіння’.

3.5. “Місце L, у якому міститься X”, де X – суб’єкт ситуації, виражений мотивованим словом, L – місце ситуації: рос. *людская* ‘приміщення для людей (двірні та прислуги)’, *покойни́цкая* ‘кімната для небіжчика’, у німецькій мові не спостерігаються.

3.6. “Місце L, у якому живе X”, де X – суб’єкт ситуації, виражений мотивуючим іменником-назвою тварини, яка водиться в даній місцевості, L – місце / середовище проживання. У ролі суб’єкта виступають тварини і птахи: *der Fasan* ‘фазан’ → *die Fasanerie* ‘фазанний двір’, *die Stute* ‘кобила’ → *das Gestüt* ‘кінний завод’, рос. *корова* → *коровник* ‘місце, де живуть корови’, *скворец* → *скворечня* ‘місце, де живуть шпаки’.

3.7. “Місце L, у якому росте / наявний X”, де X – суб’єкт ситуації, виражений мотивуючим іменником-назвою рослини, яка росте / наявна в даній місцевості, L – місце / середовище існування: нім. *die Tanne* ‘ялина’ → *das Tännicht* ‘ялиничник’, *die Weide* ‘верба’ → *das Weidicht* ‘вербняк’. У російській мові було зафіксовано суфіксальні деривати на кшталт *брусника* → *брусничник* ‘місце, що заросло брусницею’, *дуб* → *дубняк* ‘дубовий гай’.

3.8. “Місце L, із якого виконує дію X”, де X – суб’єкт-неістота, виражений іменником, L – місце дії. Ця група представлена ЛД, мотивуюча основа яких позначає початкову (вихідну) точку процесу, наприклад: нім. *abfahren* ‘виїжджати’ → *die Abfahrt* ‘виїзд’, *abfließen* ‘стікати’ → *der Abfluss* ‘стік’, рос. *выходит* → *выход* ‘місце, звідки виходять’, *истечь* → *исток* ‘місце, куди стікає вода’.

3.9. “Місце L, у якому зберігається X”, де X – суб’єкт ситуації, виражений мотивуючим іменником, L – місце зберігання X. ЛД цієї групи являють собою так звані іменники-вмістища: рос. *сахар* → *сахарниця* ‘місце, де зберігається цукор’, а також спорудження для зберігання чогось: нім. *die Bücher* ‘книжки’ → *die Bücherei* ‘книгосховище’, ‘місце, де зберігаються книжки’, *die Karte* → *die Kartei* ‘картотека’, рос. *жито* → *житниця* ‘місце для зберігання зерна’.

3.10. “Місце L, у якому розміщений X”, де X – суб’єкт ситуації, виражений мотивуючим іменником, L – місце наявності X. У значенні ЛД цієї групи мається предмет, названий мотивуючою основою, але з певними модифікаціями: нім. *der Wald* ‘лес’ → *die Waldung* ‘лісовий масив’, ЛД збірного значення нім. *das Feld* ‘поле’ → *das Gefilde* ‘поля’, у ройській мові ЛД цієї групи досить продуктивні: *колокол* → *колокольня* ‘місце, де знаходиться дзвін’, *город* → *городище* ‘місце, де було місто’.

3.11. “Місце L, у якому немає X”, де X – суб’єкт ситуації, виражений мотивуючим іменником, L – місце відсутності X. У німецькій мові не виявлено. У російській було зафіксовано два ЛД типу *вода* → *безводье* ‘безводні місця’.

Таблиця 1. Суб’єктні ЛД

Групи ЛД і їхнє тлумачення	Загальна кіл-ть	
	німецька	російська
ЛД, де X – особа		
1. Місце L, у якому працює X	56	37
2. Місце L, у якому діє/ керує X	33	39
3. Місце L, у якому X перебуває в стані	15	35
4. Місце L, у якому X випробовує/ навчає У	4	13
5. Місце L, у якому міститься X	–	4
ЛД, де X – неістота		
6. Місце L, у якому водиться X, де X – тварина	4	27
7. Місце L, у якому росте/ наявний X, де X - рослина	9	61
8. Місце L, із якого виконує дію X, де X – суб’єкт-неістота	27	28
9. Місце L, у якому зберігається X, де X - суб’єкт-неістота	2	58
10. Місце L, у якому розташований X, де X – суб’єкт-неістота	59	120
11. Місце L, у якому немає X, де X – суб’єкт-неістота	–	4
Усього:	209	426

5. Об’єктні ЛД

ЛД цієї групи мотивовані іменниками-неістотами, які виконують в тлумаченні семантичну функцію “об’єкт”, і позначають місце, де з даним предметом виконують певні операції: створюють, добувають, зберігають. Залежно від типу об’єкта – “ефікованого

(який виникає внаслідок дії суб'єкта) або афікованого (по відношенню до якого суб'єкт виконує певну дію)” [7, с. 77] – серед локативних дериватів було виділено два підтипи, кожен із яких містить декілька груп, у данному типі було виділено 5 семантичних груп.

5.1. Ефіковані ЛД

Підтип ефікованих ЛД поділений на 4 групи:

5.1.1. “Місце L, яке було створене або виникло в/на певному предметі або об'єкті У в результаті дії X, і отримало самостійне значення”, де X – суб'єкт дії, вираженої мотивуючим словом, У – об'єкт ситуації, L – місце ситуації. Тут було відзначено ЛД зі значенням результату дії (кінцевої точки) на кшталт нім. *einsteigen* ‘входити’ → *der Einstieg* ‘вхід’, *bauen* ‘будувати’ → *der Bau* ‘будівля’, рос. *проходить* → *проход* ‘місце проходу’, *впадать* → *впадина* ‘поглиблене місце’. У німецькій мові у творенні ЛД цієї групи в словотвірному процесі продуктивний аблаут. Семантика таких похідних пов'язана з категоріальною семантикою деслова і виражає обмежений у часі процес, результат процесу, названого дієсловом: нім *graben* ‘рити’ → *der Grab* ‘вирите місце, могила’, рос. *шить* → *шов* ‘місце з'єднання тканин’. І. Ербен [21, с. 93] відзначає їх перспективність. М.Д. Степанова і В. Фляйшер [24, с. 123] – омонімію з одною із форм вербальної парадигми. До того ж “аблаут слугує для вираження минулого часу в парадигмі дієслова, але й позначає результативність” [5, с. 96].

5.1.2. “Місце L, що виникає в результаті дії, виконуваної X, позначеної мотивуючим дієсловом, яка призводить до деформації об'єкта У”, де X – суб'єкт дії, У – об'єкт ситуації. До цієї групи належать іменники, утворені від так званих “деструктивних” дієслів, основне значення яких “деформувати (каузувати) певним способом” [1, с. 197], наприклад: нім. *spalten* ‘розщипляти’ → *der Spalt* ‘щілина’, рос. *проколоть* → *прокол* ‘місце проколу’.

5.1.3. “Місце L, у якому X створює У”, де X - суб'єкт ситуації, У - об'єкт (продукт) ситуації, позначений мотивуючим іменником, L – місце дії X. До цієї групи належать ЛД на кшталт нім. *der Ziegel* ‘цеглина’ → *die Ziegelei* ‘цегельний завод’, рос. *сухарь* → *сухарня* ‘приміщення, де виготовляють сухарі’.

5.1.4. “Місце L, у якому X видобуває У”, де X – суб'єкт ситуації, У – об'єкт (продукт) ситуації, позначений мотивуючим іменником, L – місце дії X. У німецькій мові похідні ЛД не виявлено, а в російській – це локативи, які позначають місце знаходження корисних копалин типу *руда* → *рудник* ‘місце видобутку руди’, *глина* → *глинище* ‘місце видобутку глини’.

5.2. Афіковані ЛД

“Місце L, на /у/ через яке X здійснює над У дію, позначену мотивуючим дієсловом”, де X – суб’єкт ситуації, У – об’єкт дії, L – місце ситуації. Мотивуючою основою ЛД виступає дієслово, що позначає дію в процесі: нім *räuchern* ‘коптити’ → *die Räucherei* ‘копильня’, *tränken* ‘поїти тварин’ → *die Tränke* ‘водопій’, рос. *красить* → *красильня* ‘місце, у якому X фарбує У’. Х. Вельман вважає, що локативне відношення в процесі перефразування постає за допомогою просторових прийменників [26, с. 453].

Таблиця 2. Об’єктні ЛД

Групи ЛД і їх тлумачення	Загальна кіл-ть	
	німецька	російська
Ефіковані ЛД		
1. Місце L, яке було створене або виникло в/на певному предметі або об’єкті й отримало самостійне значення	88	109
2. Місце L, що виникає в результаті дії, виконуваної X і призводить до деформації об’єкта У	17	28
3. Місце L, у якому X створює У	6	23
4. Місце L, у якому X видобуває У	–	3
Афіковані ЛД		
5. Місце L, на/ у / через яке X виконує над У певну дію	112	141
Усього:	223	304

6. Відносні ЛД

“Місце L відносно певного об’єкта або іншого місця У”, де У – об’єкт ситуації, позначений мотивуючим словом, L – місце ситуації. Тут були відзначені ЛД типу нім. *die Stadt* ‘місто’ → *die Vorstadt* ‘передмістя’, рос. *земля* → *подземелье* ‘місце під землею’. ЛД цієї групи утворені від основ дієслів та іменників за допомогою префіксів, що виражають просторове відношення. Особливо продуктивний цей тип у російській мові: *море* → *Приморье* ‘місцевість перед морем’, *баня* → *предбанник* ‘місце перед лазнею’, *гора* → *нагорье* ‘місцевість на горах’. Цей тип особливо широко використовується при утворенні топонімів у російській мові: рос. *Зауралье, Поволжье, Задонск* тощо.

Таблиця 3. Відносні ЛД

Групи ЛД і їх тлумачення	Загальна кіл-ть	
	німецька	російська
1. Місце L відносно певного об’єкта або іншого місця	126	147
Усього:	126	147

7. Атрибутивні ЛД

Тут було виявлено ЛД, які позначають місце, що характеризується ознакою, названою похідної основою. У їхній семантиці відзначається додаткова сема – абстрактність. Мотивуючі основи ЛД цього типу виражені прикметниками і прислівниками. Відмінна ознака ЛД цього типу – відсутність множини.

7.1. “Місце L, позначене за ознакою А”, А – ознака, L – місце наявності ознаки. Тут було виявлено ЛД типу нім. *leer* ‘пустий’ → *die Leere* ‘пуста’, рос. *высокий* → *высь* ‘високе місце’.

7.2. “Місце L, що позначає відсутність ознаки А”, де А – ознака, L – місце відсутності ознаки. До цього типу належать мотивовані прикметники й діеприкетники ЛД із негативним значенням, яке виражається в німецькій мові префіксом *un-*: *die Tiefe* ‘глибина’ → *die Untiefe* ‘неглибина – мілина’, у російській мові префіксом *не-*: *угодье* – *неугодье*, *неудобный* → *неудобь* ‘неприйнятна для посівів земля’.

Таблиця 4. Атрибутивні ЛД

Групи ЛД і їх тлумачення	Загальна кіл-ть	
	німецька	російська
1. Місце L, позначене за ознакою А	33	56
2. Місце L, що позначає відсутність ознаки А	3	2
Усього:	36	58

7. Залишкова група ЛД

До залишкової групи в німецькій мові було зараховано 30 ЛД, у російській – 33 ЛД, які не ввійшли до складу жодного семантичного типу. Це локативні деривати, що характеризується унікальним зв’язком з мотивуючою основою: нім. *vier* ‘чотири’ → *das Viertel* ‘квартал’, рос. *питомник* ‘місце, де вигодовують’ ← від пасивного діеприкетника *питомый*, татар. *алычак* ‘лачуга’ → *лачуга* ‘стара оселя’, *Хрущев* → *хрущевка* ‘п’ятиповерховий блочний дім, побудований у часи Хрущова’. До цієї групи також належать неаналізовані ЛД із суфіксами іноземного походження на кшталт нім. *die Bibliothek* ‘сховище книжок’, рос. *пинакотекa* ‘сховище картин’, *университет* ‘вищий навчальний заклад’.

8. Висновки

8.1. Семантична класифікація локативних дериватів у цій статті здійснювалася на основі семантичної функції мотивуючої основи в тлумаченні іменників. У результаті дослідження було виділено 5 семантичних типів ЛД: 1) суб’єктні (МО – “суб’єкт”).

2) об'єктні (МО – “об'єкт”), 3) відносні (МО позначає “просторове відношення до іншого місця”), 4) атрибутивні (МО – “ознака”), 5) ЛД залишкового типу, які не увійшли до складу попередніх типів і характеризуються унікальним семантичним зв'язком із МО на основі спільності формул тлумачення.

8.2. У трьох семантичних типах було виділено семантичні групи ЛД. У типі суб'єктних ЛД зазначено 11 семантичних груп (див. табл. 1), об'єктного – 5 (див. табл. 2), атрибутивного – 2 (див. табл. 4).

8.3. Щодо міжмовного зіставлення, то варто відзначити високу продуктивність у німецькій мові об'єктних ЛД, а в російській мові суб'єктних ЛД (див. табл. 1, 2). Це пояснюється тим, що в німецькій мові найбільша кількість ЛД мотивована дієсловами, у той час як в російській мові найбільш продуктивне відсубстантивне творення ЛД. Окрім того, суфіксальним ЛД у російській мові часто відповідають композити в німецькій.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Апресян Ю.Д.* Лексическая семантика: Синонимические средства языка / Ю.Д. Апресян. – М.: Наука, 1974.
2. *Апресян Ю.Д.* Лексическая семантика: Синонимические средства языка: [избранные труды] / Ю.Д. Апресян. – М.: Языки русской культуры, 1995. – Т. I. – 422 с.
3. *Апресян Ю.Д.* Лексическая семантика: Синонимические средства языка. [избранные труды] / Ю.Д. Апресян. – М.: Языки русской культуры, 1995. – Т. II.
4. *Басыров Ш.Р.* Типология глаголов с рефлексивным компонентом в индоевропейских языках: [монография] / Ш.Р. Басыров // Типологічні, зіставні діяхронічні дослідження. – Донецьк: ДонНУ, 2004. – Т. 1. – 333с.
5. *Гутникова А.В.* Безаффиксное субстантивное производство в средневерхне-немецком языке / А.В. Гутникова // Типология языковых значений в диахроническом и сопоставительном аспектах: Словообразование в средневерхненемецком языке: сб научн. тр. / [под ред. В.Д. Калиущенко и др.]. – Донецк, 1998. – Вып. 1. – 165 с.
6. *Земская Е.А.* Современный русский язык. Словообразование: учебн. пособие / Е.А. Земская. – М., 1973 – 182 с.
7. *Калиущенко В.Д.* Типология отыменных глаголов / В.Д. Калиущенко. – Донецк: Изд-во “Донеччина”, 1994. – 420 с.
8. *Кубрякова Е.С.* Еще раз о месте словообразования в системе языка / Е.С. Кубрякова // Актуальные проблемы русского словообразования: ученые записки. – Ташкент, 1975. – Т. 143. – С. 50.

9. *Кубрякова Е.С.* Типы языковых значений. Семантика производного слова / Е.С. Кубрякова. – М., 1981.
10. *Кубрякова Е.С.* Ономазиологические характеристики комплексных единиц словообразовательной системы / Е.С. Кубрякова // Актуальные проблемы русского словообразования: сб. науч. ст. – Ташкент-Укитувчи, 1982.
11. *Левковская К.А.* Именное словообразование современной немецкой общественно-политической терминологии и примыкающей к ней лексике / К.А. Левковская. – М., 1960.
12. *Лопатин В.В.* Основные единицы сопоставительного описания словообразовательных систем славянских языков / В.В. Лопатин // Сопоставительное изучение словообразования славянских языков. – М.: Наука, 1973. – 152 с.
13. *Манучарян Н.С.* Аспекты и вопросы сопоставительно-типологического изучения словообразования / Н.С. Манучарян // Сопоставительное изучение словообразования славянских языков. – М., Наука, 1987. – С. 53-58.
14. *Матезиус В.* О системном грамматическом анализе / В. Матезиус // Пражский лингвистический кружок. – М., 1967.
15. *Моисеев А.И.* Основные вопросы словообразования в современном русском литературном языке: учебн. пос. / А.И. Моисеев. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1987. – 204 с.
16. *Травничек Ф.* Грамматика чешского языка. Ч.1 Фонетика. – Словообразование: [морфология] / Ф. Травничек. – М.: Изд-во иностр. лит-ры, 1950. – 466 с.
17. *Улуханов И.С.* Словообразовательная семантика в русском языке и принципы ее описания / И.С. Улуханов. – М.: УРСС, 2001.
18. *Brinkmann H.* Die deutsche Sprache: Gestalt und Leistung / H.Brinkmann. – Düsseldorf: Pädagogische Verlag Schwann, 1962. – Bd. 1. – 654 s.
19. *Coseriu E.* Das romanische Verbalsystem / E. Coseriu. – Tübingen: Gunter Narr Verlag, 1976. – 197 S.
20. *Dokulil M.* Tvořeni slov v češtině / M. Dokulil. – I Praha, 1962. – 202 s.
21. *Erben J.* Einführung in die deutsche Wortbildungslehre / J. Erben. – Berlin: Erich-Schmidt – Verlag, 1995. – 182 s.
22. *Fleischer W., Barz I.* Wortbildung der dt. Gegenwartssprache. 2 Aufl. / W. Fleischer, I. Barz. – Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
23. *Kaliuščenko V.* Deutsche denominale Verben / V. Kaliuščenko. – Tübingen: Gunter Narr Verlag, 1988. – 180 S.
24. *Stepanowa M.D., Fleischer W.* Grundzüge der deutschen Wortbildung / M.D. Stepanowa, W. Fleischer. – Leipzig, 1985.

25. *Weisgerber L.* Grundzüge der inhaltsbezogenen Grammatik / L. Weisgerber. – Düsseldorf: Schwann, 1962. – 431 S.

26. *Wellmann H.* Deutsche Wortbildung / H. Wellmann // Typen und Tendenzen in der Gegenwartssprache. Zweiter Hauptteil: das Substantiv. – Düsseldorf: Schwann, 1973 – Bd. XXXII. – S. 451-46.

27. *Wellmann H.* Die Wortbildung / H. Wellmann // Duden (Bd.4). Grammatik der deutschen Gegenwartssprache. – Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich, 1995. – S. 399 ff

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ СЛОВНИКІВ

28. *Евгеньева А.П.* Словарь русского языка: в 4-х т. / А.П. Евгеньева // АН СССР, Ин-т рус. яз. – М.: Русский язык, 1981-1984 (МАС).

29. *Ефремова Т.Ф.* Толково-словообразовательный словарь / Т.Ф. Ефремова. – М.: Русский язык, 2000.

30. *Ожегов С.И., Шведова Н.Ю.* Толковый словарь русского языка. 4-е изд. / С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова. – М.: Азбуковник, 1997.

31. *Словарь современного русского литературного языка:* в 4-х т. – М.: Русский язык, 1991-1994 (БАС).

32. *Ушаков Д.Н.* Толковый словарь русского языка: в 4-х т. / Д.Н. Ушаков. – М.: Терра, 1996.

33. *Фасмер М.* Этимологический словарь русского языка: в 4-х т. / М. Фасмер. – М.: Астрель, 2009.

34. *Duden.* Das große Wörterbuch der deutschen Sprache in zehn Bänden. B. 10: Dudenverlag. Software: Pc-Bibliothek.

35. *Duden.* Das Bedeutungswörterbuch 3. Auflage PC-Bibliothek; Dudenverlag, 2002

36. *Duden.* Das Herkunftswörterbuch 4. Auflage. – Mannheim: Dudenverlag, 2006.

Надійшла до редакції 12.09.09

© 2009 Л.О.Квіренко
(м. Київ)

ЗІСТАВНИЙ АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ФОРМ ДІЄСЛОВА В ШВЕДСЬКІЙ ТА НІМЕЦЬКІЙ МОВАХ

КВІРЕНКО Л.О. ЗІСТАВНИЙ АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ФОРМ ДІЄСЛОВА В ШВЕДСЬКІЙ ТА НІМЕЦЬКІЙ МОВАХ

У статті досліджуються особливості системи дієслів німецької та шведської мов. Здійснюється компаративний аналіз системи дієслів, зокрема основних рядів зміни кореневого голосного в дієсловах цих двох германських мов як у синхронії, так і в діахронії, адже вони порівнюються не лише між собою, але й із системою дієслів давньогерманських мов. Визначено ряд спільних рис системи дієслів німецької та шведської мов. Дослідження показало, що в обох мовах відбувається відхід від системи дієслів давньогерманських мов та поступовий розпад системи дієслів, однак у німецькій мові цей процес протікає набагато швидше, ніж у шведській мові.

КВІРЕНКО Л.О. СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ОСНОВНЫХ ФОРМ ГЛАГОЛА В НЕМЕЦКОМ И ШВЕДСКОМ ЯЗЫКАХ

В статье исследуются особенности системы глаголов немецкого и шведского языков. Производится компаративный анализ системы глаголов, в частности основных рядов изменения корневого гласного в глаголах этих двух германских языков как в синхронии, так и в диахронии, поскольку они сравниваются не только между собой, но и с системой глаголов древнегерманских языков. Определен ряд общих характеристик системы глаголов немецкого и шведского языков. Исследования показали, что в этих языках происходит отклонение от системы глаголов древнегерманских языков и постепенный распад системы глаголов, однако в немецком языке этот процесс протекает намного быстрее, чем в шведском языке.

KVIRENKO L.O. COMPARATIVE ANALYSIS OF BASIC VERB FORMS IN SWEDISH AND GERMAN

The article reveals specific features of the German and Swedish verbal systems. The affinity of these languages at all linguistic levels is historically predetermined, as both of them belong to the Germanic group. Specific features of verbal systems have been described and analysed. On this basis the comparative analysis of the verbal systems focusing on a change of the root vowel in these two Germanic languages, has been carried out from the synchronic and diachronic perspectives. The verbal systems are compared both with each other and with the verbal systems of the Old Germanic languages. The emphasis is laid on establishing the common features of the verbal systems in German and Swedish. Our study has shown that the Old Germanic languages have five rows in the change of the root vowel while there are 6 and 14 rows in modern Swedish and German, accordingly. This indicates that the languages under discussion are developing with different speed which is a result of their historical evolution, geographic position and other factors. These two languages are characterized by the deviation from the verb system of the Old Germanic languages and gradual dissociation of the verbal system. Thus it can be assumed that with time these languages may have more rows in the change of the root vowel and in some cases strong verbs might change to weak verbs. In its turn, this process could lead to gradual simplification of the verbal system.

Ключові слова: система дієслів, форми дієслова, германська мовна група, давньогерманські мови, слабкі, сильні та неправильні дієслова, ряди зміни кореневої голосної, синхронія, діахронія.

Актуальність дослідження полягає в тому, що здійснюється компаративний аналіз двох германських мов, що сприяє встановленню їх першоджерел і подальших тенденцій розвитку.

Метою дослідження є визначення спільних рис системи дієслів німецької та шведської мов і характеристика сучасного стану цих систем, тобто ступеня їх розвитку відповідно до системи давньогерманських мов.

Предметом дослідження є граматичні характеристики основних форм дієслова

шведської та німецької мов.

Об'єктом дослідження обрано системи дієслів німецької та шведської мов.

Матеріалом для аналізу стали «Великий німецько-російський словник» та «Великий шведсько-російський словник».

Наукова новизна полягає в тому, що здійснюється компаративний аналіз двох германських мов як у синхронії, так і в діяхронії, адже вони порівнюються не лише між собою, але й із системою дієслів давньогерманських мов, що у свою чергу є малодослідженим як в Україні, так і в Німеччині та Швеції.

Загальна проблема полягає у відсутності цілісного граматичного опису дослідження системи дієслів німецької та шведської мов, що передбачає розв'язання таких завдань: дослідити особливості системи дієслів німецької та шведської мов, проаналізувати основні ряди зміни кореневого голосного в шведських та німецьких дієсловах, визначити спільні риси системи дієслів німецької та шведської мов, встановити ступінь їх розвитку відповідно до системи давньогерманських мов.

Аналіз останніх досліджень та публікацій показав, що дана тема є дійсно актуальною для сучасної лінгвістики як Швеції, так і Німеччини, адже її розробляють такі мовознавці, як С.-Г. Андерссон, Ш. Брюлла, К. Ділінг, М. Хорншайдт, Ш. Хубер [2; 3; 4; 6; 7] та інші. Вони досліджують шведську та німецьку мови на різних мовних рівнях, у різних сферах їх вживання, проте переважна більшість праць досліджує синхронію, фактично незважаючи на діяхронічний аспект.

Наукові результати полягають у тому, що було встановлено, що в німецькій мові відбувається поступовий розпад системи дієслів, тоді як у шведській мові цей процес протікає набагато повільніше.

Спорідненість німецької та шведської мов на всіх мовних рівнях зумовлена історично, адже ці дві мови належать до однієї мовної групи, що в свою чергу передбачає наявність вагомих відмінностей.

Германська мовна група є однією з найбільших груп індоєвропейської мовної сім'ї, у межах якої виділяють такі три групи: вимерлі східногерманські мови – готська, вандальська, бургундська та інші; західногерманські мови – англійська, німецька, нідерландська, фризська, африканська, ідиш; північногерманські (скандинавські) мови – шведська, норвезька, датська, ісландська, фарерська [1, с. 8].

Приналежність шведської мови до північногерманської мовної підгрупи германської мовної групи обумовлює її тісний зв'язок із норвезькою та датською мовами. Шведська мова, як і деякі інші германські мови, переважно втратила флексію. Незважаючи на те, що

побудова форм множини іменників усе ще здійснюється за допомогою флексії, дієслова вже не відмінюються, проте часові форми дієслів формуються за допомогою флексій.

Німецька мова належить до західногерманської мовної підгрупи германської мовної групи. Дана мова є флективною, що передбачає її здатність до побудови слів за допомогою афіксів та коренів.

Спорідненість німецької та шведської мов та відносно тісний зв'язок між ними легко може призвести до лінгвістичних помилок. Дуже часто серед лексики цих мов можна зустріти омоніми, слова, які мають однакову форму, проте різне значення. Наприклад, *semester = Ferien* – ‘канікули’ (3, с. 488), *Semester = termin* – ‘семестр’ (2, с. 344); *öl = Bier* – ‘пиво’ (3, с. 692), *Öl = olja* – ‘олія’ (2, с.169).

Перед усім, шведська мова характеризується наявністю музикального акценту та *Schlussartikel* [10, с. 18-20, 53-62], тобто вираження артикля суфіксом. У німецькій мові означений артикль стоїть перед іменником, тоді як у шведській він виражається суфіксом.

Оскільки німецька та шведська мови мають спільні риси як на граматичному, так і на лексичному рівнях, саме тому було здійснено спробу порівняти системи дієслів німецької та шведської мов.

У шведській мові, як і в німецькій, виділють слабкі, сильні та неправильні дієслова. У сучасній розмовній та писемній мовах усі особи мають лише одну форму дієслова. Слабкі дієслова поділяються на три групи відмінювання, відповідно до яких утворюються форми *imperfekt* та *supinum*.

Відповідно до класифікації К.Кальмстрьома виділяють такі групи відмінювання [8, с. 53-57]:

1. Перша група відмінювання: -ar у формі *presens*; -ade у формі *imperfekt* та -at у формі *supinum*. До цієї групи належить переважна більшість шведських дієслів. Для зручності аналізу дієслівні форми вміщені в таблиці (див. табл. 1).

Таблиця 1. Перша група відмінювання

Stamm	Infinitiv	Presens	Imperfekt	Supinum	
arbet-	arbeta	arbetar	arbetade	arbetat	працювати
tal-	tala	talat	talade	talat	розмовляти
tack-	tacka	tackar	tackade	tackat	дякувати

2. Друга група відмінювання:

а) -er у формі *presens*, -de у формі *imperfekt* та -t у формі *supinum* (див. табл. 2)

Таблиця 2. Друга група відмінювання: перша підгрупа

Stamm	Infinitiv	Presens	Imperfekt	Supinum	
ring-	ringa	ringer	ringde	ringt	дзвонити
stäng-	stänga	stänger	stängde	stängt	закривати
hör-	höra	hör	hörde	hört	чути

б) -er у формі presens, -te у формі imperfekt та -t у формі supinum, якщо корінь закінчується на глухі: k, p, s, t, f (див. табл. 3).

Таблиця 3. Друга група відмінювання: друга підгрупа

Stamm	Infinitiv	Presens	Imperfekt	Supinum	
läs-	läsa	läser	läste	last	читати
köp-	köpa	köper	köpte	köpt	купувати
tyck-	tycka	tycker	tyckte	tyckt	вважати

3. Третя група відмінювання: -r у формі presens, -dde у формі imperfekt та -tt у формі supinum (див. табл. 4).

Таблиця 4. Третя група відмінювання

Stamm	Infinitiv	Presens	Imperfekt	Supinum	
bo-	bo[u:]	bor[u:]	bode[u]	bott[u]	жити
tro-	tro[u:]	tror[u:]	trodde[u]	trott[u]	вірити
sy-	sy	sy	sydde	sytt	шити

Німецькі слабкі дієслова утворюють форму Imperfekt за допомогою суфікса -te. Вони утворюють форму Partizip II шляхом додавання префікса ge- та суфікса -t до кореня слова (див. табл. 5).

Таблиця 5. Основні форми німецьких слабких дієслів

Infinitiv	Präteritum	Partizip II	
fühl-en	fühl-te	ge-fühl-t	відчувати
kauf-en	kauf-te	ge-kauf-t	купувати
mach-en	mach-te	ge-mach-t	робити

Таким чином, проаналізувавши способи утворення форм минулого часу в слабких дієсловах шведської та німецької мов, ми дійшли висновку, що суфікси дієслів у формі Präteritum збігаються лише в одній підгрупі. В інших групах ми зустрічаємо суфікси, що містять звук «d». Проте звуки «t» та «d» споріднені, адже вони обидва належать до

шумних, проривних, передньоязичних. Суфікси дієслів у формі Partizip II майже однакові, однак шведські дієслова, на відміну від німецьких, не отримують префіксів (див. табл. 6).

Таблиця 6. Порівняння основних форм слабких дієслів у німецькій та шведській мовах

	Німецькі дієслова	Шведські дієслова		
Präteritum	-te	-ade	a)-de б)-te	-dde
Partizip II	ge-+корінь+te	-at	-t	-tt

Шведські сильні дієслова утворюють форму imperfekt без суфікса. Вони утворюють форму supinum за допомогою додавання суфікса -it до основи слова, а у формі imperfekt відбувається чергування кореневої голосної. У шведській системі дієслів виділяють такі дві основні групи [9, с. 43]:

1) дієслова з простим аблаутом. До цієї групи належать дієслова, що мають однаковий кореневий голосний у формах infinitiv та supinum (див. табл. 7).

Таблиця 7. Дієслова з простим аблаутом

Infinitiv	Imperfekt	Supinum	
bita	bet	bitit	кусати
dra(ga)	drog	dragit	тягнути
hålla	höll	hållit	тримати

2) дієслова з подвійним аблаутом. До цієї групи належать дієслова, що мають однакову кореневу голосну у формах imperfekt та supinum (див. табл. 8).

Таблиця 8. Дієслова з подвійним аблаутом

Infinitiv	Imperfekt	Supinum	
binda	band	bundit	зв'язувати
bära	bar	burit	носити
bryta	bröt	brytit	ламати

Дієслова з подвійним аблаутом передбачають наявність певної закономірності зміни кореневого голосного. Мовознавці виділяють у давньогерманських мовах 5 основних рядів аблаута [1, с.12]:

1) i – ai – i – i; 2) eu/iu – au – u – u; 3) e/i – a – u – u; 4) e/i – a – e – u; 5) e/i – a – e – e/i.

У шведській мові простежуються поступова зміна та розпорошення давньогерманської системи дієслів і відповідно мовознавці виділяють 6 рядів зміни кореневого голосного [8, с. 63-70] (див. табл. 9):

Таблиця 9. Основні ряди зміни кореневого голосного у шведській системі дієслів

Infinitiv	Imperfekt	Supinum	
1. i-e-i			
bita	bet	bitit	кусати
driva	drev	drivit	керувати
gripa	grep	gripit	хапати
2. u/y-ö-u			
bjuda	bjöd	bjudit	запрошувати
flyga	flög	flugit	літати
flyta	flöt	flytit	тікати
3. i-a-u			
binda	band	bundit	зв'язувати
dricka	drack	druckit	пити
fınna	fann	funnit	знаходити
4. a-o-a			
dra(ga)	drog	dragit	тягти
fara	for	farit	їхати
gala	gol	galit	кукурікати
5. o-o-o			
komma	kom	kommit	приходити
sova	sov	sovit	спати
6. ä-å-ä			
äta	ät	ätit	їсти

Німецькі сильні дієслова утворюють форму Imperfekt без суфікса. Форма Partizip II утворюється за допомогою додавання до кореня префікса та суфікса. Чергування кореневого голосного зумовлює наявність у системі дієслів німецької мови таких 14 рядів зміни кореневого голосного [5, с. 109-120] (див. табл. 10):

Таблиця 10. Основні ряди зміни кореневого голосного у німецькій системі дієслів

Infinitiv	Präteritum	Partizip II	
1a. ei-i:-i:			
bleiben	blieb	geblieben	залишатися
leihen	lieh	geliehen	позичати
1б. ei-i-i			
beißen	biss	gebissen	кусати
Gleichen	glich	geglichen	вирівнювати
2a. i:-o-o			
fließen	floss	geflossen	текти
genießen	genoss	genossen	насолоджуватися
2 б. i:-o:-o:			
biegen	bog	gebogen	згинати
bieten	bot	geboden	пропонувати

Продовження табл. 10

3 а. i-a-u			
binden	band	gebunden	зв'язувати
finden	fand	gefunden	знаходити
3 б. i-a-o			
beginnen	begann	begonnen	починати
gewinnen	gewann	gewonnen	вигравати
4 а. e-a/a:-o			
brechen	brach	gebrochen	ламати
erschrecken	erschrak	erschrocken	лякати
4 б. e-a:-e			
essen	aß	gegessen	їсти
messen	maß	gemessen	вимірювати
5 а. e:-a:-o:			
stehlen	stahl	gestohlen	красти
nehmen	nahm	genommen	брати
5 б. e:-a:-e:			
lesen	las	gelesen	читати
sehen	sah	gesehen	дивитися
6. e:-o:-o:/ e-o-o			
flechten	flocht	geflochten	плести
lügen	log	gelogen	брехати
7 а. a-i:-a/ a:-i:-a:			
braten	briet	gebraten	смажити
lassen	ließ	gelassen	наказувати
7 б. a-u:-a/ a:-u:-a:			
fahren	fuhr	gefahren	їхати
schaffen	schuf	geschaffen	створювати
8. au/ei/o/u – i: - au/ei/o/u			
hauen	hieb	gehauen	рубати
heißen	hieß	geheißen	називати
Особливі групи:			
9.			
gehen	ging	gegangen	ходити
stehen	stand	gestanden	стояти
tun	tat	getan	робити
10.			
werden	wurde	geworden	ставати
11.			
sein	war	gewesen	бути
12. перехідна група			
kennen	kannte	gekannt	знати
bringen	brachte	gebracht	приносити
13. перехідна група			
dürfen	durfte	gedurft	могти
wollen	wollte	gewollt	хотіти
14.			
haben	hatte	gehabt	мати

В ході аналізу шведських та німецьких рядів зміни кореневої голосної нами було визначено такі спільні групи (див. табл. 11):

Таблиця 11. *Спільні риси системи дієслів німецької та шведської мов*

1. Однаковий ряд зміни кореневої голосної: i-a-u			
binda	band	bundit	зв'язувати
dricka	drack	druckit	пити
1. i-a-u			
binden	band	gebunden	зв'язувати
trinken	trank	getrunken	пити
2. Група, у якій збігаються форми Partizip II та Supinum: i-e-i			
bita	bet	bitit	кусати
driva	drev	drivit	керувати
2. ei-i/i:-i/i:			
beißen	biss	gebissen	кусати
treiben	trieb	getrieben	гнати
3. Кореневий голосний шведських та німецьких дієслів збігається у формах Infinitiv та Präteritum			
ge (giva)	gav	givit	давати
sitta	satt	suttit	сидіти
3.			
geben	gab	gegeben	давати
sitzen	saß	gesessen	сидіти
4. Кореневий голосний шведських та німецьких дієслів збігається у формах Infinitiv та Supinum			
falla	föll	fallit	падати
komma	kom	kommit	приходити
4.			
fallen	fiel	gefallen	падати
kommen	kam	gekommen	приходити

Дослідивши способи утворення основних форм дієслів шведської та німецької мов, ми визначили такі спільні риси:

- 1) суфіксальне утворення форм Imperfekt та Partizip II слабких дієслів, до того ж необхідно підкреслити, що до складу суфіксів входять звуки одного ряду, що зумовлено їх спорідненістю;
- 2) побудова форми Imperfekt сильних дієслів без суфікса;
- 3) побудова форми Partizip II сильних дієслів суфіксальним способом, хоча суфікси не збігаються й у німецьких дієслів наявний префікс;
- 4) наявність однакового ряду зміни кореневого голосного;
- 5) наявність подібних рядів зміни кореневого голосного.

Отже, шведська та німецька мови мають багато спільних рис на граматичному мовному рівні. Постає питання щодо ступеня їх розвитку відповідно до системи дієслів давньогерманських мов. Ми проілюстрували, що в межах системи дієслів німецької мови на сьогоднішній день сформувалося 14 рядів аблаута, тоді як у шведській мові – лише 6. Це свідчить про різну швидкість розвитку мов та різний рівень розпорошення систем дієслів.

Висновки та подальші перспективи досліджень.

Проаналізувавши різний рівень розпорошення систем дієслів шведської та німецької мов, ми дійшли висновку, що німецька мова розвивається більш інтенсивно, ніж шведська. У німецькій мові відбувається поступовий розпад системи дієслів, тоді як у шведській мові цей процес протікає набагато повільніше, свідченням чого є, перш за все, наявність лише 6 рядів зміни кореневого голосного, а також наявність подвійного аблауту. Тому можна стверджувати, що з плином часу для системи дієслів цих мов буде характерне збільшення рядів аблаута, а також у деяких випадках перехід сильних дієслів до слабких. Це все зумовлено постійним розвитком мов і процесом їх відходу від системи дієслів давньогерманських мов.

Дослідження системи дієслів німецької та шведської мов наближує нас до розуміння необхідності їх подальшого вивчення, зокрема на матеріалі інших дієслівних форм та на інших мовних рівнях.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Жлуктенко Ю.О.* Вступ до германського мовознавства / Ю.О. Жлуктенко, Т.А. Яворська. – К. : Освіта, 1978. – 156 с.
2. *Andersson S.-G.* Zur Interaktion von Temporalität, Modalität, Aspektualität und Aktionsart bei den nicht-futurischen Tempora im Deutschen, Englischen und Schwedisch / S.-G. Andersson; Übers. aus dem Schwedischen von Henkler A. – Tübingen: Niemeyer, 1989. – 165 S.
3. *Brylla C.* Ramkonstruktioner i svenska och tyska. Bisatser ur ett diakront perspektiv / C. Brylla. – Stockholm: Liber, 1996. – 127 s.
4. *Dieling K.* Indirekte Rede und Zeitreferenz im Deutschen und im Schwedischen. Eine konfrontative Studie / K. Dieling. – Greifswald: Moritz, 1985. – 234 S.
5. *Hering A.* Übungsgrammatik. Deutsch als Fremdsprache / A. Hering, M. Matussek, M. Perlmann-Balme. – Ismaning: Max Hueber Verlag, 2002. – 268 S.
6. *Hornscheidt A.* On the limits of language planning: a comparison of Swedish and German language change / A. Hornscheidt. – København: C.A. Reitzels Forlag, 1998. – 112 p.
7. *Huber S.* Es-Clefts und det-Clefts. Zur Syntax, Semantik und Informationsstruktur von

Spaltsätzen im Deutschen und Schwedischen / S. Huber. – Stockholm: Almqvist & Wiksell International, 2002. – 164 S.

8. *Kalmström K.* Svensk grammatik och ordbildning / K. Kalmström. – Malmö: Gleerups, 1993 – 160 s.

9. *Muten A.* 30 Stunden Schwedisch für Anfänger / A.Muten, H. Kornitzky. – Berlin: Walter de Gruyter, 1964 – 147 s.

10. *Ramge B.* Praktische Grammatik der schwedischen Sprache / B. Ramge. – Wilhelmsfeld: Egert, 2002. – 355 S.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Большой немецко-русский словарь*: в 3 т. / [авт.-сост. Е.И. Лепинг, Н.И. Филичева, М.Я. Цвиллинг и др.; под общ. рук. О.И. Москальской]. – М.: Русский язык – Медиа, 2004. – Т. 1 – 760 с.

2. *Большой немецко-русский словарь*: в 3 т. / [авт.-сост. Е.И. Лепинг, Н.И. Филичева, М.Я. Цвиллинг и др.; под общ. рук. О.И. Москальской]. – М.: Русский язык – Медиа, 2004. – Т. 2 – 680 с.

3. *Большой шведско-русский словарь*: [ок. 160 000 слов и словосочетаний / сост. С.С. Масловой-Лашанской]. – М.: Русский язык – Медиа, 2002. – 760 с.

Надійшла до редакції 11.09.09

© 2009 М.В. Мирончук
(м. Донецьк)

ОСОБЛИВОСТІ СЕМАНТИКИ ДІЄСЛІВ ПРИЄДНАННЯ АБО ВКЛЮЧЕННЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ, НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

МИРОНЧУК М.В. ОСОБЛИВОСТІ СЕМАНТИКИ ДІЄСЛІВ ПРИЄДНАННЯ АБО ВКЛЮЧЕННЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ, НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

У статті подано аналіз особливостей семантики дієслів приєднання або включення в англійській, німецькій та українській мовах. Структурно-морфологічний аналіз дієслів розташування залишкової групи дозволив проаналізувати їх словотвірні особливості та визначити взаємозв'язок семантичних і морфологічних елементів, що беруть участь у дієслівному словотворенні в англійській, німецькій та українській мовах.

МИРОНЧУК М.В. ОСОБЕННОСТИ СЕМАНТИКИ ГЛАГОЛОВ ПРИСОЕДИНЕНИЯ ИЛИ ВКЛЮЧЕНИЯ В АНГЛИЙСКОМ, НЕМЕЦКОМ И УКРАИНСКОМ ЯЗЫКАХ

В статье рассматриваются особенности семантики глаголов присоединения или включения в английском, немецком и украинском языках. Структурно-морфологический анализ глаголов размещения остаточной группы дал возможность проанализировать их особенности словообразования и проследить взаимосвязь семантических и морфологических элементов, которые участвуют в словообразовании в английском, немецком и русском языках.

MYRONCHUK M.V. SEMANTIC PECULIARITIES OF VERBS WITH THE MEANING OF ADDITION OR INCLUSION IN ENGLISH, GERMAN AND UKRAINIAN

The article focuses on semantics of the verbs of addition or inclusion in the English, German and Ukrainian languages. The morphological and structural analysis made it possible to distinguish peculiar features of the word-formation and trace connections between morphological and semantic elements, which form words in the English, German and Ukrainian languages.

Ключові слова: дієслова розташування, лексико-семантичні групи, залишкова група, компонентний аналіз, семи, синтагматична валентність.

Упорядкування дієслівної лексики є важливим й актуальним питанням сучасного мовознавства. Широке висвітлення питань семантичної класифікації дієслів знаходимо в роботах Л. Теньєра [3], Л. Васильєва [1], О.В. Мусурівської [2], Д. Лайонса [4].

Мета даної роботи – дослідити ситуацію розташування, під якою розуміється певний відрізок дійсності упродовж якого завдяки прояву певних відношень об'єктів змінюються їх властивості, а саме: відображається відрізок дійсності упродовж якого суб'єкт змінює положення об'єкта (суб'єкта), розмістивши його в певному місці. Обов'язковими учасниками досліджуваної ситуації встановлюються такі: Суб'єкт (*мати, хлопець, будівельник, вітер*), Об'єкт (у разі позначення ситуації перехідними дієсловами) (*книга, шафа, вода, картина, килим*), Місце (*підлога, стіл, кишеня, кімната, келих*) та Положення відносно місця (*підставити, накрити, обклеїти*).

Запропонована формула тлумачення, відбиває склад значеннєвих компонентів дії розташування для перехідних та неперехідних ДР в англійській, німецькій та українській мовах, що становлять об'єкт дослідження:

а) для перехідних дієслів:

X виконує певну дію над Y, у результаті чого Y займає положення P у місці L;

б) для неперехідних дієслів:

X виконує певну дію, у результаті чого він займає положення P у місці L.

де X – суб’єкт, Y – об’єкт, P – положення, L – місце.

Наведені формули тлумачення найбільш адекватно відображають семантику ДР з урахуванням двопланової функції суб’єкта X.

Тлумачення дії розташування здійснюється за допомогою певного набору елементів, серед яких компонент „місце” і компонент „положення”, структура значення яких на лексичному рівні, у свою чергу, як правило, містить сему „напрямок”. Так, саме наявність такої семи вплинула на реалізацію шести значень напрямку відповідно місця розташування суб’єкта. Під суб’єктом розуміється „семантична категорія зі значенням виробника дії або носія стану” [5, с. 776], яка реалізується нескінченною кількістю іменників на позначення істот, та іменниками на позначення неістот, що означають природні явища, транспортні засоби або технічні прилади, які приводяться в рух за допомогою людини, механізму або різних видів енергії.

Тлумачення фізичного значення „місце” охоплює два видові типи „простір” та „поверхня” [5, с. 350]. Тлумачення компонента значення напрямку відносно місця в ситуаціях розташування відбувалася за моделями, відображеними в схемі 1.

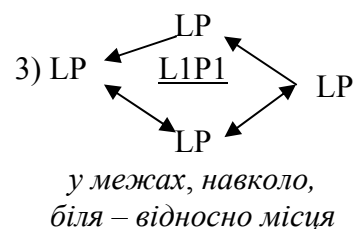
Зі схеми 1 випливає, що як у моделях групи А, так і у моделях групи Б присутні компоненти напрямку від об’єкта та до об’єкта, що в тандемі з попередньою класифікацією дії розташування за характером місця уможливило класифікацію ситуації розташування за наявністю сем *місце* та *напрямок* визначити ситуації розташування з метою:

- а) включення та протилежного йому виключення;
- б) приєднання та протилежного йому від’єднання.

А) вихідне положення P у місці (L) – положення P1 як результат дії розташування на поверхні (L1)

1) LP \longrightarrow L1P1
до місця

2) L1P1 \longleftarrow LP
від місця

4) LP
 \downarrow
L1P1
на місце

5) L1P1
 \uparrow
LP
з місця

Б) вихідне положення Р у місці (L) – положення P1 як результат дії розташування у просторі (L2)

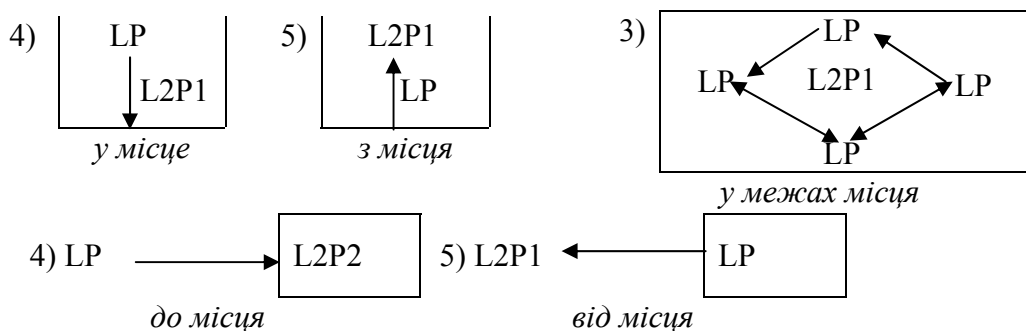

Схема 1. Типи напрямків, притаманних ситуації розташування

На подальшому етапі роботи було розмежовано співвідношення основного змісту ситуації розташування з метою приєднання або з метою включення, де дія виконується за напрямом „від суб’єкта до місця” та їх похідні, ситуації розташування з метою від’єднання або виключення, де дія виконується за напрямом „від місця до суб’єкта”. Базові ситуації розташування з метою приєднання або включення становили об’єкт подальшого дослідження. Під ситуацією розташування з метою приєднання розуміється дія, що виконується суб’єктом з метою зміни положення суб’єкта / об’єкта, розмістивши його на певній поверхні, напр.: англ. *crow* ‘коронувати’, *saddle* ‘сідлати’; нім. *annähen* ‘нашивати’, *bedecken* ‘накривати’; укр. *приклеїти*, *сідлати*. Ситуація розташування з метою включення передбачає виконання дії суб’єктом з метою зміни положення суб’єкта / об’єкта, розмістивши його в певній ємності / вмістилищі, напр.: англ. *fill in* ‘наповнювати’, *inject* ‘впорскувати’; нім. *füllen* ‘наповнювати’, *einspritzen* ‘впорскувати’; укр. *вливати*, *вмазувати*.

Подальша класифікація дієслів розташування (ДР) з семантикою приєднання або включення до семантичних підгруп відбувалася за алгоритмом, де спершу виділялася архісема (архісема С- (розташовувати)), потім ознаки, що відіграють вирішальну роль у диференціації значень конститuentів лексико-семантичної групи (описові семи А1 (займати), А2 (заповнювати) та А3 (фіксувати)). Завершальним етапом опису значеннєвих структури значення ДР з семантикою приєднання або включення було виділення решти сем, що відображають менш важливі ознаки денотата (відносні семи У (певне місце), Р (певне положення), І, М (певна дія), L1 (певна поверхня) та L2 (певний простір).

За результатами проведеного дослідження, аналіз значеннєвих структур 22 ДР у трьох порівнюваних мовах (англ. – 4 одиниці (*string* ‘нанизувати’, *thread* ‘нанизувати’, *surround* ‘оточувати’, *glaze* ‘склити’), нім. – 10 одиниць (*auffädeln* ‘нанизувати’, *aufrahmen*

‘обрамляти’, *einfassen* ‘обрамляти’, *einrahmen* ‘обрамляти’, *umsetzen* ‘обсаджувати’, *umschließen* ‘оточувати’, *umstellen* ‘обставляти’, *umziehen* ‘обводити’ *verglasen* ‘склити’), укр. – 8 одиниць (*нанизувати*, *обвішувати*, *обкладати*, *обсаджувати*, *обставляти*, *обступати*, *оточувати*, *склити*) відбувався за умов згасання послідовності виділення сем, що характеризують денотат, а саме: відносна сема „певне положення” набувала провідних позицій у процесі здійснення компонентного аналізу і посідала рівень описової семи, у наслідок чого описові семи втрачали статус визначальних і перетворювалися на відносні.

Ідентифікатором описаних перетворень, як вже зазначалося, слугувала сема „певне положення”, яка у ДР залишкової групи трансформувалася в сему розташування в „положення замкнутої лінії поза об’єктом” (напр. англ. *surround* ‘оточувати’, нім. *umstellen* ‘обставляти’, укр. *обставляти*) та розташування в „положення, задане певним об’єктом з метою формування єдиного утворення” (напр. англ. *thread* ‘нанизувати’, *string* ‘нанизувати’, нім. *auffädeln* ‘нанизувати’, *einrahmen* ‘обрамляти’, укр. *нанизувати*).

У схемі 2 подано тлумачення ситуацій розташування з семантикою приєднання або включення, які позначаються ДР залишкової групи.

Схема 2. Тлумачення ситуацій розташування з семантикою

Аналіз семантико-морфологічних засобів утворення значенневих структур ДР залишкової групи показав, що значення розташування з метою приєднання або включення в положення замкнутої лінії поза об’єктом було реалізовано за допомогою префіксів у всіх трьох зіставлюваних мовах (англ. – префікс *sur-* (1 одиниця з 4 (25%), нім. – префікс *um-*, *be-* (6 одиниць з 10 (60%), укр. – префікс *об-* (6 одиниць з 8 (75%)). Значення розташування з метою приєднання або включення в положення, задане певним об’єктом з метою формування єдиного утворення, реалізовувалося кореневими морфемами з префіксами на позначення напрямку *auf-*, *ein-* у німецькій у 40% випадків (4 одиниці з 10, напр. *einrahmen* ‘вставляти в рамку’, *aufreihen* ‘нанизувати’) і українській мовах у 12,5% випадків (1 одиниця з 8, напр. *нанизувати*).

Значення розташування з метою приєднання або включення в „положення, задане певним об’єктом з метою формування єдиного утворення” в англійській мові було утворене тільки за допомогою кореневих морфем (3 з 4 досліджуваних одиниць – 75%, напр. *string* ‘нанизувати’, *glaze* ‘склити’, *thread* ‘нанизувати’).

Таблиця 1. Кількість похідних та непохідних ДР у залишкових лексико-семантичних підгрупах

Мова \ ДР	У положення замкнутої лінії поза об’єктом		У положення задане певним об’єктом з метою формування єдиного утворення		Усього
	похідні	непохідні	похідні	непохідні	
Англійська	1 (25%)	–	–	3 (75%)	4 (100%)
Німецька	4 (40%)	–	6 (60%)	–	10 (100%)
Українська	6 (75%)	–	1 (12,5%)	1 (12,5%)	8 (100%)

Значні кількісні розходження ДР у складі залишкової групи в порівнюваних мовах є теж відображенням відмінностей засобів словотворення в досліджуваних мовах. Розвинутий спектр словотворчих систем німецької та української мов не тільки визначає більше різномаяття дієслів на позначення ситуацій розташування з метою приєднання або включення в положення замкнутої лінії поза об’єктом та в положення, задане певним об’єктом із метою формування єдиного утворення, але й має набагато більший потенціал їх утворення в порівнянні з англійською мовою, що відображено в таблиці 2.

Таблиця 2. Кількісний склад ДР у залишкових лексико-семантичних підгрупах

Мова \ ДР	Положення, замкнутої лінії поза об’єктом	Положення, задане певним об’єктом із метою формування єдиного утворення	Усього
Англійська	1 (4,5%)	3 (14%)	4 (18,5%)
Німецька	6 (27%)	4 (18%)	10 (45%)
Українська	7 (32%)	1 (4,5%)	8 (36,5%)
Усього	14 (63,5%)	8 (36,5%)	22 (100%)

Аналіз структури груп ДР з „семантикою приєднання”, з „семантикою включення” та з „семантикою приєднання і з семантикою включення” показав, що кількісний склад однойменних груп у досліджуваних мовах варіює, що відображено у таблиці 3.

Таблиця 3. *Кількісний склад ДР в англійській, німецькій та українській мовах*

ДР Мова	З семантикою приєднання	З семантикою включення	З семантикою приєднання і включення	Залишкова група	Усього
Англійська	37 (6,9 %)	33 (6,1%)	80 (14,9%)	4 (0,7%)	154 (28,6%)
Німецька	57 (10,7%)	69 (12,84%)	66 (12,29%)	10 (1,87%)	202 (37,7%)
Українська	59 (10,98%)	48 (8,93%)	66 (12,29%)	8 (1,5 %)	181 (33,7%)
Усього	153(28,5%)	150 (27,9%)	212 (39,5%)	22 (4,1%)	537 (100%)

Значні розходження щодо кількісного складу дієслів розташування відбуваються внаслідок суттєвих відмінностей словотворчих систем зазначених мов. Розвинутий спектр морфологічних засобів утворення дієслів у німецькій мові (у нашому випадку конституювання дії розташування відбувається неодмінно за наявності семи „положення”, складовим елементом якої є сема „напрямок”, яка в німецькій мові реалізується в 97% випадків морфологічним засобом) сприяє формуванню більш точних семантичних структур на позначення дії, ніж в англійській (слабкорозвинута морфологічна система словотворення) та українській мовах.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Васильев Л.М.* Семантика русского глагола / Л.М. Васильев. – Уфа: Башкирский ун-т., 1981. – 70 с.
2. *Минина Н.М.* Лексико-семантическая глагольная система современного немецкого языка: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук: спец. 10.02.04. “Германські мови” / Н.М. Минина. – М., 1975. – 60 с.
3. *Теньер Л.* Основы структурного синтаксиса / Луи Теньер – М.: Прогресс, 1988. – 656 с
4. *Lyons J.* Linguistic Semantics: An Introduction / J. Lyons. – Cambridge University Press, 1995. – 376 p.

5. *Levin B. English Verb Class and Alternations / B. Levin. – Chicago University Press, 2003. – 43 p.*
6. *Mallinson G., Blake B.J. Language Typology: Cross – linguistic studies in syntax / G. Mallinson, B.J. Blake. – Amsterdam etc.: North-Holland publ. co., 1981. – 486 p.*
7. *Palmer F.R. Semantics. Second edition / F.R. Palmer. – Cambridge; New York: Cambridge University Press, 1981. – 272 p.*
8. *Ullmann J. An introduction to the science of meaning / J. Ullmann. – Harper and Row Publishers, Inc., 1979. – 491 p.*
9. *Wunderlich D. Arbeitsbuch Semantik / D. Wunderlich. – Meisenheim: Hain, 1991. – 368 S.*
10. *Collins Concise Dictionary by Marian Makins. – England: Harper Collins Publishers, 1995. – 1583 p.*
11. *Duden. Das Grosse Wörterbuch der Deutschen Sprache/ Hrsg. von G. Drosdowski. – GnGPC. – Wien: Zrich Dudenverlag, 1976. – Bd. 1: A-Ci – 1976 – 464 s., Bd. 2: Ci-F – 465 s., Bd. 3: G-Kal – 1977 – 929 s., Bd. 4: Kam- N – 1978 – 1409 s., Bd. 5: O-So – 1980 – 1905 s., Bd.6: Sp-Z – 1976 – 2433 s.*
12. *Словник української мови: в 11-ти т. / [ред.-упоряд. І. Білодід]. – К.: Наукова думка, 1978. – 12145 с.*

Надійшла до редакції 14.09.09

© 2009 Н.И. Панасенко
(г. Трнава, Словакия;
г. Мариуполь, Украина)

КАТЕГОРИЯ КАК ПОЗНАВАТЕЛЬНАЯ ФОРМА МЫШЛЕНИЯ ЧЕЛОВЕКА И ЕЕ ОТРАЖЕНИЕ В ФИТОНИМИЧЕСКОЙ ЛЕКСИКЕ

ПАНАСЕНКО Н.І. КАТЕГОРІЯ ЯК ПІЗНАВАЛЬНА ФОРМА МИСЛЕННЯ ЛЮДИНИ ТА ЇЇ ВІДБИТТЯ У ФІТОНІМІЧНІЙ ЛЕКСИЦІ

У статті надані результати когнітивного аналізу фітонімічної лексики в романських, германських та слов'янських мовах. У процесі проведеного нами дослідження в семантиці фітонімів були виділені категорії, пов'язані з зовнішнім виглядом рослини (форма, розмір, колір), темпоральність (час та тривалість цвітіння), локативність (місце, де рослина росте та де вона розповсюджена), оцінка та деякі інші.

ПАНАСЕНКО Н.И. КАТЕГОРИЯ КАК ПОЗНАВАТЕЛЬНАЯ ФОРМА МЫШЛЕНИЯ ЧЕЛОВЕКА И ЕЕ ОТРАЖЕНИЕ В ФИТОНИМИЧЕСКОЙ ЛЕКСИКЕ

В статье представлены результаты когнитивного анализа фитонимической лексики в романских, германских и славянских языках. В ходе проведенного нами исследования в семантике фитонимов нами были выделены категории, связанные с внешним видом растения (форма, размер, цвет), темпоральность (время и продолжительность цветения); локативность (место произрастания и распространения); оценка и некоторые другие.

PANASENKO N.I. CATEGORY AS A HUMAN COGNITIVE MEANS OF THOUGHT AND ITS REFLECTION IN PHYTONYMICS

The focus of this study is cognitive aspect of medicinal plants' names or phytonyms. In any language, phytonyms constitute a considerable part of the lexicon. However, they remain to be outside linguists' close attention. The least investigated problem is the process of categorization reflected in phytonyms. Phytonyms can be analyzed according to their meaning (semantic or semasiological approach) or according to its form (onomasiological approach). We may speak about the conceptual models of the mental images (designata) that phytonyms refer to and about the ways these images are manifested in language. Our analysis is aimed at pinpointing the categories which surface in the names of plants (designators). To such categories belong those of outlook (form, size, colour), temporal ones, location, evaluation and some others. The data obtained from Romance, Germanic and Slavic languages is constituted by 8,000 literary and folk names of plants used in medical practice.

Ключевые слова: фитонимы, категория, теория прототипов, номинация, когнитивный аспект.

1. Введение

Данная статья представляет результаты проведенного нами исследования фитонимической лексики в романских, германских и славянских языках. Мы ставили своей целью всесторонне описать и проанализировать выбранный нами пласт лексики, а также установить его место и роль в языковых картинах мира. Объектом послужили народные названия лекарственных растений (ЛР) во французском (ФЯ), немецком (НЯ), английском (АЯ), русском (РЯ), украинском (УЯ), польском (ПЯ), и чешском (ЧЯ) языках; всего свыше 8000 примеров. В нашем исследовании мы использовали полевой подход, разграничивая литературные и народные названия, а также названия травянистых ЛР (ТЛР) и ЛР-кустарников (ЛРК), что дало нам возможность описать фитонимическую лексику и установить номинативное и концептуальное пространство системы фитонимов, выявив при этом универсальные и идеотнические концептуальные структуры и способы их

номинации. Мы представляем название ЛР как когнитивную модель деятельности человека, которая носит универсальный характер и одновременно национально специфична.

Исследование проходило в несколько этапов. Сначала мы провели структурно-семантический анализ, затем ономаσιологический с его последующей когнитивной интерпретацией. В результате нам удалось установить мотивировочные признаки, которые кладутся в основу номинации различных ЛР. Их можно рассматривать как универсальные категории: пространство, время, форма, цвет и т.д. Признаки, характеризующие ЛР, в большинстве своем являются статическими. Пока еще не удалось установить, восстанавливает человек объект из частей или наоборот. Существует две стратегии распознавания и отождествления в мире: по целостному образу и по броскому признаку. Получив в результате проведенного анализа широкий инвентарь универсальных для многих языков признаков, мы имеем основания предположить, что распознавание ЛР и отнесение его к определенному классу происходит главным образом на основании выделения одного или нескольких в совокупности признаков. Результаты когнитивного подхода к семантике фитонимов представлены в данной публикации.

2. Когнитивный аспект функционирования языка

Подвергнув анализу лексикон рассматриваемых нами языков в целом и названия ЛР в частности, мы приходим к выводу, что информация о физических, полезных и других свойствах растений, полученная человеком по различным каналам, кодируется в этих названиях. Она может быть свернутой и развернутой. Лексико-семантическая группа фитонимов включает простые, сложные, производные слова, несколькословные номинации (НСЛ) и фразы. Способы номинации ЛР объединяют всю лексику флоры в систему, как со стороны семантики, так и со стороны структуры слов. Каждый из способов номинации обладает отличительными особенностями. Через названия ЛР, которые являются объектом нашего исследования, можно восстановить концепты, существующие в сознании человека и его взаимоотношения с окружающей средой.

В семантике названия ЛР прослеживается когнитивная модель, получаемая в результате деятельности субъекта по активной структуризации предметного мира [28]. Познание предмета предполагает вычленение его из окружающей действительности. Чтобы всесторонне познать и назвать предмет, как образно отмечает Н.Д. Арутюнова, "необходимо перерезать пуповину, соединяющую его с монолитом природы" [1, с. 173]. По ее мнению, растения относятся к предметам, обособленным от природы, наряду с живыми существами, небесными телами и пр. Отнесение объекта к определенному классу подразумевает его категоризацию, которая является предметом глубокого изучения

зарубежними и отечественными учеными [4, 8, 11, 14, 23, 39, 40].

Познавая реальный мир, изучая вещи и факты, устанавливая в них общее и раздельное, человек идентифицирует предметы и явления, формирует понятия о классах предметов и их свойствах, устанавливает между ними определенные связи и взаимозависимости. Результатом такого познавательного процесса является классификация, которая должна максимально отражать и распределять закономерные связи существенных признаков в вещах, явлениях, процессах и т.д. [29, с. 92]. По мнению А.П. Василевича, восприятие окружающего мира предполагает членение (категоризацию) действительности, причем характер этого членения так или иначе отражается в номенклатуре лексических и грамматических средств языка [5, с. 94].

3. Сущность категоризации и ее аспекты

Когда мы называем вещи, мы относим их к категориям, которые имеют огромнейшую ценность в ряде ситуаций [43, с. 64], ибо все предметы и явления так или иначе объединены в какой-либо класс на основании того или иного принципа. Категоризация предметов может проходить различным способом: дифференциация разных классов объектов разными классами слов и отождествление одних классов объектов на фоне других [15, с. 19]. Следует отметить, что при номинации растений первый способ категоризации более значим, чем второй. Однако, расчленяя объективную реальность на фрагменты, "каждый естественный язык предлагает свою собственную систему языковых форм для организации высказываний и суждений о мире" [12, с. 5]. Вот почему сопоставительное изучение различных языковых картин мира представляет определенный научный интерес.

Важным аспектом категоризации является также наличие каналов коммуникации, по которым зафиксированная когнитивным опытом человека информация может передаваться дальше: от лица к лицу, из поколения в поколение.

Восприятие окружающего мира предполагает фрагментирование действительности, выделение в ней общего и различного, объединение предметов на основании их признаков в определенные классы, отражающие связь этих признаков в объектах действительности, которая в конечном итоге находят свое выражение в номенклатуре лексических и грамматических средств языка. Номинация, по нашему мнению, представляет, таким образом, процесс, а категоризация – результат познавательной деятельности человека.

Итак, давая ЛР имена, человек сначала идентифицирует их, выделяя из общего класса растений, затем отождествляет с уже известными ему растениями или предметами, руководствуясь при этом своим чувственным личным опытом. Разные названия

предметов, явлений (в нашем исследовании – названия ЛР) и их большое количество связаны с разными формами и разными этапами когнитивной деятельности человека [17], а, в конечном счете, с возникновением соответствующего знания о мире.

Полученные в результате классифицирующей деятельности человека новые слова не просто имена для независимо существующих экстралингвистических объектов. Л. Липка указывает на сложность взаимоотношений между языком и экстралингвистической реальностью, ибо "категории для нашего восприятия мира только создаются индивидуальными языками как классы денотатов" [35, с. 283].

Принципы языковой категоризации были установлены в результате многочисленных экспериментов, опытов, исследований, изучения денотативной области слов [6, 7, 25]. К. Мервис и Дж. Пани подчеркивают необычайную важность категоризации. Так как мир состоит из бесконечного числа явно различных стимулов, человек будет скоро подавлен своим окружением, если он попытается рассматривать каждый предмет или событие как уникальное. Категоризация позволяет сделать незнакомое знакомым, и поскольку человек в состоянии генерализировать объект или событие, основанное на знании категории, он в состоянии знать больше о том предмете или событии, чем то, что он может получить просто смотря на него [36, с. 496-497].

Как мы отмечали выше, нашей задачей является проведение когнитивно ориентированного ономаσιологического исследования названий ЛР различных классов, в результате которого были выявлены многочисленные разновидности базисов и признаков ономаσιологических моделей. Нельзя не согласиться с Е.С. Кубряковой, которая считает, что в акте номинации словообразовательного порядка имеют место две разные логические операции – мысленное подведение обозначаемого под известный класс явлений, т.е. категоризация и отождествление обозначаемого, а именно, его мысленное сравнение с другим предметом или явлением действительности. Тогда первая операция будет соответствовать выбору ономаσιологического базиса (ОБ) обозначаемого, вторая – его ономаσιологического признака (ОП) [14, с. 100-101].

Дж. Брунер считает восприятие внешних свойств мира идентичным его категоризации, результаты которой имеют репрезентативный характер, обнаруживая большую или меньшую степень соответствия природе физического мира, в которой действует данный организм [4, с. 23]. Ф. Кликс анализирует этапы "архаического классифицирования", первые классификационные системы, которые создавались человеком с определенными жизненными целями для облегчения ориентации в мире. В итоге были вычленены самые необходимые аспекты, способствовавшие сохранению в

памяти именно тех данных, которые были жизненно важны для человека в конкретных ситуациях [9, с. 161]. Такие классификационные системы сделали возможным гигантский скачок в психической и речемыслительной деятельности человека.

4. Категория, ее структура и свойства

Необходимо сказать несколько слов об определении понятия “категория” и ее структуре. Существуют различные подходы к изучению категории (см., напр. 23). К. Мервис и Дж. Пани полагают, что категория имеет право на существование, если два или более различных объекта или события рассматриваются эквивалентно. Такой подход может включить любое число форм, т.к. отнесение к какой-либо категории разделяет объекты или события одинаковым именем, или же выполняет одинаковое действие над различными объектами [36, с. 496].

Э. Рош, К. Мервис и их соавторы понимают категорию как число предметов, которые считаются эквивалентными. Категории обычно обозначаются именами: например, деревья, кустарники, цветы. Ботаническая терминология построена по таксономическому принципу. Таксономия определяется как система, в которой категории соотносятся друг с другом при помощи включения в класс. Чем больше включимость категории в таксономию, тем выше уровень абстракции. Каждая категория в таксономии включается в другую категорию (пока не достигнет категории наивысшего уровня). Следовательно, уровень абстракции в таксономии относится к определенному уровню включенности [40, с. 383].

Категория имеет ряд свойств или признаков, наиболее полно ее характеризующих. Дж. Лакофф выделяет такие, как: *центральность*, *цепочечную связь* (комплексные категории структурируются цепочкой: центральные члены присоединяются к другим и т.д.); *сферы опыта* (основные области эксперимента могут быть культурно специфическими); *отсутствие общих характеристик*; *мотивация*; *наличие базовой модели и субкатегории* [34, с. 17-24].

В каждой категории необходимо наличие центральных элементов ее структуры, которые проявляют иные когнитивные характеристики, чем нецентральные. Это явление Дж. Лакофф называет прототипическими эффектами. Центральные члены категории, как правило, легче узнаются, раньше запоминаются, чаще используются [34, с. 32]. Их также называют прототипами, так как они включают наиболее общие специфические признаки данной категории.

Классифицируя названия ЛР, мы распределили их по полемому принципу, выделяя ядро, дальнюю и ближнюю периферию [20]. Этот принцип действует и в семантических

полях, в которых существуют ключевые концепты и лексические концепты. По Дж. Миллеру и Ф. Джонсон-Лэрду центральным для каждого семантического поля является очень общее и важное концептуальное ядро, которое обеспечивает относительную локацию всех лексических концептов [37, с. 699]. Становится очевидным, что каждая категория состоит из центрального признака, именуемого прототипом, а также совокупности главных признаков, составляющих ядро данного лексико-семантического поля и второстепенных признаков, образующих периферию. Включение сущностей в категорию может происходить разным путем.

В ряде категорий не всегда удается выделить центральный признак. Речь идет о суффиксах, которые осуществляют "включение обозначаемого в определенный семантический разряд" [13, с. 157]. Взять хотя бы лексико-семантическую группу ягодных растений. В РЯ и УЯ одним из главных признаков ягод является наличие суффикса *-ика* (ср. *Клубника, Земляника, Черника, Костяника* и пр.). В НЯ и АЯ такую роль выполняет полуаффикс *-beere/-berry*. В нашем языковом материале имеется большое число примеров с данным полуаффиксом. Так, в НЯ литературные и народные названия Клюквы включают 11 примеров: *Aftenbeere, Kranich-beere, Winterbeere*; в АЯ – 9 примеров: *Cranberry, Mossberry, Corn-berries, Bogberry* и др.

Категоризация слов происходит не только при помощи простых примарных знаков (в нашем языковом материале – простые слова), но и с помощью различных словообразовательных формантов, которые могут формировать ОБ или ОП производного слова. В таком случае мы можем рассматривать аффикс как "оператор, фиксирующий в составе производного слова его категориальную принадлежность или же субкатегоризирующий исходную единицу" [12, с. 7]. Подробный структурный и ономаσιологический анализ фитонимов был описан ранее [21, 18, 19]. Здесь упомянем только ряд суффиксов, являющихся категоризаторами класса "Растение". В нашем языковом материале это явление присуще главным образом славянским языкам. В РЯ такими суффиксами являются: *-ник, ец, -ик, -к*; в УЯ *-ко, -ець, -ник, -к*; в ПЯ и ЧЯ *-ек, -ник, -к*.

Большой вклад в развитие теории прототипической семантики, которая возникла главным образом под влиянием психологического исследования природы человеческой категоризации, внесли работы таких зарубежных ученых, как Э. Рош, Д. Гирертс, Дж. Лакофф, М. Познер, Б. Тверски, Л. Липка, Дж. Тейлор, Д. Круз, С. Цохазидис и других. Э. Рош предполагает, что прототипическая теория противопоставлена многим теориям в философии, психологии, лингвистике и антропологии, авторы которых считают, что категории – логические, ясно ограниченные сущности, чье членство обозначено обладанием

пунктов простого набора критериальных черт, в которых все примеры, обладающие критериальными свойствами, имеют полную и равную степень членства [38, с. 193].

5. Типология категорий

То, что одинаковые классы существительных повторяются во многих широко распространенных языках из разных семей, на которых говорят разные культурные группы, свидетельствует о существенном сходстве реагирования человека на окружение. К. Аллан находит очевидным то, что эти классификаторы отражают перцептивные группировки и что повторная классификация может быть использована для того, чтобы обозначить оценку человеком того, что он воспринимает как необычное. Если рассматривать классификаторы как лингвистические корреляты восприятия, то следует помнить, что с изменением восприятия данного предмета существенно меняется и его классификатор [30, с. 307-308]. Далее он выделяет 7 таких категорий классификации, как: вещество, форма, консистенция, размер, местонахождение, устройство, количество. В контексте ономастического анализа нашего лексического материала большинство из них (форма, размер, местонахождение и количество) представляют собой ОП, а вещество можно рассматривать как ОБ. Каждая категория имеет центр и периферию [30, с. 297].

Учеными выделяются такие типы категорий, как: основные (базовые) [40], естественные или природные [31], когнитивные [10, 31], концептуальные [33], дискретные [41], одномерные / многомерные [30], лингвистические [42] и др. К основным (базовым) категориям относятся такие, которые содержат большинство информации, обладают высочайшей категориальной достоверностью и таким образом отличаются от других [40].

Возникает вопрос, каким же образом люди осуществляют категоризацию мира. Э. Рош и ее коллеги доказали, что природные категории являются продуктом человеческого перцептивного и когнитивного аппарата для общения с миром [31, с. 528]. Понятие, что естественные категории имеют прототипическую структуру, оказалось одним из самых плодотворных в последнем развитии когнитивных наук: ссылки на прототипические теории постоянно появляются в литературе самого широкого диапазона областей, таких, как, например, психология, антропология, лингвистика [32, с. 382].

Г. Кларк и Е. Кларк рассматривают когнитивные категории как универсалии, возникающие из более абстрактных концептов событий и отношений [31, с. 537]. К ним можно отнести категории числа, отрицательности, причины и эффекта, времени и некоторые другие.

Г.В. Колшанский [10, с. 88] выделяет следующие категории, характеризующие познавательную деятельность человека: истинность / ложность добытых в результате

практической и теоретической деятельности человека познавательных актов; пространственное ориентирование познавательных актов; временное ориентирование познавательных актов; оценочное ориентирование, то есть отношение к добру и злу.

6. Категории в фитонимической лексике

Не вызывает сомнения тот факт, что установленные нами в результате ономаσιологического анализа признаки, характеризующие ТЛР и ЛРК в различных языках соответствуют рассмотренным нами универсальным категориям. Остановимся на некоторых из них более подробно.

Такие пространственные измерения, как высота, широта, расстояние и плотность существуют во всех языках. Обычно категории пространства и размера считаются взаимосвязанными. Это можно объяснить следующим образом. Некий предмет занимает определенное место в концептуальном пространстве. Чем больше его размеры, тем больше места он занимает. Локус также может иметь свое имя: от точки на листе бумаги до обширных территорий. В нашем исследовании пространство и размер представляют собой два независимых ОП, ибо в категорию пространства мы вносим локативы, обозначающие место произрастания или распространения ЛР, а размер соответствует его величине.

Категория пространства также тесно связана временным компонентом. Общеизвестно, что понятия пространства и времени относятся к "фундаментальным понятиям культуры, играя важнейшую роль в человеческом мышлении. Эти понятия настолько фундаментальны, что на определенном развитии культуры они рассматривались как генетическое начало мира" [3, с. 3]. В диалектическом материализме пространство и время считаются всеобщей формой существования материи. В нашем исследовании мы имеем дело с относительным вариантом, названия ЛР образуют функционально-семантические поля темпоральности и аспектуальности с четко прослеживающимися границами, ядром и периферией.

Признак времени цветения в нашем языковом материале не является высокочастотным. Как правило, литературные названия ЛР содержат информацию о *времени года*, народные фитонимы указывают *месяц* цветения или сбора растения, *время суток*. Литературные названия образуют центр данной категории, ближняя периферия представлена народными названиями, а дальняя – просторечными и диалектными формами. НСЛ фитонимы, содержащие названия времен года типа РЯ *Горицвет весенний*, АЯ *Summer pheasant's eye* и их соответственные корреляты в других языках особого интереса не представляют. Заслуживает внимания ряд производных, в которых носителем признака времени цветения является суффикс: РЯ *Веснуха* – Ветреница дубравная, УЯ

Осі́нник – Безвременник осенний, *Лі́тняк* – Дуб летний, ЧЯ *Josenka, Jesienka* (уменьш. от осень) – Безвременник осенний.

Экспериментальные исследования по изучению становления детской речи, проведенные Е. Кларк [8], помогают установить основные физические признаки, на основании которых и происходит примитивная или первичная категоризация предметов. Одним из таких значимых признаков является сходство по форме. Проведенный нами ономазиологический анализ фитонимов говорит в пользу этого положения. Когда мы говорим "форма растения", то мы подразумеваем растение в целом или его значимую часть: если дерево или кустарник – крона, любое растение – семена, плоды, цветы, корень. Мы провели специальное исследование, чтобы установить, какая же именно часть растения чаще всего имеется в виду [16]. Становится очевидным, что для некоторых языков свойственна некая детализация элементов формы, что отражается в названиях ЛР, имеющих в нашей терминологии трехмерную форму сложной и специфической конфигурации. К таким языкам можно отнести французский, немецкий, русский и чешский. В английском и украинском языках в большинстве примеров форма представлена трехмерным объемным образом.

Цветобозначение является важным элементом описания и различения объектов окружающего человека мира. Уже в древнейшие времена лексикон человека содержал цветобозначения, хотя спектр их и не столь богат, как сегодня [22, с. 68]. Цветовое пространство долгое время считалось областью однородной физической разновидности, которую языки могут произвольно делить на категории именованного цвета [39, с. 330], и только с развитием когнитологии появились доказательства, что категории цвета обрабатываются человеческим мозгом (изучаются, помнятся, обозначаются и развертываются в языках) в терминах их внутренней структуры. Цветовые категории отражаются в когнитии не только как набор признаков черт с ясно обозначенными границами, но скорее в терминах прототипа категории, окруженных другими цветами убывающего сходства с прототипом и уменьшающейся степени членства [38, с. 193].

В фитонимах нами были выделены некоторые примеры, в которых отражаются эталонные объекты цвета, однако их число ограничено. В названиях ТЛР в качестве эталона выступают **растения**: НЯ *Strohblume* /солома/ – Одуванчик, РЯ *Малиновые листики* – Герань луговая; **металлы** (серебро и золото) – ФЯ *Florion d'or* – Одуванчик, НЯ *Goldblume* – Цмин песчаный, РЯ *Серебряник* – Чистотел, *Золотистое солнце* – Цмин песчаный, УЯ *Золотуха* – Цмин песчаный. В названиях ЛРК к эталонам цвета можно отнести также **металлы** (золото) – НЯ *Holdenrose* /искаж. golden/ – Калина, АЯ *Guild tree*

/искаж. *guilded* – позолоченный/ – Барбарис, РЯ *Золотохвост* – Дрок. Особенностью названий ЛРК является выделение в качестве эталона цвета **камней** и **минералов** – АЯ *Cornelian cherry* /вишня цвета сердолика, т.е. кроваво-красная/ – Кизил, ПЯ *Kalina koralowa* – Калина.

Оценочные признаки очень важны, так как они формируют "ценностную картину мира" [27, с. 133], ибо такой фактор, как утилитарность растения является часто основанием для отнесения его в класс полезных, съедобных, технических, лекарственных и пр. Объектом нашего исследования являются названия ЛР, которые наряду с другими объектами растительного мира занимают важное место в эстетическом сознании человека [26, 44]. Данный отрезок лексикона как "своеобразная кладовая эстетических эталонов" [24, с. 44] позволяет описать картину мира каждого из рассматриваемых нами языков.

Вслед за Н.Д. Арутюновой [2, с. 76-77] выделим обще- и частнооценочные признаки. К первой группе относятся оценки "хороший – плохой". В применении к ЛР это следует понимать, как "безопасный – ядовитый". Положительная оценка подразумевается, она как бы "вытекает" из названия растения: НЯ нар. *Heiligkraut* – Вербена /искаж. *Heilkraut* – святая трава/, т.е. хорошая, полезная. В каждом языке существует определенный набор характеристик, свидетельствующих о положительной оценке свойств ЛР. Так, во ФЯ на положительную оценку фитонимов указывают прилагательные *sacré* – святой, священный; *bon/belle* – хороший/хорошая: нар. *Herbe sacrée* – Вербена, нар. *Bonhonimie* – Коровяк.

7. Выводы. Восприятие внешнего мира человеком предполагает когнитивное расчленение реальности, в результате которого возникает система языковых названий. Систематизация внешних свойств окружающего мира предполагает формирование больших классов понятий, соответствующих таким физическим свойствам мира, как пространство, время, размер, цвет, интенсивность и многие другие. Таким образом различные формы проявления реальности объединяются в рамках единой категории, которая облегчает ориентирование человека в необозримом разнообразии окружающего его мира.

Категории отличаются уровнем абстракции. Существуют базовые категории, содержащие большинство информации, такие как "интенсивность", "оценка" и таксономические категории, такие, как "животные", "растения". Категории являются исходной формой отношения человека к природе и поэтому отражают особую форму активности по воздействию на внешний мир. В категориях можно выделить те, которые обособляются самой природой (живые существа, небесные тела, минералы, водные ресурсы) и те, которые образуют категорию партитивности (части тела человека, животных, растений, артефактов). Наличие универсальных категоризаторов или

классификаторов в языках различных семей говорят в пользу тезиса об идентичном реагировании человека на свойства окружающей среды. Это можно объяснить тем, что большинство абстрактных категорий связаны с перцептивной деятельностью человека.

Выделяя предметы или явления из однородного класса, человек дает им имена. Номинация растений вообще и лекарственных в частности позволяет реконструировать этапы и результаты когнитивной деятельности человека. В ходе проведенного нами исследования в семантике фитонимов нами были выделены категории, связанные с внешним видом растения: форма, размер, цвет, консистенция; время цветения; локативность (место произрастания и распространения); оценка; посессивность; партитивность. Однако более подробному рассмотрению были подвергнуты те, что характеризуются наибольшей частотностью в романских, германских и славянских языках, проявляют универсальные и специфические способы реализации в каждом из рассматриваемом нами языке. Такими категориями являются пространство и размер, время, форма, цвет и оценка.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Арутюнова Н.Д. К проблеме функциональных типов лексического значения / Н.Д. Арутюнова // *Аспекты семантических исследований*. – М.: Наука, 1980. – С. 156-249.
2. Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт / Н.Д. Арутюнова. – М.: Наука, 1988. – 341 с.
3. Ахундов М.Д. Концепции пространства и времени: Истоки. Эволюции. Перспективы / М.Д. Ахундов. – М.: Наука, 1982. – 222 с.
4. Брунер Дж. Психология познания. (За пределами непосредственной информации) / Дж. Брунер. – М.: Прогресс, 1977. – 412 с.
5. Василевич А.П. Категоризация цветоименований в английском, болгарском, русском и сербско-хорватском языках: опыт сопоставительного психолингвистического исследования / А.П. Василевич // *Лингвистические и психолингвистические структуры речи*. – М.: Институт языкознания АН СССР. – 1985. – С. 94-108.
6. Джемилева З.З. Языковая номинация как составная часть системной организации языка / З.З. Джемилева // *Нова філологія: зб. наук. пр.* – Запоріжжя: ЗНУ, 2009. – № 36. – С. 210-213.
7. Зубкова Л.Г. Эволюция представлений о языковой категоризации мира / Л.Г. Зубкова // *Когнитивная семантика*. – Тамбов, 2000. – Ч. 2. – С. 176-180.

8. *Кларк Е.В.* Универсальные категории: о семантике слов-классификаторов и значениях первых слов, усваиваемых детьми / Е.В. Кларк // Психолингвистика: сб. ст. – М.: Прогресс, 1984. – С. 221-240.

9. *Кликс Ф.* Пробуждающееся мышление. У истоков человеческого интеллекта / Ф. Кликс. – М.: Прогресс, 1983. – 302 с.

10. *Колшанский Г.В.* Объективная картина мира в познании и языке / Г.В. Колшанский. – М.: Наука, 1990. – 108 с.

11. *Кравченко А.В.* Восприятие и категоризация / А.В. Кравченко // Языковая категоризация (части речи, словообразование, теория номинации): материалы Круглого стола, посвященного юбилею Е.С. Кубряковой по тематике ее исследований. – М.: Ин-тут языкознания РАН, Тамбовский гос. ун-т им. Г.Р.Державина, 1997. – С. 39-46.

12. *Кубрякова Е.С.* Начальные этапы становления когнитивизма: лингвистика – психология – когнитивная наука / Е.С. Кубрякова // Вопросы языкознания. – 1994. – № 4. – С. 34-47.

13. *Кубрякова Е.С.* Словообразование как процесс номинации и его отличительные формальные и содержательные характеристики / Е.С. Кубрякова // Теоретические основы словообразования и вопросы создания сложных лексических единиц. – Пятигорск: Пятигорский гос. пед. институт, 1988. – С. 3-23.

14. *Кубрякова Е.С.* Типы языковых значений. Семантика производного слова / Е.С. Кубрякова. – М.: Наука, 1981. – 200 с.

15. *Кубрякова Е.С.* Части речи в ономаσιологическом освещении / Е.С. Кубрякова. – М.: Наука, 1978. – 115 с.

16. *Панасенко Н.И.* Концепт формы в вербальном воплощении (на материале названий лекарственных растений) / Н.И. Панасенко // Языковая категоризация (части речи, словообразование, теория номинации): материалы Круглого стола, посвященного юбилею Е.С.Кубряковой по тематике ее исследований. – М.: РАН, Ин-т языкознания, 1997. – С. 65-69.

17. *Панасенко Н.И.* Культурологический аспект и этапы когнитивной деятельности человека в фитонимической лексике / Н.И. Панасенко // Вісник Луганського національного педагогічного університету ім. Т. Шевченка. – 2006. – №14 (109) Серпень. – С. 41-48.

18. *Панасенко Н.И.* Некоторые особенности ономаσιологического анализа лексики / Н.И. Панасенко // Лингвистические студии. – Черкассы: Сияч, 1995. – С. 20-27.

19. *Панасенко Н.И.* Ономасіологічні ознаки зовнішнього вигляду в назвах лікарських рослин / Н.И. Панасенко // Гуманітарний вісник. Серія: Іноземна філологія: всеукр. зб. наук. пр. – Черкаси: ЧІТІ, 2001. – Число п'яте. – С. 188-190.

20. *Панасенко Н.И.* Полевой подход к анализу фитонимической лексики / Н.И. Панасенко // *Мова и культура: наук. журнал.* – К: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2007. – Вип.9. – Т. VI (94). Національні мови і культури в їх специфіці та взаємодії. – С. 14-19.
21. *Панасенко Н.И.* Структурно-семантический анализ фитонимов во французском, немецком и английском языках / Н.И. Панасенко // *Одиниці та категорії сучасної лінгвістики: зб. ст., присвячений ювілею В.Д. Каліущенка.* – Донецьк: ТОВ "Юго-Восток", Лтд, 2007. – С. 132-144.
22. *Розен Е.В.* *Немецкая лексика: история и современность: учебное пособие* / Е.В. Розен. – М.: Высш. школа, 1991. – 96 с.
23. *Селіванова О.* *Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія* / О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
24. *Сукаленко Н.И.* *Образно-стереотипная языковая картина мира как отражение эмпирического обыденного сознания): дис. на соискан. учен. степени д-ра филол. наук* / Н.И. Сукаленко. – Харьков, 1991. – 316 с.
25. *Теркулов В.* *Внутренняя и внешняя мотивация номинативных единиц* / В. Теркулов // *Актуальні проблеми філології: мовознавство, літературознавство, методика викладання філологічних дисциплін: матеріали всеукр. наук.-практ. конф., 27 травня 2009 р.* – Маріуполь, 2009. – С. 197-202.
26. *Усик Л.Н.* *Оценочные прилагательные в названиях лекарственных растений (на материале германских и славянских языков)* / Л.Н. Усик // *Linguistics and Didactics in the 21st Century. Trends, Analyses and Prognoses II.* – Praha: Alfa-Kemberg Publishing, 2009. – P. 142-157.
27. *Уфимцева А.А.* *Роль лексики в познании человеком действительности в формировании языковой картины мира* / А.А. Уфимцева // *Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира.* – М.: Наука, 1988. – С. 108-140.
28. *Шумков А.И.* *Когнитивно-деятельностный аспект механизмов лексической номинации* / А.И. Шумков // *Семантические механизмы в системе лексической номинации и в актах коммуникации: сб. научн. трудов МГИИЯ им. М. Тореза.* – М., 1989. – Вып 335. – С. 62-69.
29. *Языковая номинация. Виды наименований.* – М.: Наука, 1977. – 357 с.
30. *Allan K.* *Classifiers* / К. Allan // *Language.* – 1977. – Vol. 53, N 2. – P. 285-311.
31. *Clark H., Clark E.* *Psychology and language: an introduction to psycholinguistics* / H. Clark, E. Clark. – New York etc.: Harcourt Brace Jovanovich, Inc., 1977. – XVI. – 608 p.

32. *Cruse D.A.* Prototype theory and lexical semantics / D.A. Cruse // Meaning and prototypes. Studies in linguistic categorization [Ed. S.L. Tsohatzidis]. – London, New York: Rutledge, 1990. – P. 382-402.
33. *Geeraerts D.* Prototype Theory and Diachronical Semantics: A Case Study / D. Geeraerts. – Indogermanische Forschungenn, 1984. – N 88. – P. 1-32.
34. *Lakoff G.* Classifiers as the reflection of mind / G. Lakoff // Craig C. (ed.) Noun classes and categorization. Proceedings of a symposium on categorization and noun classification. – Eugene, Oregon, October, 1983. – Amsterdam-Philadelphia: Benjamins, 1986. – P. 13-51.
35. *Lipka L.* Prototype semantics or feature semantics: an alternative? / L. Lipka // Lörscher W. and Schulze L. eds. Perspectives on language in performance. Studies in linguistics, literary criticism and language teaching and learning. – Tübingen: Gunder Narr Verlag, 1987, Vol. I. – P. 282-298.
36. *Mervis C.B., Pani J.R.* Acquisition of basic object categories / C.B. Mervis, J.R. Pani // Cognitive psychology. – 1980. – V. 12. – N 4. – P. 496-522.
37. *Miller G.A., Johnson-Laird Ph.N.* Language and perception / G.A. Miller, Ph.N. Johnson-Laird. – Cambridge (Mass.): Belknap press, 1976. – XI. – 760 p.
38. *Rosch E.H.* Cognitive representation of semantic categories / E.H. Rosch // Journal of experimental psychology: General, 1975. – V. 104. – N 3. – P. 192-233.
39. *Rosch E.H.* Natural categories / E.H. Rosch // Cognitive psychology. – 1973. – V. 4. – N 3. – P. 328-350.
40. *Rosch E., Mervis C.V., Gray W.D. et all.* Basic objects in natural categories / E. Rosch, C.V. Mervis, W.D. Gray et all // Cognitive psychology. – 1976. – V. 8. – N 3. – P. 382-439.
41. *Taylor J.R.* Linguistic categorization. Prototypes in linguistic theory / J.R. Taylor. – Oxford: Clarendon press, 1989. – XIII. – 270 p.
42. *Tsohatzidis, Savas L.* (ed.) Meanings And Prototypes: Studies In Linguistic Categorization / Tsohatzidis, Savas L. – London / New York: Routledge, 1990. – 584 p.
43. *Tversky B.* Components and categorization / B. Tversky // Craig C. (ed.) Noun classes and categorization. Proceedings of a symposium on categorization and noun classification. – Eugene, Oregon, October, 1983. – Amsterdam – Philadelphia: Benjamins, 1986. – P. 63-75.
44. *Usyk L.* Lexical Means of Expressing Estimation in Medicinal Plants Names in Germanic and Slavonic Languages // <http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Ferencik2/index.html/> Language, Literature and Culture in a Changing Transatlantic World. International conference proceedings. April 22-23, 2009 /Ferenčík, M., Horváth, J. (eds.). – Prešov. – P. 223-232.

Надійшла до редакції 25.09.09

© 2009 В.А. Ригованова
(м. Горлівка)

АД'ЕКТИВНИЙ ЗАСІБ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ОБ'ЄКТИВАЦІЇ ПРОСТОРУ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

РИГОВАНОВА В.А. АД'ЕКТИВНИЙ ЗАСІБ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ОБ'ЄКТИВАЦІЇ ПРОСТОРУ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

У статті подано загальнокатегорійну та семантичну класифікацію прикметників просторової семантики, проаналізовано параметричні прикметники в українській та англійській мовах. Зазначено, що аналізовані одиниці входять до периферії функціонально-семантичного поля локативності та водночас формують ядро макроконцепту ПРОСТІР (SPACE).

РЫГОВАНОВА В.А. АДЪЕКТИВНЫЙ СПОСОБ ЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ ОБЪЕКТИВАЦИИ ПРОСТРАНСТВА В УКРАИНСКОМ И АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ

В статье предложена общекатегориальная и семантическая классификации прилагательных пространственной семантики, проанализированы параметрические прилагательные в украинском и английском языках. Определено, что анализируемые единицы принадлежат периферии функционально-семантического поля локативности и в то же время формируют ядро макроконцепта ПРОСТРАНСТВО (SPACE).

RYGOVANOVA V.A. ADJECTIVAL WAY OF LANGUAGE MAPPING OF SPACE IN UKRAINIAN AND ENGLISH

The article is an attempt to prove the relation between the spatial thinking and language of space. This problem has been much considered by literary critics, linguists, psychologists, philosophers, but unlike cognitive linguists they have obtained only partial results.

The aim of the present research is: a) to analyze spatial adjectives in both languages as the potential means of language mapping of space; b) to make a classification of the categorial meaning of space and semantic classification of spatial adjectives; c) to give a particular analysis of the parametric adjectives (high – low, deep – shallow, long – short, far – close, wide – narrow) with literal spacial meaning.

The periphery status of spatial adjectives in the functional-semantic field in question is established whereas the core status of them in the macroconcept SPACE is confirmed.

Ключові слова: простір, семантична структура, семантична класифікація

Життя людини протікає в матеріальному світі. Різноманітним і численним предметам, що її оточують, властива передусім просторова протяжність, без якої неможливо уявити жодну матеріальну річ. Просторова протяжність предметів набуває вияву у формі відповідних просторових координат трьох вимірів, які характеризують рівнорядність предметів у просторі. Тому простір є однією з двох рівнозначних форм існування матерії поряд із часом. Оскільки предмети навколишньої дійсності існують об'єктивно, незалежно від нашої свідомості, то й відношення, які вони передають, мають об'єктивний характер. Такі об'єктивні просторові відношення відбиті у свідомості людей, набувають відповідного мовного оформлення.

Мова передає найтонші нюанси просторових відношень. Зокрема мовні засоби можуть передавати форми руху одного предмета відносно іншого в різних варіантах – рух у бік якогось предмета (рух усередину предмета; рух на поверхню предмета, що є межею цього руху; рух до предмета, що є межею або кінцевою метою руху), рух у зворотному від предмета напрямі (рух із середини предмета; рух від поверхні якогось предмета; рух від

предмета, що є вихідним пунктом руху), рух одного предмета повз або поблизу іншого, рух одного предмета через інший. Статичні просторові відношення – положення предмета всередині чи в межах іншого, положення на поверхні іншого предмета, положення предмета стосовно іншого – також набувають свого вираження в мові.

Такими виражальними засобами є повнозначні частини мови, зокрема іменники, дієслова, прислівники, прикметники. Проте якщо дієслова виражають динамічні процесуальні ознаки, іменники можуть виражати просторові відношення часто разом із прийменниками, прислівники самостійно передають статичні та динамічні просторові відношення, то прикметники здатні виявляти «найбільш очевидну абстрагувальну мисленеву діяльність, процес аналізу людиною, через що ознака, якість, інші атрибути предметів, явищ сприймаються відсторонено від останніх» [8, с. 3]. Дослідження лінгвістичної природи прикметників, аналіз механізмів номінації ад'єктивами дозволяє поглибити знання про когнітивну діяльність людини через визначення, по-перше, параметрів, за якими виділено річ із класу схожих речей, по-друге, результатів пізнавальної діяльності людини, зафіксованих у назвах певних ознак, якостей, притаманних предметам навколишшя.

Варто зазначити, що лише за умови інтегративного характеру сучасного мовознавства, методологічного симбіозу дослідження мовних знаків вивчення семантичної структури слова можна проводити не ізольовано, а комплексно, з урахуванням структурно-семантичного та ономасіологічного аспектів (що простежується в роботах сучасних мовознавців Ю. Апресяна, Н. Арутюнової, В. Гака, А. Гриценка, Л. Лисиченко, В. Русанівського, Й. Стерніна, О. Тараненка, А. Уфимцевої, Д. Шмельова та інших), залученням когнітивного підходу. Диференційною ознакою останнього є антропоцентричність досліджень, які визнають пріоритетність людського чинника в семантиці, значимість процесів, що відбуваються у свідомості людини під час пізнання та категоризації світу. Саме в процесі когніції у свідомості людини формується певна сукупність впорядкованих знань про світ (концептосфера), індивідуальна картина світу [6, с. 7]. Тому значення мовних одиниць визначається в межах когнітивного підходу як відображення того, що людина думає про предмет чи явище, іншими словами як людина відбиває цей предмет чи це явище у своїй свідомості. З огляду на це значення визначається як відображення ментальної структури (концепту).

Простір та його концептуалізація людиною являють собою об'єкт міждисциплінарних досліджень: лінгвістики, філософії, психології, оптики, семіотики, літературознавства. Однак репрезентацію просторових відношень з урахуванням

філософських, лінгвістичних та психологічних методів, особливості просторового сприйняття втіленого в мовних значеннях, систему понять, крізь які людина усвідомлює світ, можна дослідити лише в межах когнітивного підходу.

Неодновимірність поняття простору та його мовного означування сприяла активізації досліджень, присвячених загальним питанням категорії простору та деяким її аспектам: простору як формі буття (Аристотель, Декарт, Епікур, Кант, І. Ньютон, Г. Лейбніц, М. Гайдеггер); простору як характеристиці свідомості (М. Мамардашвілі); простору як картині світу (Г. Гачев, Ю. Лотман, В. Топоров); просторовому аспекту архаїчної моделі світу в кореляції з іншими конструктами на матеріалі германських мов (О. Брунова, М. Маковський, L. Talmy) та на матеріалі слов'янських мов (Т. Булигіна, Є. Владимирський, М. Всеволодова, Ю. Степанов, Т. Цив'ян, А. Шмельов, О. Яковлева); простору у функціональному аспекті (О. Бондарко, О. Виноградова); семантиці просторових прийменників та прислівників (М. Всеволодова, А. Загнітко, Т. Маляр, С. Нікітіна, В. Плунгян); механізмам опису простору в мові (Ю. Апресян, В. Гак, О. Кубрякова, В. Телія, О. Яковлева). У лінгвокогнітивному аспекті простору основну увагу приділено геометричній концептуалізації, виявленої через семантику прийменників. Із літературознавчого погляду простір розглядається як елемент структури тексту (Б. Успенський), як компонент хронотопу (М. Бахтін). Роботи присвячені просторовим прикметникам нечисленні. На матеріалі української та перської мов О. Кшановський робить зіставно-типологічний аналіз лексичних значень прикметників із просторово-кількісною семантикою [4]. Аналізу ролі параметричних прикметників просторової семантики у формуванні лінгвального образу світу приділяє увагу Т. Щебликіна на матеріалі української мови. Наукові роботи в русистиці проводились з огляду на концептуалізацію просторових ознак префіксами (Л. Гобунова); аналіз прикметників розміру та форми (О. Рахіліна); семантичне протиставлення прикметників *близький і далекий* у динаміці та статиці (О. Богуславська). У дослідженнях на матеріалі англійської мови переважно подано аналіз прикметників розміру в аксіологічному аспекті (О. Солоненко) або розглянуто векторні та координатні прикметники (С. Виноградова).

Відсутність системного опису досліджуваних одиниць сприяла появі різних термінів на позначення прикметників цієї групи. Зокрема зустрічаються такі, як локальні прикметники (О. Арбатська), просторові (А. Журинський), локативні (В. Ібрагімова), прикметники просторового значення (А. Фролов).

Отже, дослідженню прикметників просторової семантики здатних виявляти когнітивну інформацію про реальну дійсність не приділялося належної уваги в силу того,

що ад'єктиви часто визначаються науковцями як периферійний засіб репрезентацій функціонально-семантичної категорії локативності. Периферійний статус, на думку лінгвістів, зумовлений тим, що просторові прикметники, виявляючи просторову ситуацію, дублюють семантику конструкцій «прийменник місця + іменник». Однак вартий уваги, на нашу думку, той факт, що ад'єктивний спосіб лінгвістичної об'єктивації простору має свої особливості: у семантиці просторових прикметників одночасно з можливістю описувати просторову ситуацію закладена можливість моделювання потенційних ситуацій як просторових, так і непросторових за участю об'єкта характеристики. Така особливість зумовлена денотативно-сигніфікативною природою значення прикметника.

Так, прийменниково-іменникова структура у *місті, in the city / town* має яскраво виражене локативне значення, водночас просторовий прикметник *міський, містечковий, urban* окрім локативного значення «який знаходиться у місті», має семантичні модифікації типу «який живе у місті», «який приїхав з міста», «прихильник міського типу життя».

У пропонованому дослідженні подано загально категорійну та семантичну класифікацію прикметників просторової семантики, проаналізовано параметричні прикметники в українській та англійській мовах.

Тривимірність, симетричність, відносність, неперервність та дискретність як ознаки онтологічного простору сприймаються людиною через поняття конфігурації (розміру та форми), відстані, напрямку, межі, місцеположення та просторової координації. Такі ознаки можна поділити на дві групи: внутрішні просторові ознаки (такі ознаки притаманні предметам незалежно від їх просторової взаємодії з іншими предметами) та зовнішні просторові ознаки (такі ознаки відображають співмірність та взаємодію предметів у просторі). У такий спосіб можна створити загальнокатегорійну класифікацію просторових прикметників, у якій до зовнішніх ознак віднесемо відстань, координацію, напрямок, місцеположення (*правий, лівий, недалекий, верхній, нижній, близький, near, remote, earthbound, skyward, upper, lower, right, left, northern*), а до внутрішніх – розмір та форму (*довгий, високий, широкий, кулястий, кулеподібний, великий, tall, short, wide, narrow, long, big, small, round, square, straight, oval*).

Зазначимо, що внутрішні ознаки іманентно притаманні предметам, вони не зв'язані з орієнтиром, хоча залежні від певних еталонів, що існують у реальному фізичному світі. Для прикметників форми їх зв'язок з еталоном має антропоцентричний характер, що виявляється в тому, що в уявленні людини будь-яке тіло має цілісну, нерозривну природу, і коли предмет частково закритий від спостерігача, він все одно продовжується поза предметом, який його закрит, а його форма подумки порівнюється з певним еталоном. *It*

was an *oval* face with strongly marked features (J. Joyce). Загально прийнятою є овальна форма обличчя і у свідомості людини форма обличчя асоціюється саме з овалом.

Просторові прикметники зовнішньої ознаки переважно орієнтирозалежні, а просторові взаємовідношення між предметом та орієнтиром передають по-різному. У значеннях прикметників може міститися вказівка на знаходження предмета всередині або ззовні орієнтира (*внутрішній карман куртки, зовнішня стіна будинку, built-in cupboards, an outdoor swimming pool*); у безпосередньому контакті з орієнтиром, близько або дистантно від орієнтира (*сусідня кімната, an adjacent building, a distant lighthouse*); на знаходження предмета відносно сторін орієнтира (*the upper shelf, the left corner, задній двір*). Орієнтири експліцитно або імпліцитно виражаються у висловленні: 1. *I set the alarm for half-past twelve, and muffled it so that it should not disturb the people in the adjoining room* (B. Shaw). 2. *Then the distant bell of the chapel clock tolled one* (B. Shaw). Вони летять нижче розпатланих хмар і струшують на землю бентежні звуки далеких дзвонів (М. Стельмах).

У першому випадку орієнтиром є кімната, зображена в реченні; у другому – орієнтиром є мовець, який чує дзвін.

Визначені попередньо просторові ознаки неоднорідні за значенням, оскільки сприймаючи світ, людина виділяє об'єкти, їх частини та елементи, що утворюють певні стійкі конфігурації. Кожен об'єкт навколишшя має певне місце серед інших об'єктів та межує з ними. Через це виникає необхідність детальнішої семантичної класифікації, у якій досліджувані прикметники були структуровані відповідно до відображуваних ними просторових ознак. Ю. Лобанова пропонує виділяти такі семантичні групи просторових прикметників: параметричні, дистанційні, локативні, директивні, координатні [5, с. 76].

У межах пропонованої статті розглянемо параметричні прикметники в українській та англійській мовах. У сучасній науці аксіоматично сприймається той факт, що в науковій картині світу будь-який матеріальний об'єкт, що сприймається людиною, повинен мати форму і розмір, тобто параметричні характеристики, які позначають загальноприйняті міри: *висота* (“відстань від основи предмета до найдалшої точки його вгорі вертикаллю; відстань якоїсь точки, частини земної поверхні вертикаллю від рівня моря”), *довжина*, *широта*, *літраж* (“об'єм якої-небудь посудини, виражений у літрах”), *метраж*. Н. Арутюнова зазначає, що «з-поміж значень, породжених чуттєвим сприйняттям світу, найбільш розвинені й тонко диференційовані понятійні еквіваленти зорових вражень. Зорове сприйняття світу має важливе значення у формуванні понятійної сфери і відповідно мовної семантики» [2, с. 29]. Із психологічного досвіду відомо, що з дитинства

людина вмiє оцiнювати реальний розмiр предмета, незважаючи на те, що на зображеннi, спроектованому на сiтку ока, його розмiр постiйно змiнюється.

Параметричнi прикметники входять до ядра макроконцепту ПРОСТIР (SPACE) i мiстять у своєму складi гiпоконцепти [1]. Дослiджуванi одиницi наявнi в словнику кожної мови, а визначальними серед них є параметричнi поняття форми та розмiру.

Форма об'єкта не iснує iзольовано вiд iнших характеристик (розмiр, матерiал, колiр, знаходження у просторi). Не зважаючи на те, що форма одного i того самого предмета може видаватися спостерiгачу рiзною з рiзних бокiв спостереження, у людськiй свiдомостi майже за кожним предметом закрiплено еталонне уявлення про його постiйну форму. Мовна система сприйняття й категоризацiї форми вiдрiзняється вiд наукової через антропоцентричний характер: на те, як людина описує форму об'єктiв, впливають не лише фiзичнi та психологiчнi закони сприйняття, але й знання про свiт, про функцiональне використання об'єктiв спостереження.

Дослiджуючи прикметники, що мають сему форма (shape), помiтним є розподiл форми одновимiрних (*прямий, straight, direct*), двовимiрних (*квадратний, овальний, oblong, circular, flat, oval*) та тривимiрних (*кубiчний, сферичний, spherical, spiral, round, cubic, cylindrical*) об'єктiв.

Дослiдники лексем iз семою *форма* зауважують про розвинену комбiнаторну ознаку цiєї семи з iншими. Тому такими прикметниками можна передати не тiльки саму форму об'єкта, але й певнi вiдхилення вiд еталонної форми: пор.: *крива (лiнiя) – криве (дерево) та a crooked line – a crooked tree* [7, с. 164].

Прикметники на позначення розмiру здатнi передавати загальну якiсно-кiлькiсну ознаку розмитої параметричностi, загальний розмiр (*великий, малий, маленький, large, great, small*) та ознаки лiнiйних або площинних розмiрiв (*високий, довгий, мiлкий, товстий, low, broad, deep, thin, short*). Видiленi прикметники можна систематизувати у виглядi антонiмiчних пар, спiльною для яких буде ознака *великий – малий*.

Т. Щебликiна пропонує розподiляти дослiджуванi одиницi залежно вiд точки вiдлiку на геоцентричнi i антропоцентричнi [9, с. 5]. Прикметники, що характеризують простiр вертикальний, є геоцентричними, оскiльки поняття, спiввiдноснi зi словами високий-низький, глибокий-мiлкий, пов'язанi з вимiрами щодо поверхнi землi. Значення прикметникiв на позначення простору горизонтального визначаються стосовно особи, що нiби стоiть у центрi простору i сприймає його.

Горизонтальний простiр характеризується з позицiї особи, яка сприймає його, i може бути спрямований у рiзнi боки в межах 360°. Точкою вiдлiку є особа, щодо якої

визначаються орієнтири. Основними словами для вираження горизонтального простору є прикметники далекий – близький, *far / near*. Більш конкретними для вираження простору по горизонталі є прикметники широкий – вузький, довгий – короткий, *wide (broad) / narrow, long / short*. Вертикаль має односпрямований характер, тому виміри її містяться на одній лінії. Мовну основу для номінації вертикального виміру простору становлять прикметники високий – низький, глибокий – мілкий, *high (tall) / low; deep / shallow*.

Уявлення носія певної мовної свідомості про нормативність розмірів виникає з огляду на функцію, яку виконує предмет для людини, з огляду на процедуру використання цього предмета людиною. Помітним явищем є застосування різних критеріїв нормативності: для лінійних предметів-натурфактів (волосся, дерева) нормою є середньостатистична ознака, а для більшості лінійних предметів-артефактів норма визначається зручністю маніпулювання цими предметами: *Her hair was long and thick* (W.S. Maugham). *Гарне, блискуче і товсте, міцне довге волосся є дуже цінним еротичним кодом і для понад 40% людей по всьому світу є елементом фліртування* (<http://full-life.com.ua/news/29.htm>)

Частотна корелятивність форми і розміру визначається тим, що, по-перше, форма предметів, об'єктів є виявом ознак розміру між його частинами та вимірами, по-друге, форма є не релевантною чи несуттєвою для значно малих чи занадто великих предметів. Така ситуація зумовлена антропоцентричністю переданих ознак.

Роль людського чинника у формуванні просторових прикметників на позначення розміру полягає в тому, що вмючи визначати розмір точними величинами, людина в повсякденному спілкуванні не використовує ці одиниці вимірів, а вживає прикметники на позначення розміру: *висока людина, височенький хлопчина*, а не *людина 1 м 90 см заввишки; a high tree*, а не *a tree 15 meters high*. З огляду на це Ю. Лобанова робить висновок про те, що такі прикметники варто відносити до групи якісно-градуальних прикметників, здатних виражати різний ступінь інтенсивності кількісно-якісної ознаки, а не до якісних прикметників об'єктивної семантики за традиційною класифікацією [5, с. 82].

Складність семантичної структури прикметників на позначення розміру, де ознака розміру співіснує із ознакою за формою, відстанню, площиною, є доказом складної когнітивної діяльності людини. А наявність більшої кількості прикметників на позначення великого розміру має прагматичну значимість, адже людина часто тяжіє до перебільшення ознак.

Отже, результатом загальнолюдського пізнання світу є наявність системи слів на позначення ознаки, що об'єднані в лексико-граматичний клас прикметників. Маючи

різновимірну семантику, прикметники (ад'єктиви) здатні передавати великий спектр якості ознаки. Виділені в мові просторові ознаки (напрямок, відстань, координація) розподілено на зовнішні та внутрішні за ознакою залежності/незалежності існування предметів. Така загальнокатегорійна класифікація в подальшому дозволяє виокремити семантичні групи просторових ад'єктивів, з-поміж яких виділяються параметричні прикметники породжені чуттєвим сприйняттям світу.

Параметричні прикметники як один із засобів лінгвістичної об'єктивації простору розподілено на групи прикметників на позначення розміру (загальна оцінка розміру та лінійна і площинна оцінка розміру – довжина, товщина, глибина, висота тощо) та позначення форми (одновимірні, двовимірні, тривимірні об'єкти). Зазначимо, що просторова ознака виражається в українській та англійській мовах прикметниками (високий-низький, глибокий-мілкий, довгий-короткий, широкий-вузький, близький-далекий/ *high (tall) / low; deep / shallow; long/short; wide (broad) / narrow, far / near*) у їх прямому значенні. Когнітивний підхід до досліджуваних одиниць, зокрема аналіз прикметників з огляду на людський чинник, уможливив розподіл на антропоцентричні та геоцентричні прикметники. Антропоцентричні прикметники визначають просторові орієнтири стосовно особи-спостерігача, який є ніби центром простору. До цієї групи належать переважно прикметники, що виражають горизонтальний простір. У прикметниках геоцентричної групи просторові параметри визначаються щодо рівня землі, який є ніби нульовим, від якого вимірюється височина і глибина простору.

Перспективним вважаємо дослідження лексико-семантичних варіантів параметричних одиниць і їх значення у вияві етномаркованих особливостей, адже такі прикметники виявляють значний ступінь полісемії, а переважна складність їх семантичної структури зумовлює створення складної моделі простору.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Андрєєва І.О.* Лінгвокогнітивні параметри концептуалізації ПРОСТОРУ засобами англійської фразеології: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.04 / І.О. Андрєєва. – Одеса, 2007. – 22 с.
2. *Арутюнова Н.Д.* Язык и мир человека / Н.Д. Арутюнова. – 2-е изд. – М.: Яз. рус. культуры, 1999. – 895 с.
3. *Даценко І.Б.* Історія формування прислівників місця української мови: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.01 / Ігор Борисович Даценко. – К., 2007. – 20 с.

4. *Кшановський О.Ч.* Прикметники з просторово-кількісною семантикою в сучасних українській та перській мовах (зіставно-типологічний аналіз лексичних значень): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.17 / Олег Чеславович Кшановський. – К., 2001. – 23 с.

5. *Лобанова Ю.С.* Языковая номинация пространственных признаков в современном английском языке: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.04 / Юлия Сергеевна Лобанова. – Барнаул, 2007. – 187 с.

6. *Мерзлякова А.Х.* Типы семантического варьирования прилагательных поля «Восприятие» (на материале английского, русского и французского языка) / А.Х. Мерзлякова. – М.: Эдиториал УРСС, 2003. – 352 с.

7. *Рахилина Е.В.* Когнитивный анализ предметных имен: семантика и сочетаемость / Е.В. Рахилина. – М: Русские словари, 2000. – 416 с.

8. *Харитончик З.А.* Имена прилагательные в лексико-грамматической системе современного английского языка / З.А. Харитончик. – Мн.: Выш. шк., 1986. – 96 с.

9. *Щебликіна Т.А.* Роль параметричних прикметників із просторовою семантикою у формуванні лінгвального образу світу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01 / Таміла Анатоліївна Щебликіна. – Харків, 2001. – 16 с.

Надійшла до редакції 02.09.09

ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА

© 2009 Т.Г. Теличко
(г. Донецк)

РОЛЬ "ЯЗЫКА" ПЕТЕРБУРГА В ДИАЛОГЕ АНГЛИИ И РОССИИ (РОМАН ХЬЮ УОЛПОЛА "ТАИНСТВЕННЫЙ ГОРОД")

ТЕЛИЧКО Т.Г. РОЛЬ «МОВИ» ПЕТЕРБУРГА В ДІАЛОЗІ АНГЛІЇ І РОСІЇ (РОМАН ХЬЮ УОЛПОЛА «ТАЄМНИЧЕ МІСТО»)

У статті здійснено спробу проаналізувати особливості англійської рецепції Петербурга – Петрограда на матеріалі роману Хью Уолпола «Таємниче місто» (1919). Відзначено вплив «мови» Петербурга і «петербурзького тексту» на створення уолполівського образу міста і ширше – на досягнення діалогічної згоди двох культур (Англії і Росії). Підсумком міжкультурного діалогу, що відбувся, можна вважати як розширення петербурзького тексту за рахунок англійської рецепції міста, так і включення «петербурзького тексту» в англійський літературний контекст.

ТЕЛИЧКО Т.Г. РОЛЬ «ЯЗЫКА» ПЕТЕРБУРГА В ДИАЛОГЕ АНГЛИИ И РОССИИ (РОМАН Х. УОЛПОЛА «ТАИНСТВЕННЫЙ ГОРОД»)

В статье предпринята попытка проанализировать особенности английской рецепции Петербурга-Петрограда на материале романа Х. Уолпола «Таинственный город» (1919). Отмечается влияние «языка» Петербурга и «петербургского текста» на создание уолполовского образа города и шире – на достижение диалогического согласия двух культур (Англии и России). Итогом состоявшегося межкультурного диалога можно считать как расширение «петербургского текста» за счет английской рецепции города, так и введение «петербургского текста» в английский литературный контекст.

TELICHKO T.H. PETERSBURG “LANGUAGE” IN THE ENGLAND – RUSSIA DIALOGUE (H. WALPOLE “THE SECRET CITY”).

The article deals with “Petersburg text” phenomenon in the context of the English literature, considering the connection “personality – city” within the England – Russia intercultural dialogue. Such an approach to the analysis of the “city text” problem stipulates the correlation of urbanism theme with the problem of national identity, another issue of the day. The Englishness is revealed through the reception of Petersburg and at the same time the English reception is corrected by means of “Petersburg text” language.

The author pays special attention to the influence of Petersburg language upon Walpole’s city conception. There are three concepts of the city constructed in the novel: actual Petrograd plunged into the Revolution; Silver Century Petersburg penetrated by Russian symbolism; and the mythological Petersburg, representing the ontological idea of city. Moreover, it is much more important for Walpole to depict the perception of Petersburg genius loci than the visual reception of real Petrograd with its historical events.

In order to convey the idea of the city the writer appeals to the fundamental Petersburg myth about the Bronze Horseman and to the works of such Russian writers, as Pushkin, Gogol, Dostoyevsky and Russian symbolists, who are considered to be the main founders of the “Petersburg text”. In other words, one can identify certain lexical parallels between the language used by Walpole and the one of the “Petersburg text”. Thus the intercultural accordance is ultimately achieved by broadening of the “Petersburg text” due to the English reception, and transforming it into an integral part of the English culture.

Ключевые слова: «городской текст», «петербургский текст», образ города, национальная идентичность, диалог.

Тема города относится к сквозным темам в мировой литературе и, начиная с XIX в., зачастую предстает сопряженной с темой человека. Связь города и человека осуществляется в сложном единстве и предполагает как зависимость города от человека, так и зависимость человека от города. По словам С.А. Смирнова, «город растет параллельно с образованием человеческой личности. Город и личность, два храма, растут

друг через друга, постоянно оглядаючись друг на друга» [11]. Постижение города, таким образом, становится необходимым этапом на пути самопостижения личности. При этом важно не только и не столько увидеть город (снять только зримое, наглядное, подвластное оптическому зрению), сколько услышать его «язык», почувствовать его *genius loci*. «Текст города», таким образом, по природе своей диалогичен, поскольку не только предполагает «диалогические отношения» со своими возможными читателями (М. Бахтин), но и передает диалог человека с городом. Из всех существующих «городских текстов», «петербургский текст», пожалуй, самый исследованный в литературоведении¹. В данной статье мы сделали попытку проанализировать особенности английского восприятия Петербурга, исследовать диалогическую пару «город – человек» в контексте диалога Англии и России. Подобный подход к исследованию заявленной урбанистической проблемы кажется нам перспективным, поскольку позволяет связать тему города с актуальными сегодня проблемами национальной идентичности и диалога культур. Материалом для исследования послужил роман английского писателя Хью Уолпола «Таинственный город» (*The Secret City*, 1919). События романа связаны с февральской (для европейцев – мартовской) революцией 1917 года в Петрограде.

В структуре образа города, созданного Уолполом в романе, условно можно выделить три компонента: революционный *Петроград*; *Петербург* Серебряного века; город-*миф*. Структурообразующий вектор направлен от реального города к городу условному, символическому.

Хронотоп революционного *Петрограда* включает событийный план романа в определенный исторический контекст и наполняет его жизненной конкретикой. Событийное время ограничено строгими рамками: со 2 декабря 1916 года по 1 мая 1917 года. Узнаванию художественного мира романа способствует топонимика «Таинственного города»: Невский проспект, Мойка, Адмиралтейская набережная, Петропавловская крепость, Казанский Собор, Александринский театр. Передаче исторического колорита способствует упоминание имен исторических лиц, сыгравших

¹ Термин «петербургский текст» получил истолкование в работах В.Н. Топорова [12], Ю.М. Лотмана [8], Д.С. Лихачева [7]. Однако, как справедливо замечают авторы статьи «Петербургский текст» и русский символизм» (З.Г. Минц, М.В. Безродный, А.А. Данилевский), «еще в работах Н.П. Анциферова было показано, что классические произведения русских писателей о Петербурге отличаются высокой степенью общности, позволяющей рассматривать их как некое единство» [9, с. 78]. По словам В.Н. Топорова, Пушкин и Гоголь – основатели традиции; Достоевский – ее «гениальный оформитель» и «первый сознательный строитель Петербургского текста как такового; Андрей Белый и Блок – ведущие фигуры «ренессанса петербургской темы»; Ахматова и Мандельштам – «свидетели конца и носители памяти о Петербурге, завершители Петербургского текста» [12, с. 277]. При этом, как нам кажется, традиция на этом не обрывается, а продолжает развиваться. В качестве примера – Петербург Бродского.

важную роль в воссоздаваемых в романе событиях: Распутин, Штюмер, Родзянко, Милюков, Ленин. Тем не менее, Уолпол не претендует на создание исторического романа. В воссоздании революционного Петрограда доминирует субъективная точка зрения. Автора гораздо больше интересует эмоциональное состояние героев, оказавшихся в эпицентре исторических событий, чем достоверное изображение самих событий. Субъективность изложения «размыкает» реальный хронотоп романа и усиливает тенденцию к метафоризации и символизации действительности. В немалой степени этому способствует русский символизм, влияние которого испытал на себе писатель. Хотя Уолпол создает роман не о художнике и не об искусстве, и рассказчика-писателя «не вводит» в свой артистический петербургский круг (он был близок с Сомовым, знаком с Сологубом, Скрябиным, Карсавиной), интеллектуально-творческая атмосфера города начала века в романе все же передана, и за очертаниями революционного Петрограда отчетливо проступает образ Петербурга Серебряного века. Один из ключевых моментов в романе, работающих на создание атмосферы условности и одновременно обостряющих восприятие действительности, – премьера мейерхольдовского спектакля «Маскарад» в Александринском театре 25 февраля 1917 года. Уолпол вводит в роман событие, действительно значительное для культурной жизни Петербурга, а в контексте краха Империи – поистине символическое. С одной стороны, лермонтовский «Маскарад» в постановке Мейерхольда связан с петербургской «арлекинадой», с другой стороны, предстает символом гибели старой России. Соломон Волков в своем исследовании «История культуры Санкт-Петербурга» пишет: «Даже фаталист и пессимист Лермонтов вряд ли мог предугадать, что постановка его «Маскарада», которую сами актеры прозвали «Закат Империи», окажется последним спектаклем старой России» [3, с. 255]. Рассказчик Деворд, присутствующий на премьере, вряд ли осознает в полной мере трагическую парадоксальность этого совпадения. Сложным для его восприятия оказывается и театральная авангардизм Мейерхольда. Но, отмечая избыточную роскошь декораций, плохую (с его точки зрения) игру ведущего актера,² он, словно против своей воли, попадает в поле суггестии спектакля. Уолполу удалось уловить главную эстетическую идею русских символистов: «идею «теургии», преобразования и пересоздания жизни посредством искусства, их стремление «приблизить театр к литургии, наполнив его сакральным смыслом» и возродив в иных культурно-исторических условиях и на ином

² Речь идет, надо полагать, об известном русском актере Ю. Юрьеве, сыгравшем в этом спектакле роль Арбенина. Кстати, Ахматовой спектакль тоже не понравился: «Слишком много мебели на сцене ... А Юрьева я никогда не ценила» [3, с. 258].

уровне традиции средневековых мистерий. Не случайна в романе переключка состояний Деворда во время спектакля и церковной службы, когда он в первый раз переживает предчувствие «вести» (“*a message... important for myself and for others*” [14, с. 76]). Близость этих сцен в театре и церкви будет более понятна, если учесть финал мейерхольдовского спектакля. С. Волков пишет: «Кончался спектакль жуткой сценой православной панихиды: специально приглашенный Мейерхольдом церковный хор словно отпевал режим, страну, ее столицу. Занавес опустился не только над «Маскарадом» Лермонтова, но и над пышным, захватывающим и трагичным маскарадом целой эпохи» [3, с. 257]. В романе эта сцена предстает не в непосредственном, а в отраженном виде, в форме «эпифании» героя, когда он испытывает состояние, которое характеризует как «откровение»: *All life is bound up... the past, the present, the future are one... Do not be confused by history or public events or class struggle or any big names; it is the individual and the soul of the individual alone that matters..., our courage, our self-sacrifice, our weakness, our defeat, our progress – these are the things for which life exists; it exists as a training-ground for the immortal soul...* [14, с. 178-179]. Невозможно при этом не обратить внимания на некоторый стилистический «сбой»: с одной стороны, автор передает характерные для русского символизма мистические настроения, ожидание «благой вести»; с другой стороны, прибегает к использованию спортивной лексики – “*life exists as a training-ground for the immortal soul...*”, что приводит к неоправданному снижению с трансцендентного уровня. Причина стилистического диссонанса – в ментальных различиях, которые, в частности, проявляются и в различиях религиозного характера. Англиканство, как известно, не связано с откровениями и мистическими переживаниями. Важным, с нашей точки зрения, является то, что *английский* писатель в постижении чужой действительности осознанно пытается преодолеть «диктат» «английскости» и перейти на «язык» иной культуры. Один из кодов общения, к которым прибегает Уолпол, – концепты русской культуры. В частности, это проявляется в создании образа города в романе: о Петербурге Уолпол говорит языком «петербургского текста».

По словам В.Н. Топорова, «через этот текст Петербург совершает прорыв в сферу символического и провиденциального» [12, с. 275]. Лексика «петербургского текста» становится основным строительным материалом в создании образа Петрограда-Петербурга как призрачного города, города-*мифа* в романе Уолпола.

Поэтику уолполовского города во многом определяет центральный для «петербургского текста» миф о «Медном всаднике». Рассказчик вспоминает в романе не только поэму Пушкина, но и иллюстрации к ней, выполненные Александром Бенуа: “*In*

Pushkin's poem you feel the devastating power of the beast, and in Benois' pictures you can see it licking its lips as it swallowed down pillars and bridges and streets and squares with poor little fragments of humanity clutching and crying and fruitlessly appealing" [14, с. 41]. Эсхатологические картины пушкинской поэмы, усиленные зрительными образами Бенуа, подчеркивают стихийное начало Петербурга, которое становится лейтмотивом уолполовского города. Образ вневременного города, созданного из топей, болот и туманов Великим Петром, передает ощущение постоянного присутствия дремлющих сил первозданного хаоса: *"Through every stick and stone, that had been laid there stirred the spirit and the soul of the ground, so that out of one of the sluggish canals one might expect at any moment to see the horrid and scaly head of some paleolithic monster with dead and greedy eyes..."* [14, с. 41]. Изначальность Петербурга персонифицируется в романе и передается повторяющимся образом хтонического чудовища из призрачной глубины веков с явными змееподобными признаками: *"scaly head"* [14, с. 41, 160], *"long thick crawling creature"* [14, с. 279]. Здесь очевидна переключка с символистским восприятием Петербурга как города «Змеи и Медного всадника» («К Петрограду» В. Брюсова). В традиции русского символизма образы Змеи и Медного всадника воплощают идею двойственности Петербурга, проявляющуюся на различных уровнях: Восток – Запад; хаос – космос; иррациональное – рациональное. «Пусть голова Змея, – пишет Д.Е. Аркин, – придавлена копытом Петрова коня (так «хаос» в Петербурге подавляется «проспектом») – он жив и делит со Всадником владычество над городом» [2, с. 361]. Изначальная амбивалентность Петербурга воплощается в романе традиционной для «петербургского текста» антитезой *воды и камня* (камень петербургский – не «природный», «дикий», а «очеловеченный», окультуренный» [8, с. 32-33]). Хаос Петербурга – прежде всего, водный хаос. Поэтому и основной городской пейзаж в романе Уолпола – водный. Однако Нева, каналы, Финский залив – не просто элементы пейзажа, это источник тревоги и страха героев. Они постоянно ощущают угрозу, исходящую от «укрошенной, но не покоренной» стихии: *"I have often fancied that...the waters of Neva are gathering, gathering, gathering their mighty momentum for some instant, when with a great heave and swell, they will toss the whole fabric of brick and mortar from their shoulders, flood the streets and squares, and then sink tranquilly back into great sheets of unruffled waters marked only with reeds and the sharp cry of some traveling bird"* [14, с. 42]. Использование автором лексики, которая может прочитываться и как батальная (*gather momentum*), подчеркивает идею непреходящей враждебности первозданной природы к городу и человеку. Соприкосновение человека с затаившейся водной стихией передается в романе через постоянный мотив сырости, слякоти и

мокроты. «Мокрота, – по Н.П. Анциферову, – является как бы первоосновой Петербурга, его «субстанцией» [1]. Блуждания героев по городу в романе Уолпола всегда сопровождаются дождем, мокрым снегом, туманом. Мотив дождя – порывистого (“*spurting*” [14, с. 14]), атакующего (“*jumping*” [14, с. 14]), смеющегося над человеком (“*laughing*” [14, с. 13]) – усиливает идею враждебности и агрессии стихии к человеку. В романе передана атмосфера тотальной ненависти и презрения не только стихии к городу и человеку, но и города к человеку: “*The great river and the marshy swamp around it despised contemptuously the buildings that man had raised beside and upon it, and that even the buildings in their turn despised the human beings who thronged them*” [14, с. 41]. Это всеобщее презрение, непримиримость перевозданного хаоса к цивилизации и человеку, города к человеку передана в романе атмосферой холодности, зловещего спокойствия, которую передает один из сквозных мотивов романа – мотив льда. Бескрайняя ледяная пустыня – вид из окна квартиры рассказчика Деворда – завораживает его наяву и преследует его в ночных кошмарах. С одной стороны, лед – как бы неотъемлемый атрибут гордого, холодного в своей неприступности города, символ его изолированности и тотальной враждебности – не только к врагам России, но и самой России по причине изначального «пограничья» между Западом и Востоком (Петербург – «немецкое пятно на русской карте» [12, с. 307]), и, наконец, враждебности ко всему миру. Появляющийся в романе Уолпола образ Петербурга как «осажденного города» (“*A Beleaguered City*” [14, с. 39]) связан с идеей изначального противостояния города миру, восходящей к ветхозаветной истории первого града – града Каина [Бытие 4, с. 17]. С другой стороны, мотив льда, усиленный в романе образом России – «спящей красавицы» (в сознании главных героев «русская идея» представлена в сказочных параметрах), актуализирует идею сна – смерти. Кроме того, лед сковывает, сдерживает до поры до времени водную стихию, которая в напряженно-болезненном сознании главных героев принимает образ безобразного чудовища. Но уродливый монстр из призрачной глубины веков – воплощение не только перевозданных сил природы, но и притаившейся пока народной стихии, столь же необузданной и неудержимой в момент своего пробуждения. В отличие от парадигмы «стихия-город-человек», соотношение «стихия-народ» – бесконфликтное. В романе есть сцена: рассказчик на берегу Невы, пытаясь разгадать ее ледяную тайну, замечает крестьянина (неоднократно появляющийся в романе некий собирательный образ русского народа), который тоже пристально вглядывается в ледяную бескрайность: “*He seemed to dominate the scene, to be stronger and more contemptuous than the ice itself, but also to be in sympathy with it*” [14, с. 77]. Народ пребывает «в согласии» с природой. В их отношении

нет антагонизма. Разбуженные революционной весной, обе эти стихии сольются в единый мощный поток, колоссальный в своей разрушительной силе.

Мотив льда переключается с традиционными для темы Петербурга (начиная с Гоголя) мотивами ирреальности – фантастичности – сна. С одной стороны, зеркальная поверхность льда, отражая ночные огни (*“the gleams, like traveling stars”* [14, с. 76]), пурпурные закаты (*“the purple ”* [14, с. 22]), золото солнца (*“ice glittering with...gold”* [14, с. 119]), создает эффект странной игры света и тени (*“strange lights and shadows”* [14, с. 52]); странных вспышек и «таинственных» мерцаний [14, с. 60]; странной тени – фантастической птицы с гигантскими крыльями (*“a shadow like the sweeping of the wing of a great bird”* [14, с. 119]. *“Strange”, “mysterious”, “queer”* наряду с *“secret”*, – постоянные эпитеты Петрограда в романе. В мире теней (*“shadows moved behind the shadows, and yet more shadows behind them”*) все теряет четкость, развеществляется. Реальные события приобретают очертания фантастического. К примеру, убийство Распутина, которое было у всех на устах, в восприятии рассказчика облекается в форму гофмановской фантазии (Hoffmannesque fantasy), вызывает в памяти «невероятные тени» из произведений Достоевского, Гоголя, Лермонтова: *“All the shadows of whom one is eternally subconsciously aware in Russia – faced us and reminded us that they were not shadows but realities”* [14, с. 57]. Ощущению ирреальности способствуют видения, сны, кошмары героев [14, с. 16, 22, 77, 93, 97-98, 160]. С другой стороны, зеркальность льда усиливает идею бесконечности Петербурга, воплощенную в проспектах, улицах, каналах города. Кроме эффекта расширения пространства, зеркало, или в данном случае, аналог его – лед способствует расширению семантического поля, что лишает художественный мир романа однозначности. Идея неподвижности, заключенная в образе льда, связана с мотивом смерти и сопряженным с ним мотивом страха. «Петербург – бездна, «иное» царство, смерть» [12, с. 260]; «страшное Петербурга» – это общие места «петербургского текста» [12, с. 343]. Уолпол попадает в Петербург, «когда «страшное» города и «страшное» истории (революция) сошлись в одном месте, страшное стало универсальным» [12, с. 343]. Универсальность, тотальность страха передается в романе лексикой, вбирающей все оттенки этого чувства: *fear, despair, anxiety, terror, fright; horrible, nerves so harassed, sick with fear, afraid, terrify*. Экзистенциальный страх, который испытывают герои, проявляется не только в страхе водного хаоса, но и в страхе преследования, который связан с мифом о Медном всаднике и особенно ярко реализован в образе пушкинского Евгения. По словам Е.П. Иванова, в центральном для «Петербургского текста» мифе, кроме «Всадника Медного», появляется «Всадник Бледный», оседлавший льва:

Тогда, на площади Петровой,
Где дом в углу вознесся новый,
Где над возвышенным крыльцом
С подъятой лапой, как живые,
Стоят два льва сторожевые,
На звере мраморном верхом,
Без шляпы, руки сжав крестом,
Сидел недвижимый, страшно бледный
Евгений [10, с. 146].

В своем эссе Е.П. Иванов пишет: «Он («Всадник Бледный») оглушен шумом внутренней тревоги, его смятенный ум не устоял против ужасных потрясений петербургских наводнений, – оттого он и бледный. Он – Всадник, но сидящий не на звере-коне, а на звере мраморном верхом» [6, с. 311-312]. И здесь происходит любопытное для исследования пересечение индивидуально – уолполовского с русской концептосферой. В романе «Стойкость» (*Fortitude*, 1913) магистральная для всего творчества Уолпола идея жизненного мужества, свободы, преодоления себя воплощается в образе *всадника, оседлавшего льва*, – это видение, которое постоянно сопровождает Питера Уэсткота, главного героя романа. В финале романа во всаднике герой узнает себя: “*He fancied that once more against the wall of sea-mist he saw tremendous, victorious, the Rider on the Lion. But now, for the first time, the Rider’s face was turned towards him – And Behold – he was the Rider!*” [13, с. 434]. В русском романе Уолпола образ, служивший автору ранее для передачи идеи стойкости, трансформируется в символ «смятенного сознания». «Его смятенный ум / против ужасных потрясений не устоял»; «ужасных дум / безмолвно полон, он скитался / его терзал какой-то сон»; «он оглушен / был шумом внутренней тревоги» [10, с. 146], – психологическое состояние Евгения, переданное Пушкиным, кажется очень близким состоянию героев Уолпола, подавленных Городом. При этом именно психологическая надломленность делает их более чуткими, помогает лучше понять Петербург – Петроград: “*I had always known that Petrograd had its own grace and beauty, but it was not until, sore and sick at heart, lonely and bitter against fate, ...I wandered about the canals and quays and deserted byways of the city, that I began to understand its spirit*” [14, с. 21-22]. *Genius loci* города в уолполовском художественном мире становится равнозначным тайне России и глубже – тайне души *всечеловеческой*. Ключевые понятия уолполовского романа – Россия, душа, тайна – объединены общим символом – Петербургом.

Насколько самостоятелен Уолпол в восприятии Петербурга, определить нелегко.

В.Н. Топоров, отмечая «единообразие описаний Петербурга», говорит, что Петербург, «существенно ограничивая авторскую свободу выбора», «имплицитно свои собственные описания» [12, с. 278]. Однако несомненно и влияние «петербургского текста», воспринятого Уолполом не только через атмосферу русского символизма, но и через литературу Пушкина, Гоголя и прежде всего – Достоевского.

При всей суггестивности атмосферы Петербурга очевидно, что «петербургский словарь» Уолпола формируется под влиянием именно Достоевского. Приведем пример:

Достоевский	Уолпол
Подойдя к Неве, я ... бросил <i>пронзительный взгляд</i> вдоль реки в дымную, морозно-мутную даль, вдруг <i>заалевшую</i> последним пурпуром зари, ... вся <i>необъятная, вспухшая</i> от <i>замершего снега поляна</i> Невы ... осыпалась бесконечными мириадами искр иглистого инея ...» [4, с. 484].	I, <i>staring</i> on to the entrance into the waterways of the city [14, с. 22]; <i>gazing</i> ... on to the river [14, с. 77]; the <i>purple sunset</i> [14, с. 22]; The Neva ... <i>swept in a colossal</i> <i>wave of frozen ice out to the far</i> <i>horizon</i> , where tiny, twinkling lights met it and closed it in [14, с. 76].

Любопытно, что идентичная картина – замерзшая Нева – изображается *русским* Достоевским и Уолполом – *англичанином* с помощью метафор (соответственно *поляны* и *волны*), которые можно трактовать как маркировку национальной ментальности, поскольку использованы образы, наиболее характерные для национального ландшафта – русского и английского. Для англичан – островной нации – водная стихия органична и связана, как правило, с озерами, морем и океаном. Эти образы, как известно, охотно воспевали романтики – Вордсворт, Кольридж, Байрон, Шелли, Китс. Если мы внимательно вчитаемся в уолполовские описания не только картин пейзажа, но и видений, ночных кошмаров, которые преследуют героев романа, мы без труда заметим авторскую тенденцию к явному расширению водного пространства в воображении героев до масштабов моря и океана [14, с. 22, 42, 97, 99, 440]. Беспредельность открытого пространства, достигаемая как удлинением (каналы, проспекты, устремленные за горизонт, что более характерно для русского «петербургского текста»), так и расширением (образы моря, океана), контрастирует с ограниченностью внутреннего пространства квартиры Деворда. «Замкнутость – теснота – узость» – выражения пространства Петербурга, выделяемые многими исследователями как характерные для Достоевского. Сравним комнаты Свидригайлова и Деворда. У Свидригайлова в гостинице «клетушка до того маленькая, что даже почти под рост Свидригайлову, в одно окно... Стены имели вид как бы

сколоченных из досок с обшарканными обоями...» [5, с. 477]. Деворд, несмотря на уговоры друзей переехать в «более здоровое место», живет в полуразрушенной (*“tumbledown”*) квартире на берегу Финского залива: “My rooms were desolate perhaps, *bare boards with holes*» [14, с. 22]. Нездоровая атмосфера в квартире Деворда акцентирует мотив болезни, бреда, кошмара: “*I had bad confused dreams*” [14, с. 95].

Лихорадочность, болезненность состояния главных героев передается в романах с помощью приемов, также хорошо известных по творчеству Достоевского. Это бесконечное блуждание, кружение героев по Петрограду в романе «Таинственный город» под дождем (*rain – jumping, spurting, thick, dark*), под порывами ветра (*horrible winds*), в тумане (*the town was veiled in thin mist*), в душной, угрожающей атмосфере (*thick impending air*). Часто употребляемый Уолполом желтый цвет передает как болезненное состояние героя (“*I was that dull sickly yellow colour that offends the taste of all healthy vigorous people*” [14, с. 325]), так и болезненную атмосферу города – *желтое* часто в сочетании с *мертвым* – в описании солнца (“*the sun rose, a dead yellow*” [14, с. 440])³.

Петербург, пишет В.Н. Топоров, – «ситуация – экстремальная: человек лицом к лицу с гибелью, и выход один – умереть, чтобы родиться снова и жить. Иначе говоря: крайняя опасность – высшее из возможных спасение: в духе» [12, с. 359]. Как видим, ключевая для всего творчества Уолпола идея духовной стойкости как бы соединяется с русской культурной традицией и под воздействием «петербургской темы» приобретает особенное – диалогическое – звучание. Диалог не просто декларируется Уолполом, он осуществляется – на уровне художественных языков. Тем самым, «петербургский текст», расширяется благодаря английской рецепции города и оказывается включенным в английский литературный контекст.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. *Анциферов Н.П.* Душа Петербурга. Genius Loci Петербурга / Н.П. Анциферов // Москва – Петербург: pro et contra. – СПб.: РХГИ, 2000. – С. 416-436.
2. *Аркин Д.Е.* Град Обреченный / Д.Е. Аркин // Москва – Петербург: pro et contra. – СПб.: РХГИ, 2000. – С. 354-364.
3. Волков С. История культуры Санкт-Петербурга / С. Волков. – М.: ЭКСМО – Пресс, 2002. – 704 с.
4. *Достоевский Ф.М.* Петербургские сновидения в стихах и прозе /

³ О желтом цвете в словаре Достоевского см. В.Н. Топоров «О структуре романа Достоевского в связи с архаичными схемами мифологического мышления» [12, с. 203].

Ф.М. Достоевский [собр. соч. в 15-ти т.]. – Л.: Наука, 1988. – Т. 3. – С. 482-502.

5. *Достоевский Ф.М.* Преступление и наказание / Ф.М. Достоевский [собр. соч. в 15-ти т.]. – Л.: Наука, 1988. – Т. 5. – 574 с.

6. *Иванов Е.П.* Всадник. Нечто о городе Петербурга / Е.П. Иванов // Москва – Петербург: pro et contra. – СПб.: РХГИ, 2000. – С. 311-319.

7. *Лихачев Д.С.* Раздумья о России / Д.С. Лихачев. – СПб.: Logos, 2001. – 667 с.

8. *Лотман Ю.М.* Символика Петербурга и проблемы семиотики города / Ю.М. Лотман // Семиотика города и городской культуры. Петербург. Труды по знаковым системам. XVIII. – Тарту, 1984. – С. 30-45.

9. *Минц З.Г., Безродный М.В., Данилевский А.А.* «Петербургский текст» и русский символизм / З.Г. Минц, М.В. Безродный, А.А. Данилевский // Семиотика города и городской культуры. Петербург. Труды по знаковым системам. XVIII. – Тарту, 1984. – С. 78-93.

10. *Пушкин А.С.* Медный всадник. Петербургская повесть / А.С. Пушкин // Драматические произведения, поэмы, сказки, стихотворения: в 2-х т.– М.: Рипол Классик, 1997. – Т. 1. – С. 446-458.

11. *Смирнов С.А.* Антропология города или о судьбах философии урбанизма в России [Электронный ресурс] / С.А. Смирнов // <http://www.antropolog.ru/doc/persons/smirnov/smirnovgorod>

12. *Топоров В.Н.* Миф. Ритуал, Символ. Образ: Исследования в области мифопоэтического: Избранное / В.Н. Топоров. – М.: Прогресс – Культура, 1995. – 624 с.

13. *Walpole H.* Fortitude / H. Walpole. – New York: The modern library, 1930. – 484 p.

14. *Walpole H.* The Secret City / H. Walpole. – Sutton Publishing, 1997. – 446 p.

Надійшла до редакції 31.08.09

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

© 2009 E. Panourgia, M. Zafiri,
F. Perdiki, M. Gogou
(Kavala, Thessaloniki, Volos)

TEACHING TECHNICAL AND ACADEMIC WRITING IN AN ESP COURSE: WHY AND HOW¹

ПАНУРГІЯ Е., ЗАФІРІ М., ПЕРДІКІ Ф., ГОГУ М.

Стаття присвячена проблемі інтегрування навчання письма в курс англійської мови для спеціальних цілей. Описано конкретний досвід авторів статті – викладачів англійської мови трьох вищих навчальних закладів Греції, а також проаналізовано результати опитування їхніх студентів та колег з Технічного інституту м. Кавала. Показано, що студенти успішно розвинули навички письмового викладу фактів та ідей на основі вправ і завдань, пов'язаних із майбутньою спеціальністю.

ПАНУРГИЯ Э., ЗАФИРИ М., ПЕРДИКИ Ф., ГОГУ М.

Статья посвящена проблеме интегрирования обучения письма в курс английского языка для специальных целей. Описывается конкретный опыт авторов статьи – преподавателей английского языка трех высших учебных заведений Греции, а также анализируются результаты опроса их студентов и коллег из Технического института г. Кавала. Показано, что студенты успешно развили навыки письменного изложения фактов и идей на основе упражнений и заданий, связанных с будущей специальностью.

PANOURGIA E., ZAFIRI M., PERDIKI F., GOGOU M. TEACHING TECHNICAL AND ACADEMIC WRITING IN AN ESP COURSE: WHY AND HOW

Tertiary education students have needs that go beyond the basic goal of communication. They are often concerned with analyzing and critically interpreting information, synthesizing disparate sets of information, creating information, arguing alternative perspectives, and presenting research.

This paper will attempt to answer the Why and How of integrating technical & academic writing into an ESP/EAP course, using the experience authors had had by combining technical and academic writing skills in their teaching, and the results of the questionnaires distributed to students of three schools of the Technical Institute of Kavala and the Polytechnic of the University of Thessaly in Volos (Greece). The questionnaires were also distributed to lecturers and professors specializing in specific academic fields and employers both in the Technical Institute of Kavala and the University of Thessaly in Volos, including the broader workfield of these two towns.

Based on the principle that one learns to write by actually writing, the authors were motivated to provide students with opportunities to practise technical and academic writing skills in activities which are related to their specialized knowledge and develop their ability to express information and ideas in written language. The activities – piloted for ESP / EAP students of the Technical Institute of Kavala and the University of Thessaly in Volos – and the techniques used to motivate, engage and empower undergraduate writers, thus making writing tasks more exciting and stimulating for them in class, – will be described. There will also be reference to constraints and hesitations that may deter ESP teachers from integrating technical and academic writing skills into their teaching with the hope to eliminate any hesitation on the practitioner's part to adapt the same practices within their own context. The material used in the presentation comes from one of the authors' textbooks (Teaching Technical & Academic Writing Skills in English – Theory and Practice) designed for tertiary education students.

Keywords: Academic writing, Technical writing, English for Specific Purposes (ESP), needs analysis, course design

¹ This article is based upon the paper presented at the First International Conference “Teaching English Academic Writing in Ukraine: Problems and Prospects” at the Ivan Franko National University of L'viv, October 24 – 25, 2008. The title of the paper presented was “Teaching Technical and Academic Writing to EST Students. Why and How.”

Introduction

Writing is one of the communication skills frequently needed by EFL professionals in the fields of science and technology. Presenting the students with opportunities to practise technical and academic writing skills and tasks [18] will provide them with the competencies that will enable them to be efficient in their graduate and postgraduate studies and be promoted to positions of managerial responsibility, when entering the real world.

The Conditions

English for Specific Purposes (ESP) usually lasts for one to four semesters, during which all kinds of language skills are developed. However, we as teachers devote the greater part of our courses to developing reading skills through authentic and non-authentic texts of the students' specialization and to doing exercises focusing upon vocabulary learning and development.

Having decided to integrate Technical and Academic Writing into our teaching, we faced the problems of time, text type and adaptation. Luckily, our curriculum has become fairly flexible, which means that it is up to the teacher to decide what to do to meet his/her students' needs and also how much time to devote to each skill. For these reasons, we devoted one to two hours of workshop to develop our students' writing skills and one or two hours of theory and practice for the rest of the skills. As far as the text types are concerned, the lack of appropriate materials in the market urged E. Panourgia to design materials for the workshop which developed students' writing and reading skills.

The Students

The Petroleum Technology and Natural Gas students, as well as the students of Architecture and Urban Planning and Regional Development, have a technical orientation in their studies. Their competency level in English is intermediate to upper intermediate. Although they consider language as a tool in their graduate and future career, they regard writing as something irrelevant to their job. However, changes in the sphere of education and the new conditions of employment have made them realize that young scientists and engineers should not only be taught to write so that they can be employed in management and administration but also to write 'good' English "if they are to be effective in their job" [1, p. xiii].

Needs Analysis

Needs analysis questionnaires for students, subject teachers and employers were the research tools employed. The data collected revealed the following.

From a sample of 80 employers and 45 teachers questioned the majority were of university education and most of them postgraduate degree holders. Both groups reported having a 'good' knowledge in the English language which helped them professionally.

Concerning academic writing, 90% of the subject teachers questioned consider it necessary for the job of an engineer. All of them would like their students to master technical and academic writing defining in their majority (76%) the cooperation in joint programmes and the ability to attend lectures given by foreign teachers as the main reason for their preferences. Surprisingly, 90% believe that their professional career will depend on both their specialised knowledge and their competence to express themselves in the written language. It is interesting that 66,7% consider writing competence as the second most necessary skill in their work after reading, thus enhancing students' opinion on the subject.

The majority of the employers state that writing is their second preference concerning its importance in their job. Almost all of them (95%) consider writing competence equally useful to other language competencies and also the most difficult skill to be taught. Nevertheless, 66,2% prefer outweighing in writing. Moreover, more than half of those questioned (55,1%) answer that they do not know what technical and academic writing is, while 54,5% report that they have been taught writing – the ‘scaffolding’² approach – during their graduate studies.

From a sample of 200 students 36,9% have a B2 Level Certificate and 18,7% a C2 Level mostly in English. The majority believe that writing is the language skill that should be developed in the classroom while other skills can be picked up indirectly. Concerning the difficulty of the skills, the majority of those questioned state “Speaking first with writing coming second”. Interestingly, 82,8% of those participating in the survey consider specialised knowledge and competence in writing of equal importance for their professional career, a notion shared with the teachers and professionals. Writing, according to the majority, comes second in their priority whereas reading comes first. Although the majority (79,3%) of the participants ignore what technical and academic writing is, 58,6% would like this skill to be integrated into their ESP course, recognising thus its importance, firstly, in their graduate studies, secondly, in their postgraduate studies, and, thirdly, in their future careers. Those who object to technical and academic writing integration into their ESP course do so because they consider it difficult and irrelevant to their job. Moreover, half of them (54,5%) tend to pursue postgraduate studies, which leads them to consider writing as their second priority after reading.

Course design

Before attempting to select, organize and write out the material, we tried to look at our students' needs through their eyes or through the eyes of their employers, university professors

² The concept of scaffolding according to Donato [2, p. 40] is the following: “in social interaction a knowledgeable participant can create, by means of speech, supportive conditions in which the novice can participate in, and extend current skills and knowledge to higher levels of competence”.

etc., not just from a language point of view. This was done in an attempt to increase students' motivation and facilitate their learning [9]. An attempt was made to set realistic course objectives based on (a) the needs and (b) the parameters of our objectives and a multi-faceted approach to course design, as appropriate for our students' needs, which would motivate the students and remove the boredom from the classroom environment thus facilitating their learning. Two of the approaches used are:

a. The theme – based approach which focuses on writing from sources and processing (interpreting and synthesizing) reading and course materials having the students engaged in reading, listening and discussion before writing.

b. The task – based approach [15, pp. 56-58], which follows three stages:

- “Pre-task stage” – giving input, introducing and defining the topic, highlighting the ideas for writing,
- “Task stage” – planning and performing the writing task (typically a reading or listening exercise or problem-solving exercise) in pairs or small groups, reporting the process of the task and the conclusion reached by the whole class.
- “Post-task” – a stage focusing on language (highlighting and working on specific language features from the task).

Developing Teaching Materials

The materials designed for the needs of the workshop aimed at developing a conscious approach to writing and raising the awareness of the conventions of English academic discourse. They are authentic and complete texts of their discipline that meet students' needs and interests, promote technical communication and help the teacher achieve the objectives of the course. According to Little et al. [9, p. 260], authentic texts bring learners closer to the target language culture, making learning more enjoyable and therefore more motivating. Dudley-Evans and St. John [4, p. 173] suggest three initial questions to be asked when selecting materials: 1) Will the materials stimulate and motivate? 2) To what extent do the materials match the stated learning objectives and the teacher's learning objectives? 3) To what extent will the materials support that learning?

The exercises practised different topics of reading and academic writing with an aim to teach writing skills through reading, thus confirming the positive relation which exists between reading and writing.

The Aim of the Course

By the end of each semester, all students acquire the necessary knowledge on how to prepare information coherently through basic patterns of development for technical and

academic writing such as cause and effect, problem-solution etc., write a CV, plan a project, know the structure of a scientific paper, write instructions or descriptions, write a report, understand the outline of contents for a proposal, synthesize information, and appropriately acknowledge in their writing their intellectual indebtedness to individuals or groups whose work, results or ideas they have made use of.

It is not claimed that the students will automatically become capable and competent writers, but they will certainly receive a great deal of help in learning the basics of technical and academic writing so that they will be made able to communicate clearly and comprehensively in written speech. One of the tactics, used by the instructresses towards this means, is the brainstorming strategy, as presented by Richards [13], in order to develop their students' writing. As Neuffeld [10, p. 1] supports, "It is necessary to master the basics first and then to apply those basics in different situations."

Teaching Methodology

The strategy followed to design exercises was from synthesis to analysis, from the idea of the whole (the text) to its individual parts taking into consideration that the learners are adults (18 and over) and accustomed to a deductive way of thinking. So the first step, after they have read or listened to a text, is to cooperate with one another and to analyse it in an effort to alert themselves to its organisation. Part of the analysis of the text is for students to identify the topic, the topic sentences, the main idea and the various methods used by the writer to develop paragraphs and underline the words that express this relationship.

Identifying the style of a piece of writing and indicating the features that make it academic is another type of exercise conducted in the classroom.

Paraphrasing and summarising a text are exercises related to academic writing that can be manipulated in the class. Before starting the paraphrasing process, the teacher discusses the text and explains difficult words and expressions so that they are thoroughly understood by students. Students are reminded of some text transformation techniques such as splitting long sentences into shorter ones or sensibly linking short sentences to constitute a larger whole, etc. (see also, Woodward [1981], Harris and Silva [1993], Shin [2002]). Replacing subordinate clauses by gerund constructions, passive voice by active voice and vice versa are also some very useful techniques for paraphrasing [7]. A typical example of paraphrasing given to our students is the following:

- i. One major deterrent to women in America considering Engineering as a career is the all-male image.
- ii. One major deterrent to American women entering engineering careers is the all-male image.

iii. The all-male image has deterred American women from entering Engineering Careers.

The first sentence is written on the blackboard and then students and teachers collaborate in an attempt to paraphrase it (Versions ii and iii).

Writing Task

At the end of each text and after it has been analysed and organized structurally and grammatically, the students are provided with a topic to develop using the information from the text and /or adding their own which they collected from other sources. Using different techniques will motivate students as they provide change and they also help foster creativity. Thus, “teacher skills in motivating learners should be seen as central to teaching effectiveness” [3, p. 116]. The writing task is conducted either individually or in small groups in the class or at home as homework if there is a shortage of time due to the length of the text.

Group writing is a technique which also helps maintain students’ and teachers’ interest and incentive through the change it provides, at the same time promoting, creativity through discussion and peer-learning. During the writing session each small group should serve as a learning centre where students can consult each other and their teacher, especially on problems which relate to language use and coherence.

Before starting to write, students may be involved in a discussion summarising the information of the text with their teacher’s help or they may be asked to brainstorm (Rao 2007) the text and discuss this with the class. This helps students concentrate more on the ideas, and it also motivates them to be creative through the diversity of these ideas, in contrast to the uniformity fostered by the teacher consciously or subconsciously. Students should be encouraged to speak in terms of alternatives as this makes them consider their ideas as important and also guides them towards acquiring a spirit of cooperation.

What follows is a writing task of a text entitled “Drilling for oil”.

Task

Fossil fuels (oil and natural gas) will run out some time in the next century. What alternative sources of energy are there, and what are the advantages and disadvantages of each?

The students are asked to work upon the exercise after been involved in a discussion about alternative energy sources: The teacher or a student writes the information down on the blackboard elicited from the discussion in the form of note-taking under the topic of each column accordingly. E.g.:

Source of energy	Advantages	Disadvantages
Nuclear	powerful	dangerous
Solar	infinite, cheap	uneven distribution

Then the teacher explains to the students what is expected from them and discusses suitable methods of development (comparison and contrast analysis is suggested in this case) as well as the correct language to be applied. This brings in the requirement of discussion of the transitions or connectors as well as the kind of order (place order, time order), etc. to be followed. At this stage the teacher moves among the groups to guide students and to ensure the correct use of grammar and coherence of the text.

The writing task, although obligatory, cannot be claimed to be done by every one. For this reason students are motivated externally by giving a bonus of 2 points to those who will complete all the writing tasks. This measure has proved to be very effective, making students very inventive and motivating them to complete their work when they are short of time.

Exercises to promote students awareness of the scientific organisation of an article are those referring to the parts a research project or article. The students, being aware of how an abstract is written, what information is included in the introduction, method, materials and conclusion sections, may be asked to analyse and identify these components in carefully chosen sections of articles.

Abstract

Background

Rolls Royce are currently moving towards an initiative of process excellence, and the heart of this is data-driven decision making.

Method

This research examines three contributing stands to the subject, with respect to decisions involving engineering cost.

Purpose

The goal of each research workflow is to examine the feasibility of methodologies, tools and techniques. This involved modelling and understanding cost driving knowledge.

Results

It is envisioned that the outcomes of the research would provide impartial and objective views of cost within engineering. Through all of the work undertaken, there is a need to consider the total cost of developing estimates, and the ease of use of the methods to predict cost.

A well-formatted reference list and bibliography also constitutes part of the academic knowledge students will acquire by the end of the course. Exercises of the aforementioned example, in which students are asked to place jumbled information in the correct order in an article, are welcomed by students due to their practicality and simplicity.

Finally, by the end of the semester and when the students have been taught all the determined theory and application about technical and academic writing, they are given the option to work either individually or in small groups of up to three on a research article of their interest that they themselves have found and to abstain from the final workshop text.

Involving students in material development can prove a successful way of language learning and teaching. It is certainly more fun for both parties! The teacher guides the students by giving them a series of questions about the article, the answers of which summarise the theory taught in the semester. The students are expected to cooperate with the teacher and discuss the problems which arise.

Evaluation of the Course

By the end of each semester, students are asked to evaluate the course they attended. Judging from students' responses and our pedagogical observation, the results have on the whole been positive.

The majority of students developed considerable interest in learning technical and academic writing. Most of them experienced feelings of surprise to see themselves communicating in writing. They were also surprised and satisfied to see that writing is a guided process with rules which, when followed, can lead to a final comprehensible, coherent and cohesive in content product not amorphous in its form. The fact that the teaching input had a close relation to students' postgraduate studies and career motivated them extensively, making them very cooperative.

Answers such as: "I have been given a lot of help in constructing a piece of writing correctly – even my final project", "The course was very motivating and interesting", "I could not believe that I was able to write a paragraph with a comprehensible content but I did", encouraged the teachers to continue.

REFERENCES

1. *Barrass R. Scientists must write* / R. Barrass. – England: Chapman & Hall, 1978.
2. *Donato R. Collective scaffolding in second language learning* / R. Donato // *Vygotskian Approaches to Second Language Research* / Ed. J. P. G. Appel. – Norwood, New Jersey: Ablex Publishing, 1994.
3. *Dornyei Z. Teaching and Researching Motivation* / Z. Dornyei. – England: Pearson Education, 2001.
4. *Dudley-Evans T., St. John M.J. Developments in English for Specific Purposes: A Multi-Disciplinary Approach* / T. Dudley-Evans, St. M.J. John. – Cambridge: C.U.P, 1998.
5. *Grabe W., Kaplan R. Theory and Practice of Writing: An Applied Linguistic Perspective* / W. Grabe, R. Kaplan. – London: Longman, 1996.
6. *Harris M., Silva T. Tutoring ESL students: Issues and Options* / M. Harris, T. Silva // *College Composition and Communication*. – 1993. – Vol. 44. – № 4. – P. 525-537.

7. *Leki I.* Understanding ESL Writers / I. Leki. – Portsmouth, NH: Boyton / Cook, 1992.
8. *Leki I., Carson D.* Completely different worlds: EAP and the writing experiences of ESL students in university courses / I. Leki, D. Carson // TESOL Quarterly. – 1997. – Vol. 31. – № 1. – P. 39-69.
9. *Little D., Devitt S., Singleton D.* Learning Foreign Languages Awareness in Foreign Languages from Authentic Texts: Theory and Practice / D. Little, S. Devitt, D. Singleton. – Dublin: Authentik, 1989.
10. *Neuffeld J.K.* A Handbook for Technical Communication / J.K. Neuffeld. – USA: Prentice-Hall, 1987.
11. *Panourgia E.* Developing Technical and Academic Writing Skills in English: Theory and Practice / E. Panourgia. – Athens: Giourthas Publications, 2008.
12. *Rao Z.* Training in brainstorming and developing writing skills / Z. Rao // ELT Journal. – 2007. – Vol. 61. – № 2. – P. 100-106.
13. *Richards J.* New trends in the teaching of writing in ESL/EFL / J. Richards // ELT in China. Papers Presented at the International Symposium on Teaching English in the Chinese Context / Ed. Z. Wang. – Beijing: Foreign Language Teaching and Research Press, 1990.
14. *Shin S.J.* Ten techniques for successful writing tutorials / S.J. Shin // TESOL Journal. – 2002. – Vol. 11. – № 1. – P. 25-31.
15. *Willis J.* A Framework for the Task-based Learning / J. Willis. – London: Longman, 1996.
16. *Woodward M.R.* A tutorial component in the ESL writing course / M.R. Woodward // ELT Journal. – 1981. – Vol. 35. – № 2. – P. 158-161.
17. *Zhu W.* Writing in business courses: an analysis of assignment types, their characteristics and required skills / W. Zhu // English for Specific Purposes. – 2004. – Vol. 23. – № 2. – P. 111-135.

Надійшла до редакції 16.09.09

© 2009 Т.О. Пахомова,
А.М. Гльоза
(м. Запоріжжя)

САМОСТІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЧИТАЧА В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ

ПАХОМОВА Т.О., ГЛЬОЗА А.М. САМОСТІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЧИТАЧА В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ

У статті розглядається проблема самостійної діяльності читача в процесі вивчення художнього твору. Обґрунтовано специфіку самостійності та формування внутрішньої установки на естетичне емоційне переживання.

ПАХОМОВА Т.А., ГЛЁЗА А.Н. САМОСТОЯТЕЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ЧТЕЦА В ПРОЦЕССЕ ИЗУЧЕНИЯ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ПРОИЗВЕДЕНИЯ

В статье рассматривается проблема самостоятельной деятельности чтеца в процессе изучения художественного произведения. Обосновано специфику самостоятельности и формирования внутренней установки на эстетическое эмоциональное переживание.

PAKHOMOVA T.O., GL'OZA A.M. READER'S INDEPENDENT ACTIVITY IN THE PROCESS OF LEARNING OF WORKS OF FICTION

This article deals with the problem of a reader's independent activity in the process of learning works of fiction. The specific character of independence and formation of the inner directive concerning aesthetic emotional experience has been proved. We examined two possible ways of independence, the internal psychical processes taking place in a reader with reference to fiction. The importance of intensive work in the emotional sphere during reading has been pointed out. Developing the demands that appear in the emotional sphere at the level of reflection is one of the most essential moments in the process of converse of a person and fiction. When there is a need, particularly the need in art, the subject wants to open up certain relations with real life in order to meet this demand. Readiness for activity is considered to be one of the most significant problems. In this respect the question of independent work is connected with the problem of psychological readiness for successful accomplishment of educational activities.

Ключові слова: самостійність, художнє сприйняття, читання, установка, літературна освіта.

Проблема самостійності завжди була і є «синім птахом» загальної педагогіки, педагогічної психології, приватних методик. Немає можливості навіть просто перерахувати імена вчених, які зробили цю проблему предметом своїх досліджень. На різних етапах розвитку суспільства і школи пропонувались різні шляхи її вирішення. Сучасна філологічна освіта завжди відображала загальні закономірності у вирішенні цього питання.

В останні десятиріччя увагу методистів все більше привертають деякі аспекти. Сьогодні проблема самостійності залишається нібито прерогативою «великої» педагогіки і педагогічної технології. Теоретичною базою її рішення в методиці виступають, як правило, дидактичні роботи, у яких самостійність розглядається як умова продуктивності розумових процесів, властивості розуму, показник критичності розуму, уміння виявляти нову проблему й вирішувати її своїми силами. Для методики більш цікавим є інший підхід, коли в самостійності акцентуються моменти творчості й вони розглядаються як риси особистості, яка забезпечує вибір і реалізацію визначеного способу вирішення завдання.

Незалежно від того, на чому робиться акцент (особистості, характері, розумових

процесах), риси спільності в різних визначеннях самостійності наявні. Самостійність – це характеристика дій, які поділяються на відтворювані і перетворюючі. Грань між відтворенням і перетворенням розглядається як момент переходу між несамостійністю і самостійністю. Термінологічно ця думка може оформлюватися по-різному, але суть від цього не змінюється.

Наголос ставиться на цілісності особистості, на єдності інтелектуальних, вольових і емоційних процесів. Вважається, що всі властивості особистості пронизують і розум, і волю, і емоції. Встановлюється взаємозв'язок між ними: "На основі проведених досліджень можна зробити висновок, що емоційний розвиток сприяє розумовому розвитку дитини" [14, с. 80].

Отже, цілком допустимим є припущення, що інтелектуальна самостійність тягне за собою відповідні якості вольових емоційних процесів. Більшість досліджень у галузі інтелектуальної самостійності вільно чи невольно орієнтовані на цей засновок. Наслідком такого підходу є досить високий рівень вирішення проблеми самостійності розумових дій. На другому місці стоїть воля. Емоційні процеси та їх роль у формуванні самостійності є найменш дослідженими.

Установка на розвиток інтелектуальної самостійності в цілому заперечень не викликає. Її визначальна роль у становленні особистості доведена і теоретичним, і практичним шляхом. Однак прямого, обов'язкового за всіх умов зв'язку між інтелектуальною, вольовою і емоційною самостійністю немає. Часто й густо мають місце факти, коли в одній особистості поєднуються високий інтелект і "емоційна тупість" (Н. Бехтерева). Елементарні емпіричні спостереження показують, що високий рівень розумової самостійності не завжди реалізується на вольовому рівні.

Щодо спроб впливати на розвиток якостей особистості через формування емоційної сфери, то вони сьогодні тільки починають здійснюватися. Встановлено, що "почуттєва тканина" є поєднуючою ланкою між процесами пізнання і особливостями особистості. Питання про кореляцію образної сфери персони з показниками особистості – справа майбутніх досліджень" [6, с. 34].

Проблема самостійності як загальної властивості особистості, пронизуючи всі її структури, розробляється взагалі спеціалістами з естетичного виховання та психологами. Поки що кількість робіт такого плану невелика. Проблему самостійності як інтегральної властивості особистості на сьогодні не можна вважати вирішеною.

До останнього часу переважаючим був підхід до навчання як до пізнавальної діяльності. Самостійність, як і інші властивості особистості, розвивається в діяльності.

Звідси випливало, що в процесі навчання формується пізнавальна самостійність. Саме цим і пояснюється інтерес науки до розвитку мислення й розумових дій.

Виникнення "педагогіки співробітництва" змінило ситуацію. Було звернено увагу на те, що з трьох можливих видів діяльності – виробництва, спілкування й пізнання – два останніх у навчанні займають основне місце. Проте в педагогічній практиці пізнання переважно витісняє спілкування. Нерівномірне врахування закономірностей цих двох видів діяльності починає виступати не як інтегральна властивість особистості, а лише як прояв мислення.

Окремі, буквально поодинокі спроби дослідити самостійність через пізнання і спілкування, здійснювалися в 70-ті роки. Однак не можна сказати, що вони знаходилися на магістральному шляху розвитку дидактичних і методичних досліджень.

На процес вивчення художнього твору всі сформульовані вище положення поширюються в повній мірі. Однак методика традиційно в проблемі самостійності вбачала, як правило, один аспект – пізнавальний. При такому підході природно, що розвиток самостійності пропонується вести шляхом формування розумових дій.

Протягом десятиріч постановка проблеми самостійності в методиці була рідкісною. Як правило, вона ставилася вузько – як розробка системи самостійних робіт. В основному методисти йшли за теорією поетичного формування дій, пристосовуючи її до матеріалу уроків вивчення художнього твору. Головне завдання таких розробок – знайти оптимальне поєднання репродуктивної і продуктивної діяльності.

У сучасних методичних працях термін «самостійність» часто використовується як життєве поняття, як щось саме собою зрозуміле, як автоматичний наслідок самостійної роботи. Вважається, що самостійність формується в такій організації навчального процесу, за якою учні виконують максимально можливу кількість складних завдань без сторонньої допомоги. Чим складнішим є завдання і чим їх більше, тим вищий рівень самостійності. Складність завдань визначається співвідношенням репродуктивної (відтворювальної) і продуктивної (творчої) діяльності. У методичних роботах існує негласна домовленість вважати проблему прерогативою «великої педагогіки» й обмежуватися розглядом методичних прийомів організації самостійної роботи.

Логічний висновок не переслідуються в ролі основної мети в процесі сприймання твору мистецтва. Це не виключено, але не обов'язково. Художній код реалізується у свідомості у формі переживання почуттів, які становлять реакцію індивіду на втілені у творі смисли. Інакше кажучи, дії сприймаючого є почування. Практика сприйняття художнього твору формує здатність до емоційного переживання перш за все. Ця специфіка робить можливим зведення самостійності, яка розвивається на уроках

літератури, до рівня загальнологічних прийомів. Вони являють собою складову (важливу, але не єдину) частину процесу.

Загальновідомо, що художнє сприйняття являє собою двобічний процес. З одного боку – це відновлення в психіці реципієнта втіленого автором життєвого змісту й запрограмованого ним ідейно-емоційного впливу. Це своєрідне редукування результатів авторської діяльності в горнілі індивідуально-своєрідного досвіду і своєрідних рис, тобто продуктивний процес. У цьому й полягає своєрідність формування самостійності при вивченні літератури через процеси редукування і продукування, яке не має місця в інших навчальних предметах.

Для цілеспрямованого впливу необхідно викликати у читача певний потік переживань, спостережень, роздумів, щоб у результаті привести його до підсумкових оцінок, висновків, життєвих установок. Розгортання творчої самостійності реципієнта має свою внутрішню логіку, яку задано твором. Останнє, як уже зазначалося, неодмінно містить у собі програму задуманого художником впливу на реципієнта, а через те і певні засоби збудження і спрямування його творчої самостійності. С. Ейзенштейн зазначив: "Кожен глядач у відповідності зі своєю індивідуальністю, по-своєму, із власного досвіду, із надр своєї фантазії, із тканини своїх асоціацій, із звичок та особливостей свого характеру, вдачі й соціальної належності, творить образ за цим спрямовуючим зображенням, яке підказане йому автором і яке неухильно веде до пізнання і переживання теми" [15, с. 137].

З іншого боку, ледве чи не всі дослідники художнього сприйняття роблять акцент на тому, що воно не може бути повноцінним без творчої самостійності реципієнта. Не усякий художній матеріал здатний викликати самостійність. Видатний кінорежисер С.Д. Васильєв з цього приводу пише: "Мистецтво – завжди відкриття. Не лише для художника, але й для глядача. І це своє відкриття – осягнення думок і почуттів, які закладено у фільмі, – глядач повинен зробити самостійно... Якщо автори не в силах розкрити правду життя в самих її картинах, показаних на екрані, і намагаються доповнити це деклараціями героїв, які пояснюють думку, ідею окремої сцени чи всього фільму, твір багато в чому втрачає свою чарівність. Глядача лишаять можливості самому побачити, відчутти, усвідомити. Уже узагальнена, сформована словами ідея, яка подається догідливим автором у готовому, розжованому вигляді, позбавляє глядача радощів пізнання, співтворчості й найчастіше сприймається як нав'язлива сентенція" [12, с. 161-162].

Дві зазначені сторони художнього впливу становлять діалектичну єдність. "Запрограмованість психічних дій реципієнта і їх творча самостійність не тільки взаємодіють,

але й визначають одна одну. Перебільшення "заданості" впливу, тобто репродукція, неминуче призводить до послаблення самостійності реципієнта, його співтворчості. Продуктивна діяльність становить "особливість дійсно живого твору мистецтва на відміну від мертвого, де глядачеві повідомляють зображені результати певного процесу творчості, який протікав, щоб залучити його до процесу протікання" [9, с. 36].

Цей висновок можна віднести й до методики вивчення художнього твору. Якщо вчитель повідомляє результати процесу творчості, який відбувся, то самостійності учнів не потребується. Коли ж створюються умови, які провокують співпереживання, витвір читацького образу, то відбуваються продуктивні процеси. Самостійність при вивченні літератури, однак, неможлива без репродукції, тобто відтворення заданого письменником.

Співвідношення репродуктивних і продуктивних явищ у процесі сприймання художнього твору – процес надзвичайно складний. Про це говорять і спеціалісти із загальної педагогіки: "Ми не знайшли педагогічних засобів, які б утримували на уроці читання – форму літературного твору як предмет естетичного аналізу" [8, с. 57].

Цей висновок можна розглядати не тільки як поодинокий випадок. Дуже часто під гаслом самостійного аналізу пропагуються прийоми, які, без сумніву, належать до самостійної роботи учнів. Але їх ніяк не можна кваліфікувати як естетичний аналіз. Найближче за всіх до вирішення проблеми у свій час підійшли А.А. Рибак, Н.Д. Молдавська, Р.Ф. Брандесов [13, 10, 2, 3].

Р.Ф. Брандесов [2, 3], наприклад, таким чином формулює визначення самостійного аналізу: "...до основних критеріїв самостійного аналізу необхідно віднести: здатність до оцінювання того, про що дізналися і зрозуміли; вміння виразити себе через розглядуваний текст" [2, 3, 8]. Можна сумніватися в остаточності й точності формулювання. Однак важлива сама по собі вказівка на вміння виразити себе через текст, що розглядається.

Таким чином, при вивченні художнього твору можливі два шляхи самостійності. Якщо її розглядати переважно як властивість розуму, то через послідовний розвиток розумових дій. Другий шлях засновано на розумінні самостійності як інтегральної властивості особистості в цілому, яка охоплює емоційні, вольові й інтелектуальні сфери. Він виконується у відповідності до закономірностей процесів не тільки пізнання, але й спілкування. У цьому принципова відмінність другого шляху від першого, який підходить до процесу навчання переважно як до пізнавального.

Особистість, її властивості, досвід, індивідуальні особливості формуються в діяльності. Основний вид діяльності при вивченні художнього твору – гра в широкому розумінні цього слова. Вона містить у собі сприймання твору на різних рівнях і етапах.

Читання – це всі внутрішні психічні процеси, які відбуваються в читачеві у зв'язку з

художнім твором. Воно може бути поверховим або глибоким за рівнем сприйняття. За етапами виконання методика виділяє безпосереднє ознайомлення та повторне читання. Незалежно від якісної характеристики це все одна й та ж діяльність з пізнання і спілкування із художнім світом, створеним письменником. Як і будь-який інший вид діяльності, читання може бути викликане причинами, які лежать поза учнем – вимогами вчителя, бажанням одержати хорошу оцінку, страхом покарання та ін. П.І. Підкасистий пише: "... учень читає художній твір не тому, що його цікавить сам зміст твору. Він читає його лише для того, щоб підготуватися до відповіді в класі... сама по собі така діяльність не виводить учня на стадію самостійної дії" [11, с. 98].

Самостійність проявляється тоді, коли виникає внутрішнє спонукання. Гегель визначає його так: «Всезагальна потреба в мистецтві впливає із розумного прагнення людини духовно усвідомити зовнішній і внутрішній світ, уявити його як предмет, у якому він пізнає своє власне «Я» [4, с. 38].

Потреба в мистецтві є структурно складною. Перш за все, це необхідність в емоційному насиченні організму. Спочатку чисто функціональна потреба людини в емоційному насиченні, перетворюючись у прагнення суб'єкта до повних переживань своїх відношень до дійсності, стає одним із важливих факторів, які визначають спрямованість його особистості.

Механізм дії емоційного насичення можна розглянути на прикладі з футбольними болільниками. На стадіон їх веде бажання пережити сильні відчуття. Чим цікавішою є гра, тим більше можливостей для нього. Нецікава гра, якщо вона навіть закінчилась перемогою улюбленої команди, не приносить задоволення, тому що не було можливості пережити сильні емоції, тобто не досягнуто мети перебування на стадіоні. Розмови без кінця після матчів із обговоренням подробиць і деталей – це прагнення реконструювати пережиті емоції, усвідомити й пояснити їх результат. Болільників ніхто не примушує це робити, але в них є для цього внутрішня потреба, пов'язана з необхідністю емоційного насичення організму.

Інший приклад вже із галузі сприймання мистецтва. Коли дитина слухає казку, вона відчуває і страх, і радість, і жах, і жаль, і здивування. Увесь комплекс переживань у кінцевому підсумку переплавляється в заряд позитивних емоцій. Чим глибшими є переживання, тим вагомішим є задоволення щасливим кінцем. При повторному, а часто багаторазовому звертанні до однієї й той ж Казки, дитина прагне саме до переживання знайомої їй гами почуттів, передбачаючи їх можливість. Читання виступає своєрідною "фіззарядкою", вправою для емоційної сфери.

Відчуваючи вплив образної будови художнього твору, людина переходить до переживання власного "я" в цьому світі, знову й знову повертається до цього. Чим глибшим є занурення в себе, чим цікавішою є духовна робота по співвідношенню всього того, що складає власне "я" з художньою моделлю, тим вищим є рівень рефлексії - цього необхідного елемента відчуттю емоційної насиченості.

Психологічна гармонія людини зі світом і з самою собою неможлива без інтенсивної роботи емоційної сфери. Вона дає поживу для повсякденної духовної діяльності для оцінки реального самоіснування і самореалізації. Відсутність такої поживи вносить дискомфорт у відчуття особистості, викликає потребу знайти її в найрізноманітніших сферах.

Звичайно, зрозуміти потребу в мистецтві, виходячи тільки з потреби в емоціях, не можна. Потреба в мистецтві – явище соціально-естетичного плану. Однак розуміння проблем, пов'язаних з емоційним насиченням організму, є тією основою, на якій вирішуються питання необхідності мистецтва.

Потребу емоційного насичення необхідно розглядати лише як першу, але необхідну сходинку впливу мистецтва, коли накопичений почуттєвий досвід, пережиті стани передбачають можливість якісного стрибка у впливові мистецтва на емоційну сферу, який проявляється у виникненні, готовності до співпереживання, чуйності, співпричетності. Виникає готовність до проявлення дійсно людського ставлення до світу, до іншої людини.

Виведення потреб, які виникають в емоційній сфері, до рівня рефлексії є одним із найбільш важливих моментів у процесі спілкування особистості з художнім твором. Питання про те, який із цих двох моментів краще піддається формуванню, є спірним. Хоч на сьогодні немає практично жодного дослідження, присвяченого художньому впливові, у якому б не порушувалось питання про емоційне насичення, значення емоцій у цьому процесі повною мірою ще не оцінено.

При виникненні будь-якої потреби, у тому числі й потреби в мистецтві, суб'єкт прагне встановити певні відношення з дійсністю, щоб цю потребу задовольнити. Дійсність, зі свого боку, як ситуація задоволення наявної потреби, впливає безпосередньо не на окремі психічні і фізіологічні процеси, які мають місце в організмі в цілому, а на суб'єкт діяльності, породжуючи в ньому відповідний цілісний ефект. Цей ефект може являти собою лише деяке цілісне суб'єктивне (не суб'єктивне) відображення дійсності, як ситуація задоволення даної потреби, – відображення, яке повинно бути трактоване як передумова і керівництво в усій подальшій діяльності, що розгортається, суб'єктивна, як установка, яка спрямовує дану поведінку в русло відображення оточуючої дійсності.

Установка формується як результат попереднього досвіду і створює вибірково готовність до наступних переживань. Цей стан не відбивається у свідомості, визначаючи

роботу з напрямку активності й задоволення потреб. У психіку проникають не всі елементи, оточуючого середовища, а лише ті, які ввійшли до змісту установки. На основі актуальної установки в свідомості виникає ряд психічних станів (сприйняття, уявленя), які переживають з достатньою мірою ясності.

У сучасній психології існує багато визначень установки: це і поза, і сподівання, і намір, і предпозиція, і детермінуюча тенденція, і квазіпотреба, і риса особистості, і ціннісна орієнтація тощо. Напевно, найбільшого поширення серед них одержало розуміння установки як готовності до діяльності. Отож, установка, яка формується під час вивчення художнього твору – це готовність до читання.

Коли виникає потреба в читанні, суб'єкт намагається встановити певні відношення з дійсністю, щоб цю погребу задовольнити. Він доходить певного стану готовності вступити в контакт із художнім твором. За наявності потреби і готовності виконати певну дію для її задоволення проявляється самостійність.

Проблема готовності до діяльності розглядається сьогодні як одна з найважливіших у дидактиці. У ній найважливіший результат навчання взагалі, коли розвивають особливі здібності та навички навчально-пізнавальної діяльності, які визначають готовність індивіда до змін і сприймання нових знань. Питання про самостійну діяльність – це по суті питання про психологічну готовність до успішного виконання навчальної діяльності. Готовність – це не тільки потенційні можливості особистості, які виражені в її життєвому, виробничому і навчальному досвіді. Головне в готовності – це вміння мобілізувати свої можливості в залежності від ситуації і користуватися ними при вирішенні різного роду пізнавальних завдань. Готовність завжди проявляється в дії, у вмінні учня оперувати своїми можливостями відповідно до мети і завдань, які стоять перед ним.

Цей висновок прийнятий не тільки для пізнавальної, але й для інших видів діяльності.

У працях із загальної та соціальної психології накопичено величезний матеріал про установки різного типу. Однак питання, формування художньої установки – проблема, яку досліджено надзвичайно мало. Виділяються два основних види художньої установки: креативна, тобто спрямована на створення твору мистецтва, і рецептивна – установка на сприйняття твору мистецтва.

Природно, що для методики вивчення художнього твору особливий інтерес виявляє рецептивна установка. Вона, у свою чергу, має зовнішню і внутрішню сторони. Перша передує підготовці психіки до акту художнього сприйняття. Друга діє всередині цього акту. Зовнішня, рецептивна, установка містить у собі ставлення до мистецтва в цілому, до якогось його виду, жанру, окремого твору. Її формування передує контакту з даним твором.

Вона складається в практиці сприймання багатьох творів і особливих мір впливу на особистість.

Внутрішня установка складається вже в ході даного контакту, в процесі вивчення даного твору її формують за допомогою спеціальних засобів, які закладено в його структурі письменником. Вона нібито залучається до запрограмованого автором впливу і по-своєму сприяє реалізації цього впливу. Зовнішня установка створює попередній стимул, своєрідний зовнішній поштовх процесу, сприймання твору, що починається. Внутрішня ж установка бере участь в управлінні ним на всьому його протязі, у збудженні й організації творчої активності реципієнта, й "керує" цим процесом зсередини, нібито перебуваючи в ньому самому.

Рецептивна установка має ціннісно-орієнтаційний і регулятивний аспекти. Ціннісні орієнтації визначають вибірковість сприймання, створюючи систему пріоритетів, у відповідності до якої творіві або його частинам забезпечується різна "пропускна можливість" сприймаючих каналів психіки. Регулятивний аспект установки здійснює управління процесом художнього сприймання.

Під час передкомунікативної фази, яка передує контакту читача з твором, проходить підготовка психіки до акту сприймання ще без участі твору, який буде сприйнято. Тут формуються зовнішні установки: спільні і власні (приватні). Ця фаза не обмежена суворими часовими рамками. Їй в тій чи іншій мірі відповідає все художнє життя особистості, яке передує даному акту сприймання.

Наскільки сильними можуть бути такі установки свідчить К.С. Аксаков: "Станкевич дістав якось у рукописі "Коляску" Гоголя, яку незабаром було надруковано в "Современнике". У Станкевича був я і Белінський; ми приготувались слухати, задалегідь уже повні задоволення. Станкевич прочитав перші рядки: "Містечко Б. дуже, повеселішало з тих пір, як почав у ньому стояти кавалерійський полк... і раптом нами оволодів сміх, сміх несказаний... Ми сміялися не від чого-небудь потішного або смішного, але від її внутрішньої веселості й радісного почуття, яким переповнились ми, тримаючи в руках і готуючись читати Гоголя" [1, с. 27-28]. Типовий приклад передкомунікативної установки, коли зустріч із твором ще не відбулася, але весь попередній досвід спілкування зі світом письменника породжує передчуття радості, готовності, схильності до зустрічі.

На передкомунікативній стадії створюється естетична ситуація, тобто форма зв'язку людини зі світом, необхідний момент у духовно-практичному освоєнні дійсності, який має на увазі прямий почуттєвий контакт суб'єкта діяльності з об'єктом діяльності й визначену установку на освоєння об'єкта. Естетична ситуація відрізняється від інших

життєвих ситуацій установкою на задоволення потреб.

Для створення передкомунікативної установки, наприклад, у театрі, велике значення має попередня підготовка до його відвідування, у результаті якої відбувається перебудова всієї перцептивної системи того, хто сприймає. Існує, як вважають спеціалісти, особливий стиль "театральної поведінки". Зовнішні аксесуари концертного і традиційні форми поведінки в ньому... створюють у кожного слухача схильність до того, щоб випробувати на собі найбільш повний вплив виконавського мистецтва. У результаті реалізуються важливі функції концертної публіки стосовно кожного окремого слухача: виключення уваги рядового слухача із буденної обстановки й концентрація його уваги на сприйнятті музики; забезпечення стійкості уваги від початку до кінця твору; регулювання емоційної відкритості й чутливості сприймання.

Наступна фаза охоплює більший контакт із твором, коли в дію вступають створювані художнім твором внутрішні установки в поєднанні з зовнішніми. О.І. Герцен так описав процес читацького сприймання поеми "Мертві душі": "...із кожним кроком в'язнете, тонете глибше. Ліричне місце раптом оживить, освітить і відразу замінюється знову картиною, яка ще ясніше нагадує, у якому рові пекла знаходимось" [5, с. 220].

Власне комунікативна фаза неоднорідна. Вона містить у собі і момент пізнання, який є первинним сигналом про можливість і допустимість сприймання твору читачем. Пізнання спрямовує сприйняття в певне русло. Воно не усвідомлюється. Якщо пізнання не відбулося, то учень може відкласти книжку відразу ж після прочитання перших сторінок. Може й далі читати, тому що таке домашнє завдання, але так і залишаючись на стадії "попередньої емоції" (Р. Інгарден). Самостійність тут не має місця, бо немає потреби в читанні й не виникають внутрішні установки на нього.

Спочатку потреба в читанні відчувається як необхідність в емоційному насиченні. Причина привабливості, прийняття твору, як правило, не усвідомлюється. Естетичний вплив починається з фізіологічного рівня і лише потім завершується вищими духовними структурами.

Задоволення подібних потреб далеко не заключна, але необхідна стадія. Відповідне неминуче формування установок на естетичне емоційне переживання. Закодовані в творі переживання, приводом для яких є пізнавальні і близькі читачеві ситуації, він нібито "пропускає" через себе, свої потреби, установки, через свій чуттєвий досвід, забарвлює власними психологічними особливостями, врешті-решт переплавляв у позитивний емоційний настрій від задоволення потреби в переживанні.

Посткомунікативна фаза сприймання пов'язана з рефлексією відносно твору і

передбачає грамотну оцінку художнього явища. Під грамотою мається на увазі не тільки знання, але й засвоєння ритуалів відношення до конкретних мистецтв, осягнення форм прилучення до них, уміння вступати в діалог із мистецтвом і вести його.

Читач, вийшовши із прямого контакту з твором, відчуває специфічний "наслідок" внутрішньої установки й утворює нову, збагачену даним аспектом сприймання напередпідготовленість до нових контактів із тим чи іншим твором. Посткомунікативна фаза органічно входить до нової передкомунікації. Загальна й окрема зовнішні установки одержують тут подальший розвиток.

Призначена для збудження й організації самостійності читача внутрішня рецептивна установка утворюється в психіці реципієнта різними елементами цього твору, "закладеними" в його структурі письменником. Складаючись у процесі сприймання, вона одночасно веде, спрямовує його. А спрямовуючи, сама розвивається. Серед елементів твору, які виконують установчу функцію, можна назвати підзаголовок, епіграф, пролог, вступ, експозицію, назву тощо.

Особливі установчі завдання подальшої дії вирішують спеціальні установчі структури в контексті твору. Найчастіше непомітно, не привертаючи особливої уваги читача, вони закладають у його психіку потенційні джерела збудження, які до пори до часу нібито знаходяться в резерві й актуалізуються згодом за допомогою своєрідних "вмикачів", щоб спрямувати увагу реципієнта, або посилити його активність, або поглибити осягнення розумом важливих вузлів. Серед таких моментів можна назвати так звані "відволікаючі епізоди". На перший погляд, вони нібито відводять від основної лінії розвитку, відволікають від неї, знімаючи психологічну напругу, яка утворилась, й ніби даючи бажаний відпочинок активності читача. Але насправді вони служать підготовкою до послідуєчого, нерідко ще більшого напруження. Невипадково вони йдуть після сцен звірчих убивств, великих психологічних потрясінь, найдраматичніших сюжетних вузлів.

У формуванні внутрішньої установки так чи інакше беруть участь ледве чи не всі елементи твору. В одних випадках – це їх побічне завдання, яке виконується поряд із основним, скажімо, підпорядковане передачі змісту. В інших випадках – це головне завдання повного елемента.

Одним із них є назва або підзаголовок твору. Вони створюють особливий настрій психіки на ту "довжину хвилі", яка відповідає роботі передавача художньої інформації.

До елементів установочної дії відносяться епіграфи, пролог, вступ. Ці вставні структури створюють осередок збудження, приховано існуючий у психіці, який однак проявляється при нових поверненнях до нього. Вони готують ґрунт, на який повинен лягти вплив художнього твору. Доречно у зв'язку з цим згадати знаменитий чехівський

афоризм про рушницю, яка повинна вистрелити в останньому акті, якщо вона висить на стіні в першому акті спектаклю. З перших же рядків твору автор спеціально "розвішує" подібні "рушниці". Вони можуть діяти не відразу, а згодом, в наміченому автором місці.

У будь-якому високохудожньому творі є так звані "вставні номери", які нібито не мають відношення до розвитку основного конфлікту.

Але якщо вони не несуть змістової функції, то виконують установчу. Це свого роду, "сілля", що ловлять увагу читача і тим самим готують його до нової напруженості. Часто учні, поспішаючи за розвитком дії, пропускають такі епізоди, "не люблять" описів природи, відгалужень сюжетних ходів, надають перевагу оповідальним моментам перед описовими. Причина цього звичайно бачиться в нерозвиненості загальної і читацької культури, що певною мірою справедливо. Проте є й інша підстава – прагнення до емоційної напруги. Читач "пришпорює" своє сприймання, вибирає місця із найбільшим емоційним впливом.

Дистанція між підготовлюваним і підготовлюючим елементами в творі могла бути різною. Установка може націлювати читача на сприймання відразу наступного за нею моменту. В іншому місці вона може бути розрахована на далеку дію. У цьому випадку установка набуває характерну своєрідність арки і забезпечує дальні смислові співставлення.

Коли вчитель прагне побудувати методику вивчення твору у відповідності зі специфікою предмета, він, перш за все, повинен виходити із провідного принципу побудови художнього світу – не можна, щоб все відбувалося на високому рівні емоційної напруги. Цікавим у цьому відношенні є створення так званої "серцеграми" братів Васильєвих – авторів фільму "Чапаєв". Сила емоційного впливу цього твору була розрахована до дрібниць, всі спади і підйоми напруженості передбачено. Вони пов'язувались не лише зі змістом, але й установками, які компонувалися за законами глядацького сприймання.

Думку про створення такої розрахованої програми впливу було висловлено й С.М. Ейзенштейном: "Моїм художнім принципом була й залишається не інтуїтивна творчість, а раціональна, конструктивна побудова елементів впливу; вплив повинен бути проаналізованим і розрахованим заздалегідь, це найважливіше... я знаю, що потрібно лише досить вправно використати всі ці елементи з тим, щоб збудити необхідну реакцію глядача і досягнути величезної напруженості" [15, с. 244].

Щодо цього розуміння В. Мейерхольд говорив про необхідність "подвійної партитури" – "партитури сцени" і "партитури залу". Стосовно методики вивчення твору

можна говорити про план уроку та програм цілісного наскрізного розвитку станів, переживань, роздумів у класі. Звичайно, вони плануються вчителем у єдності, причому план уроку переважав. Вчитель передбачає в основному обсяг знань, які він має намір повідомити учням. Самостійність при цьому розуміється як дії учнів, виконані без допомоги вчителя. Ще зовсім недавно основний засіб організації таких дій вважалось проблемою навчання. Практика однак показала, що його не можна використовувати необмежено, є межа і в кількісному, і в якісному відношенні.

Ця межа диктується, зокрема, законами сприймання, згідно з якими піки напруги повинні чергуватися зі спадами. Інакше психіка просто відключається, і весь матеріал, призначений для сприймання, знаходиться за її межами. Дії, за якими вчитель розмірковує про самостійність, повинні бути результатом, внутрішніх станів які переживають учні. Коли вчитель створює "партитуру залу", він передбачає ці стани. У протилежному випадку він не тільки не розвиває самостійності, а викликає прямо протилежне явище, бо в дію вступає ефект бумерангу. Коли учня силою, без внутрішнього до того стимулу примушують довгий час сприймати інформацію, яка не становить для нього ніякої цікавості, у нього не лише не формуються нові установки, але й все більше закріплюються старі. Він може виконувати дії, яких від нього вимагають, але самостійність при цьому відсутня. Учень виконує завдання, які йому приписані, робить це більш чи менш успішно, проте рівень його розвитку при цьому не змінюється.

Плануючи виникнення емоційних станів у ході вивчення твору вчитель формує окремі внутрішні установки. З них складається цілісні внутрішня установка, яка впливає на загальну. В результаті змінюється рівень учня. Дослідження внутрішньої установки вимагає, перш за все, виявлення зверхзавдання твору, що вивчається, його головної ідеї і підпорядкованого їй характеру розгортання "зовнішньої" наскрізної дії, її драматично важливих вузлів. У залежності від цього необхідно визначити запрограмовану художником лінію наскрізного розвитку емоційних станів читача.

Якщо при самостійному читанні твір виявився цікавим і незрозумілий для учнів, то під час ідейно-художнього аналізу увага повинна спрямовуватися не стільки на змістовні, скільки на установчі моменти. А вже на їх основі створюються передумови для виходу на змістовий рівень.

Питання про механізм формування установок на сьогоднішній день не можна вважати остаточно вирішеним. Однак деякі висновки вже робляться. Установки насуваються, як можна вважати, в основному за допомогою чотирьох різноманітних соціально-психологічних механізмів: наслідування, ідентифікації, навчання й інструктування.

Нам здається спірним постановка в один ряд навчання, з одного боку, та

ідентифікації – з іншого. Навчання – це спільна діяльність того, хто навчається, і того, хто навчає. Наслідування й ідентифікація – діяльність того, кого навчають. Інструктування – діяльність того, хто навчає. Однак сам принцип видається таким, що заслуговує на увагу. Можна вважати, що установка формується в процесі навчання через інструктування, наслідування й ідентифікацію. Цей ряд можна продовжити за рахунок таких понять як переконання, навіювання, емпатія, симпатія, інформування тощо. Установка може формуватися практично усіма шляхами впливу людини на людину, а у випадку художньої установки – твору на людину.

Вплив людини на людину і вплив твору на людину – це речі близькі, але не однакові. Їх відмінність визначає специфіку шляхів цього впливу, а подібність – загальні закономірності і того, й іншого. Щоб визначитися зі шляхом формування установок при вивченні літератури, необхідно виявити специфіку механізму впливу предмета вивчення. Це ж можна сказати і про потреби – другий бік самостійності. Установка проявляється в неусвідомленій готовності, нахилу до діяльності. Потреба виявляється в усвідомленій цілеспрямованій схильності до діяльності. Шляхи їх формування одні й ті ж, тільки вони проявляються на різних рівнях свідомості.

Таким чином, при організації самостійної читацької діяльності необхідно враховувати цілий ряд чинників, які мають значення і в безпосередньо освітній, і в естетичній площині: “Літературне навчання слугує набагато більшій кількості освітніх цілей: інтелектуальних, моральних та емоційних, лінгвістичних та культурних, ніж власне естетичній меті” [7, с. 77].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

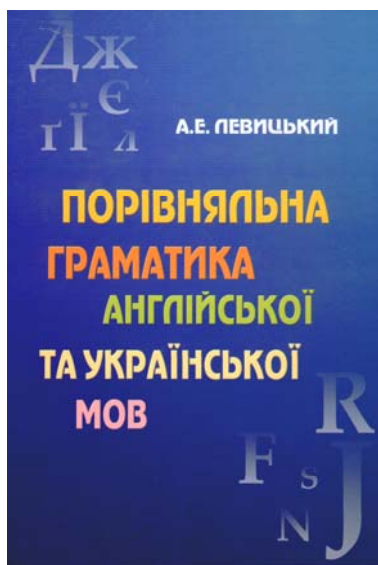
1. *Аксаков К.С.* Воспоминания студенчества / Константин Сергеевич Аксаков. – СПб, 1981. – 537 с.
2. *Брандесов Р.Ф.* Организация художественного восприятия и урок литературы / Рид Федорович Брандесов. – Челябинск, 1978. – Ч. 1. – 72 с.
3. *Брандесов Р.Ф.* Организация художественного восприятия и урок литературы / Рид Федорович Брандесов. – Челябинск, 1979. – Ч. 2. – 85 с.
4. *Гегель Г.В.Ф.* Эстетика: [в 5 т. / Г.В.Ф. Гегель]. – М., 1968. – Т. 1. – 312 с.
5. *Герцен А.И.* Собрание сочинений: [в 30 т. / А.И. Герцен]. – М., 1954. – Т. 2. – 520 с.
6. *Гостев А.А.* Образная сфера личности / А.А. Гостев // Психологический журнал. – 1987. – № 3. – С. 33-48.

7. *Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання*: [наук. ред. С.Ю. Ніколаєва]. – К.: Ленвіт, 2003. – 273 с.
8. *Курганов С.П.* Ребенок и взрослый в учебном диалоге / С.П. Курганов. – М.: Просвещение, 1989. – 127 с.
9. *Левин Е. С.М.* Эйзенштейн и проблемы структурального анализа / Е. Левин // Вопросы литературы. – 1969. – № 2. – С. 332-337.
10. *Молдавская Н.Д.* Воспитание читателя в школе: Самостоятельная работа над текстом художественного произведения как одно из условий литературного развития старшеклассников / Н.Д. Молдавская. – М.: Просвещение, 1968. – 127 с.
11. *Пидкасистый П.И.* Самостоятельная познавательная деятельность школьников в обучении: Теоретико-экспериментальное исследование / Павел Иванович Пидкасистый. – М.: Просвещение, 1980. – 240 с.
12. *Писаревский Д.* Братья Васильевы / Д. Писаревский. – М., 1981. – 322 с.
13. *Рыбак А.А.* Образное мышление и урок литературы / А.А. Рыбак. – М.: Просвещение, 1966. – 203 с.
14. *Современные проблемы теории эстетического воспитания.* – М., 1973. – 140 с.
15. *Эйзенштейн С.М.* Собрание сочинений: [в 6 т. / С.М. Эйзенштейн]. – М., 1964. – Т.2. – 326 с.

Надійшла до редакції 04.09.09

КРИТИКА І БІБЛІОГРАФІЯ

А.Е. ЛЕВИЦЬКИЙ
ПОРІВНЯЛЬНА ГРАМАТИКА
АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ:
Підручник – Київ, 2008. – 264 с.

Сучасна лінгвістика ґрунтується на принципі антропоцентризму, що передбачає включення до об'єктів дослідження парадигми мовної особистості. Завдяки цьому мова розглядається, в першу чергу, як система, що відбиває особливості світобачення, властиві тій чи іншій мовній спільноті. Одним з актуальних напрямів у мовознавстві, що вивчають мову крізь призму етнічного світосприйняття, є зіставна лінгвістика, основним завданням якої можна вважати виявлення як спільних, так і національно специфічних рис у мовах зіставлення. Результати зіставних досліджень є важливими в рамках підготовки перекладачів, вчителів іноземних мов, фахівців у галузі мовознавства з метою формування у них більш глибокого розуміння будови тієї чи іншої мови, запобігання мовної інтерференції та досягнення культурноспецифічної еквівалентності перекладу.

У зв'язку з цим видання підручника «Порівняльна граматики англійської та української мов», приурочене до 175-річчя Київського національного університету імені Тараса Шевченка, є своєчасним, що пояснюється відсутністю аналогічних видань у відповідній сфері. Метою рецензованого підручника є узагальнення, розширення та поглиблення знань студентів про мовні системи англійської та української мов, отриманих під час вивчення дисциплін «Вступ до мовознавства», «Сучасна літературна українська мова», «Практичний курс англійської мови», «Теоретичний курс англійської мови» у зіставному аспекті та з орієнтацією на виокремлення аломорфних та ізоморфних рис розглянутих мов.

Рецензований підручник складається з передмови, п'яти розділів та списку літератури. Його структура є чіткою та логічною, спостерігається систематичність подачі матеріалу.

У першому розділі «Основи порівняльного мовознавства» автор розглядає типологію мов як окремий напрямок у мовознавстві, виділяє аспекти типології, її співвідношення з іншими напрямками та основні поняття типології мов. Це дає змогу

студентам побачити і зрозуміти місце даної галузі мовознавства в системі різних підходів до вивчення мови, опанувати базовий понятійно-категоріальний апарат цієї дисципліни та розрізняти внутрішню розгалуженість даного напрямку лінгвістики. Також у розділі представлена історія типологічних досліджень, різні етапи становлення типології мов як окремої дисципліни, що дає уявлення про еволюцію зіставних досліджень в історії лінгвістики. У підрозділі 1.3. автор ознайомлює читачів з основними положеннями зіставних досліджень у лінгвістиці, розглядаючи основні напрями лінгвістичних досліджень, структуру мови, підходи до зіставних досліджень, методи порівняння даних, термінологічну систему порівняльної лінгвістики та її роль у підготовці перекладачів. При подачі теоретичного матеріалу даються численні посилання на авторитетні джерела у відповідній галузі, що відразу виділяє підручник як видання надійне та аутентичне.

У другому розділі «Фонетичні та фонологічні системи англійської та української мов» А.Е. Левицький спочатку ознайомлює з теоретичними засадами фонетики, а потім детально розглядає фонетичні системи англійської та української мов у порівнянні, починаючи з фонем та складу і закінчуючи наголосом та інтонацією. Завдяки цьому в студентів формується свідомий підхід до оволодіння мовою (зокрема правильною вимовою та інтонацією) та дає їм змогу звернути увагу на певні складності при вивченні іноземної мови та запобігти перенесення звуків та інтонаційних моделей рідної мови на іноземну мову, що є досить актуальним питанням на сьогоднішній день, оскільки даний аспект викликає чи не найбільші складності в студентів як під час вивчення іноземної мови, так і під час викладання.

Третій розділ «Морфологічні системи англійської та української мов» присвячений розгляду морфемного складу порівнюваних мов. Автор спочатку виділяє порівняльну морфологію як окремий аспект порівняльних досліджень, дає базові поняття, а потім розглядає систему частин мови в англійській та українській мовах.

У четвертому розділі «Синтаксичні системи англійської та української мов» розглянуто такі питання, як проблеми словосполучення, речення та пунктуації у двох мовах, що дійсно потребує ретельної уваги при вивченні англійської мови у зв'язку з її відмінною структурою від української.

На особливу увагу заслуговує п'ятий розділ підручника, який містить у собі велике розмаїття вправ на повторення пройденого матеріалу. Слід зазначити, що вправи відрізняються великою різноманітністю і охоплюють весь об'єм вивченого матеріалу. Велика кількість вправ ґрунтується на перекладі, що робить їх особливо корисними для студентів перекладацьких спеціальностей. Він містить питання для самоконтролю, вправи

на повторення матеріалу, теми рефератів, питання семестрового контролю, які представлені трьома рівнями складності, приклади тестових завдань, у тому числі комп'ютерних. Уся система контролю є всебічною та дає змогу якнайкраще перевірити рівень засвоєння студентами дисципліни та їхню здатність творчо оперувати набутими під час вивчення дисципліни знаннями.

У кінці підручника подається розширений список літератури, який може стати в нагоді студентові при пошуках додаткових джерел інформації, при написанні курсових та дипломних робіт, підготовці до семінарських занять та написанні рефератів і доповідей. Список літератури нараховує більш, ніж 300 позицій робіт як вітчизняних, так і зарубіжних лінгвістів. Це, безперечно, одна із рис, яка робить цей підручник унікальним.

Потрібно зауважити, що автор робить особливий акцент на частковій подібності мовних одиниць, оскільки вплив рідної мови спостерігається саме в таких випадках. При цьому, підручник має на меті не тільки виявлення потенційних випадків інтерференції, а й створення наукової основи для їх усунення та запобігання у мовній практиці. Подача матеріалу супроводжується численними та ретельно обраними прикладами, що робить його доступним для сприйняття.

У кожному розділі також подано список рекомендованої літератури, що надає додаткову можливість для організації самостійної роботи студентів.

Усе вищезазначене, а також той факт, що підручник написаний англійською мовою, робить його унікальним серед подібних видань.

Підручник «Порівняльна граматики англійської та української мов» А.Е. Левицького написаний на високому науково-методичному рівні, відповідає навчальній програмі та вимогам вищої школи. Він має широке практичне коло застосування в курсі порівняльної типології англійської та української мов, у спецкурсах з порівняльної типології та зіставної лінгвістики.

Рецензований підручник є значним набутком у рамках викладання англійської мови у вищій школі, адже він дає змогу забезпечити оволодіння студентами фундаментальними та упорядкованими знаннями про побудову англійської мови у зіставленні з українською. Великою перевагою підручника є охоплення ним як теоретичного, так і практичного аспекту викладання, що зумовлено наявністю значної кількості практичних завдань, спрямованих на більш глибоке та стійке засвоєння навчального матеріалу. Практична цінність рецензованого посібника також полягає в тому, що він надає вихід на подальшу самостійну роботу студентів, забезпечуючи їх відповідними орієнтирами.

О.Л. Бессонова

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

VIII МІЖНАРОДНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ СЕМІНАР "КОМПАРАТИВІСТИКА І ТИПОЛОГІЯ В СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЧНІЙ НАУЦІ: ДОСЯГНЕННЯ І ПРОБЛЕМИ"

Міжнародний лінгвістичний семінар (11-14 червня 2009 р.), який увосьме провів факультет іноземних мов Донецького національного університету на узбережжі Азовського моря, посідає особливе місце серед щорічних наукових заходів. Географічний простір країн-учасниць склали лінгвісти з Росії, Польщі, Словачії, Франції, України. Про високий науковий та професійний рівень учасників свідчить склад учасників: 10 професорів, 4 докторанти, 14 кандидатів філологічних наук, 12 аспірантів та здобувачів.

Програмою передбачено проведення двох пленарних засідань та роботу трьох секцій: "Типологічне і зіставне дослідження лексики різноструктурних мов" (кер. – д.філол.н., проф. В.Д. Каліущенко), "Класичні мови та порівняльно-історичне мовознавство" (кер. – д.філол.н., доц. О.І. Іліаді), "Проблеми дослідження мовних категорій у когнітивно-прагматичному й етнокультурному аспектах" (кер. – д.філол.н., проф. Н.І. Панасенко).

На пленарних засіданнях із доповідями виступили: д.філол.н., доц. О.І. Іліаді (Кіровоград, Україна) у доповіді "К етимологическому и словообразовательному анализу некоторых славянских лексем" розглянув питання етимології та реконструкції первісної форми групи праслов'янських лексичних реліктів у словнику сучасних слов'янських мов; д.філол.н., проф. Н.І. Панасенко (Трнава, Словачія) у доповіді "Темпоральна структура поетичного тексту (на матеріалі російської, української і словацької поезії)", застосовуючи діахронічний та культурологічний підходи, висвітлила деякі специфічні етнічні, соціальні, історичні та інші особливості російської, української та словацької поезії і розглянула конкретні та дискретні відрізки часу, а саме час в цілому, роки, дні, хвиля, хвилина, пори року; д.філол.н., проф. В.Д. Каліущенко (Донецьк, Україна) у доповіді "Деетнонімічні деривати (зіставне дослідження)" на матеріалі української, російської та німецької мов представив семантичну класифікацію деетнонімічних дієслівних дериватів і результати їх зіставлення в досліджуваних мовах; д.філол.н., проф. О.О. Прокопчук (Польща) у доповіді "Концептуалізація ситуацій як подій та вчинків" поставив питання про доцільність розмежовування подій та вчинків як двох різних видів

ситуацій або положень речей, про чинники, які необхідно враховувати під час класифікації ситуацій; д.філол.н., проф. Л.М. Черноватий (Харків, Україна) у доповіді "Оцінювання письмових перекладів майбутніх перекладачів" надав цікаві спостереження щодо підготовки професійних перекладачів; спільну доповідь запропонували д.філол.н., проф. В.В. Левицький та д.філол.н., доц. Л.М. Ягупова "Іменниково-префіксальне поле у середньовісній німецькій мові".

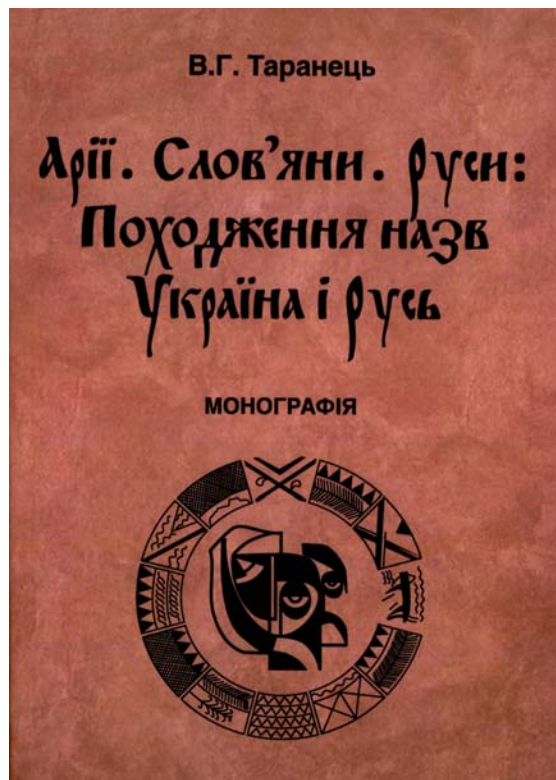
У секціях цікавими доповідями визнані: доповідь А. Бемерової "Аналіз теорії лексичних архетипів у системному міжкультурному контексті мови", Ю.М. Ус (Донецьк, Україна) "Позначення сірого кольору в німецькій мові XVI-XIX століть: історія і розвиток"; О.О. Залужна (Донецьк, Україна) "Семантика каузації в каузативних посесивних дієсловах зі значенням заперечення (на матеріалі англійської та української мов)"; О.В. Касьянов (Донецьк, Україна) "Інхоативні посесивні дієслова зі значенням заперечення в німецькій та українській мовах"; І.В. Ступак (Іллічівськ, Україна) "Семантика девербальних каузативних дієслів у німецькій і українській мовах"; Л.А. Долгополова (Київ, Україна) "Конструкція «*tun+Infinitiv*» у ранньовісній німецькій мові: структурно-семантичний аналіз"; Ф. Бюрло (Париж, Франція) "Введение к изучению глаголов местоположения в современном русском языке: стоят, лежат, сидят"; Т.В. Сарафанова (Іжевськ, Росія) "Межкультурная коммуникация как цель языкового обучения" та інші.

Матеріали семінару – статті та розгорнуті доповіді – увійшли до збірки "Типологія мовних значень у діахронічному та зіставному аспектах", випуск 20.

І.Г. Альошина

НОВІ ПІДРУЧНИКИ, НАВЧАЛЬНІ ПОСІБНИКИ, МОНОГРАФІЇ

В.Г. ТАРАНЕЦЬ
АРІЇ. СЛОВ'ЯНИ. РУСИ: ПОХОДЖЕННЯ НАЗВ УКРАЇНА І РУСЬ:
Монографія. – Одеса: Фаворит – Друкарський дім, 2009. – 296 с.

У монографії розглядається походження назв *Україна* і *Русь*, визначається їх співвіднесеність з етнонімами, що характеризували окремі слов'янські племена – *укри* і *руги* (*руси*). Аналіз зроблено на фоні розвитку лексико-семантичних груп слів у праїндоевропейській та праслов'янській мовах, глибокої реконструкції їх семантики й тенденцій розвитку. Результати дослідження засвідчують, що зазначені етноніми вийшли з єдиного індоевропейського кореня зі значенням 'арії-скотарі; воїни'. З цих же позицій подано походження етнонімів *арії*, *слов'яни/склавини*, *венети*, *антиш*, етимології деяких гідронімів і топонімів.

Для філологів, істориків, соціологів, етнологів, державних службовців і всіх, хто цікавиться походженням та життям наших предків – слов'ян.

НАШІ АВТОРИ

**АЛЬОШИНА
ІРИНА ГЕОРГІЇВНА**

кандидат філологічних наук, доцент, докторант кафедри світової літератури і класичної філології Донецького національного університету

**БЕССОНОВА
ОЛЬГА ЛЕОНІДІВНА**

доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри англійської філології Донецького національного університету

**ГЛЬОЗА
АННА МИКОЛАЇВНА**

викладач кафедри викладання другої іноземної мови Запорізького національного університету

ГОГОУ МАГДА

аспірант Університету імені Аристотеля (м. Салонікі, Греція)

**ЗАМОЩИНА-ШЕРІФ
НАТАЛІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА**

пошукач кафедри германської філології Донецького національного університету, викладач німецької та російської мов в Інституті мов та інформатики (м. Набеул, Туніс)

ЗАФІРІ МАКРІНА

доктор філософії, викладач Університету Фесалії (м. Волос, Греція)

**КВІРЕНКО
ЛЮДМИЛА ОЛЕКСЕСІЇВНА**

аспірантка кафедри германської філології Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

**КОКОЗА
ГАННА АНАТОЛІЇВНА**

аспірантка кафедри теорії та практики перекладу Київського національного лінгвістичного університету

**КУРДІНА
СВГЕНІЯ СЕРГІЇВНА**

аспірантка кафедри англійської філології Донецького національного університету

**МАТЕРИНСЬКА
ОЛЕНА ВАЛЕРІЇВНА**

кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської філології Донецького національного університету

**МЕЛЕЖИК
КАРИНА ОЛЕКСІЇВНА**

викладач кафедри іноземних мов факультетів гуманітарного профілю, аспірантка кафедри німецької філології Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського

**МИРОНЧУК
МАРИНА ВОЛОДИМИРІВНА**

кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської мови для економічних спеціальностей Донецького національного університету

**ОЛІЙНИК
СЕРГІЙ ВАЛЕРІЙОВИЧ**

кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології Маріупольського державного гуманітарного університету

**ПАНАСЕНКО
НАТАЛІЯ ІВАНІВНА**

доктор філологічних наук, професор Університету
Св. Кирила та Мефодія (м. Трнава, Словачька
республіка)

ПАНУРГІЯ ЕВМОРФІЯ

викладач Технічного інституту (м. Кавала, Греція)

**ПАХОМОВА
ТЕТЯНА ОЛЕКСАНДРІВНА**

доктор педагогічних наук, професор кафедри
англійської філології Запорізького національного
університету

ПЕРДІКІ ФОТІНІ

викладач Технічного інституту (м. Кавала, Греція)

**ПОНОМАРЬОВА
ГАННА ВАСИЛІВНА**

аспірантка кафедри теорії і практики перекладу та
соціолінгвістики, асистент кафедри німецької мови
і літератури Таврійського національного
університету ім. В.І. Вернадського

**ПОТАПЕНКО
СЕРГІЙ ІВАНОВИЧ**

доктор філологічних наук, завідувач кафедри
англійської філології Ніжинського державного
університету імені Миколи Гоголя

**РИГОВАНОВА
ВІКТОРІЯ АНАТОЛІЇВНА**

кандидат філологічних наук, доцент, завідувач
кафедри практики іноземних мов Горлівського
державного педагогічного інституту іноземних мов

**ТЕЛИЧКО
ТЕТЯНА ГЕОРГІЇВНА**

кандидат філологічних наук, доцент кафедри
світової літератури і класичної філології Донецького
національного університету

CONTRIBUTING AUTHORS

- IRYNA G. ALIOSHINA*** Candidate of Philology, Associate Professor at Department of World Literature and Classic Philology, Donetsk National University
- OLGA L. BESSONOVA*** Doctor of Philology, Professor, Head of Department of English Philology, Donetsk National University
- ANNA M. GL'OZA*** Lecturer at Department of Teaching a Second Foreign Language, Zaporizhia National University
- GOGOUMAGDA*** Ph.D. Candidate, Aristotle University of Thessaloniki, (Thessaloniki, Greece)
- NATALIA O. ZAMOSHINA-SHERIF*** Aspirant at Department of Germanic Philology, Donetsk National University, Higher Institute of Applied Languages and Computer Science (Nabeul, Tunis)
- ZAFIRI MAKRINA*** Dr., ESP/EAP Language Teacher, University of Thessaly (Volos, Greece)
- LUDMYLA O. KVIRENKO*** Post-Graduate Student at Department of Germanic Philology, the Institute of Philology, Shevchenko Kyiv National University
- HANNA A. KOKOZA*** Post-Graduate Student at Department of Translation Studies, Kyiv National Linguistic University
- YEVHENIA S. KURDINA*** Lecturer at Department of English Philology, Donetsk National University
- OLENA V. MATERYNSKA*** Candidate of Philology, Associate Professor at Department of Germanic Philology, Donetsk National University
- KARYNA O. MELEZHIK*** Lecturer at Department of Foreign Languages for Faculties of Humanities, Post-Graduate Student at Department of German Philology, Vernadsky Tavriya National University
- MARYNA V. MYRONCHUK*** Candidate of Philology, Associate Professor at Business and Legal English Department, Donetsk National University
- SERHIY V. OLIYNYK*** Candidate of Philology, Associate Professor at Department of English Philology, Mariupol State University of Humanities

- NATALIA I. PANASENKO*** Doctor of Philology, Professor at St. Cyril and Methodius' University (Trnava, the Slovak Republic)
- PANOURGIA EVMORFIA*** Lecturer, Technical Institute of Kavala (Kavala, Greece)
- TETYNA O. PAKHOMOVA*** Doctor of Pedagogics, Professor at Department of English Philology, Zaporizhia National University
- PERDIKI FOTINI*** Lecturer, Technical Institute of Kavala (Kavala, Greece)
- HANNA V. PONOMARYOVA*** Post-Graduate Student at Department of Translation Studies and Sociolinguistics, Lecturer at Department of German Language and Literature, Vernadsky Tavriya National University
- SERHIY I. POTAPENKO*** Doctor of Philology, Professor, Head of Department of English Philology, Gogol Nizhyn State University
- VIKTORIA A. RYGOVANOVA*** Candidate of Philology, Associate Professor, Head of Department of Speech Practice, Horlivka State Pedagogic Institute of Foreign Languages
- TETYANA H. TELICHKO*** Candidate of Philology, Associate Professor at Department of World Literature and Classic Philology, Donetsk National University

ВИМОГИ ДО ПУБЛІКАЦІЙ У ЖУРНАЛІ

**STUDIA GERMANICA ET ROMANICA: ІНОЗЕМНІ МОВИ. ЗАРУБІЖНА
ЛІТЕРАТУРА. МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ**

Журнал “Studia Germanica et Romanica: Іноземні мови. Зарубіжна література. Методика викладання” видається факультетом іноземних мов Донецького національного університету.

У журналі публікуються статті, повідомлення, рецензії, відгуки на дисертаційні дослідження, інформаційні матеріали з філології (лінгвістика, літературознавство), а також з лінгводидактики.

Мови видання – українська, російська, англійська, німецька, французька, іспанська. У запропонованих до публікації наукових статтях автор має обґрунтувати актуальність теми, чітко сформулювати мету та завдання дослідження, навести наукову аргументацію, узагальнення та висновки, що становлять інтерес своєю новизною, науковою та практичною значущістю.

Вимоги до оформлення рукопису

1. Обсяг статті – 10-12 сторінок.

2. Чітко роздрукований, ретельно вичитаний і підписаний автором оригінал в одному примірнику, із рецензією доктора чи кандидата наук за фахом, завіреною підписом і печаткою установи, в якій працює рецензент (для авторів, які не мають вченого ступеня), надсилається на адресу, електронна версія статті – на електронну адресу редакційної колегії.

Формат сторінки – А 4, через 1,5 інтервалу, розмір літер основного тексту статті – 12, шрифт – Times New Roman. Поля сторінки дзеркальні: верхнє – 20 мм, нижнє – 25, ліве – 30, праве – 20 мм. Абзацний відступ становить 10 мм. Слід чітко диференціювати тире (–) й дефіс (-).

Назву статті друкують без абзаца, жирним прямим шрифтом (розмір 14).

Ініціали та прізвище автора (авторів) друкуються перед назвою статті жирним прямим шрифтом (розмір 12). У дужках зазначають місто (жирним прямим шрифтом (розмір 12)).

Зразок:

© 2009 Н.А. Луценко
(м. Донецьк)

ЭТИМОЛОГИЧЕСКИЕ ЗАМЕТКИ (VIII)

3. Після назви статті друкують анотації трьома мовами (українською, російською (3-4 речення), англійською (**близько 0,5 стор.**)), із зазначенням прізвища та ініціалів автора (авторів) і назви статті (розмір 10, курсив, через 1 інтервал).

4. Ключові слова статті (крім передових статей) друкуються курсивом окремим рядком після анотацій, перед текстом самої статті (розмір 12, курсив).

5. Назви таблиць друкують нежирним курсивом, відступаючи від попереднього тексту і самої таблиці. Таблицю в тексті розміщують після абзацу, у якому на неї посилаються, або на наступній сторінці після посилання.

6. У Списку літератури (друкується зразу ж після тексту статті) кожне джерело друкується з абзацу, в алфавітному порядку, нумерується, спочатку українською чи російською мовами, наприкінці – іноземною). Список літератури слід оформити із дотриманням стандартів ВАК України (див. “Приклади оформлення бібліографічного опису у списку джерел...”, “Бюлетень ВАК України”, № 3, 2008; № 5, 2009 або на сайті http://www.ukrbook.net/bib_zap.htm#el_vyd), напр.:

1. *Безпояско О.К., Городенська К.Г., Русанівський В.М.* Граматика української мови / О.К. Безпояско, К.Г. Городенська, В.М. Русанівський. – К.: Либідь, 1993. – 304 с.

2. *Серль Дж.Р.* Классификация иллокутивных актов / Дж.Р. Серль // Зарубежная лингвистика. II. – М.: Прогресс, 2002. – С. 229-253.

3. *Исследования по русской терминологии* / [отв. ред. В.П. Даниленко]. – СПб.: Наука, 1998. – 420 с.

7. Посилання в тексті статті на джерела подаються в квадратних дужках, наприклад: [5; 11-15]; при цитуванні зазначаються сторінки, наприклад: [2, с. 5].

8. Приклади в текстах статей друкуються курсивом (без виділення жирним), їх переклад у лапках: *coeur* ‘серце’, *âme* ‘душа’.

Матеріали надсилаються на адресу:
Донецький національний університет
Факультет іноземних мов
Кафедра англійської філології
Бессонова Ольга Леонідівна
вул. Університетська, 24
83001 Донецьк
тел. / факс (062) 335-03-98
e-mail: frgf@dongu.donetsk.ua

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

STUDIA GERMANICA ET ROMANICA:
ІНОЗЕМНІ МОВИ. ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА.
МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ

Том 6 № 2 (17) 2009

Мова видання: українська, російська, англійська та ін.

Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії.

Редакція рукописів не рецензує, не повертає і не листується ні з авторами,
ні з читачами.

Відповідальний секретар – *О.С. Найдьонова*

Переклад англійською мовою заголовків і анотацій – *Т.Я. Волкова, канд. філол.
наук, доц.*

Комп'ютерна верстка *О.О. Гриньова*